

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

BERESZTÓCZY MIKLÓS

SÍK SÁNDOR

OHMACHT NÁNDOR

TOLDALAGI PÁL

RATKAY GÁBOR

BALÁSSY LÁSZLÓ

KSAWERY PRUSZYNSKI

KOVÁCS FERENC

MIHELICS VID

EGLIS ISTVÁN

írássai

1961 MÁRCIUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Beresztóczy Miklós: Korunk békeeszméje</i>	129
<i>Sik Sándor: A lóré (Vers)</i>	137
<i>Ohmacht Nándor: A 75 éves Guardini</i>	138
<i>Toldalagi Pál: Ősz a szigeten, Kirándulás közben (Versek)</i>	146
<i>Ratkay Gábor: Péter és Judás jellemzése a Máté-passióban</i>	147
<i>Énekek éneke (Balássy László fordítása)</i>	150
<i>Ksawery Pruszyński: Az ember a rokokó templomból (Elbeszélés. Sinkó Ferenc fordítása)</i>	152
<i>Kovács Ferenc: Aquarell (Vers)</i>	159
<i>Mihelics Vid: Esmék és tények</i>	160
<i>A kis út (Eglis István)</i>	164

NAPLÓ

A hetvenöt éves Balanyi György (168); A keresztények és az antisemitizmus (168); Az olvasó naplója (171); Színházi őrjárat (177); Képzőművészet (180); Zenei jegyzetek (184); Rónay György új regénye (187); Régi magyar drámai emlékek (189); Jegyzetlapok (191) 166

Felelős szerkesztő:

S i k S á n d o r

Szerkeszti: *Mihelics Vid*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Possonyi László, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5,— forint.

KORUNK BÉKEESZMÉJE

Ennek az évnek kezdetén is csodálatos összhangban zengte a világ jószándékú népe a legszebb földi jó, a béke vágyát: békés, boldog új esztendőt! Amikor e békét kiáltó napok emlékét visszaidézzük, vegyük fontolóra azokat a tételeket, amelyek a világ népeihez intézett legutóbbi moszkvai Kiáltványban a mi felfogásunkat is tartalmazzák. Méltán állapította meg ugyanis az Opus Pacis és az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága december 15-i együttes ülésén, hogy „*emberi öntudatunk és őszinte hazaszeretetünk miénknek is vallja e békekövetelést*”. S meg vagyok győződve, hogy ennek a kiáltványnak gondolatai, aláhúzva világnézetünk megfontolásaival, a mi katolikus békemunkánknak is alapjait szolgálhatnak.

A világ népeihez intézett Kiáltvány és az ezt közvetlen megelőző Nyilatkozatnak a békéről szóló III. szakasza együtt ad összefoglalást a békemunka alaptételeiről.

Az első ilyen tétel: *a béke biztosítása a mai élet legégetőbb kérdése, amely minden mást megelőz*. A Kiáltvány ezt így fejezi ki: „Napjainkban nincs az emberiségnek halaszthatatlanabb feladata, minthogy harcoljon a rakéta- és atomháború ellen, az általános és teljes leszerelésért, a béke fenntartásáért.”

Tehát a békéért való küzdelem megelőzi a társadalmi különbségek felszámolását, megelőzi a kapitalizmus és szocializmus versengésének eldöntését és megelőzi az ideológiai viták döntésre vezetését is. Előbb a béke vagy háború kérdésében kell világdöntést produkálni, a többi ahhoz viszonyítva későbbi feladat.

Szeretik a mai életünket, a XX. századot a kapitalizmus és szocializmus küzdelme évszázadának nevezni. Az is; de méginkább és előbb annak a küzdelemnek évszázada, amely a háború és a béke hívei között, a kettő közti „vagy” eldöntésének feladatát szabja az emberiség elé! Szeretik mai életünket, a XX. századot a kereszténység és a materializmus küzdelme évszázadának nevezni. Az is; de méginkább és előbb annak a küzdelemnek évszázada, amely az ún. „keresztesháború” és a világbéke hívei számára formuláz döntő feladatot a háború vagy béke keresztény és materialista világnézeti szolgálata szempontjából.

Vannak világméretű, vannak országos, vannak közösségi és egyéni problémák, amelyek ebben az esztendőben és e területeken megoldásra várnak. Gazdasági, politikai, katonai, faji, nemzeti, kormányzati, társadalmi, tudományos, háztartási, munkafeladati, egészségi, létfenntartási és lelkiismereti súlyos és komoly problémák. Csak mindegyikre egy példát: a belga gazdasági csőd, a laoszi politikai válság, a német katonai felfegyverzés, a délafrikai faji megkülönböztetés, a néger és arab nemzeti felszabadulás, az USA új elnöke által meghatározandó kormányzati magatartás, a szövetkezeti társadalmi élet, az úrkutatás, a családi kettős műszak, az ipari normarend, a rákkutatás, a világ sok részén jelentkező éhhalál, vagy a hívó lelkiismeret helykeresése a szocialista világban. Ki tagadná, hogy mindez nagyon súlyos erőfeszítést, küzdelmet jelentő, ellentéteket élesztő, hol lelkesítő, hol kedvetszegő feladat, probléma, amely még számtalan más hasonlóval együtt itt kavarg, sürget, kérdez, idegesít, aggaszt és megzavar a mi szűkebb vagy tágabb világunkban.

És ha bármelyiket veszem külön-külön, vagy együtt valamennyit, minderre áll a Békekiáltvány tétele: mindezt megelőzi az, hogy biztosít-

suk a béke fennmaradását. Béke nélkül nincs élet és nincs semmi probléma, amely bármilyen komoly és gyötrő is, mégiscsak emberi, mégiscsak az élet problémája. A háborúnak nincsen problémája, csak a megsemmisülés. Nem kell ezt nekünk külön bizonyítanunk, csak a feledékenység ellen idézzük eszünkbe újra, hogy az első világháború a világ népességének 62 %-át, 36 országot és 1050 millió lakost érintett, és 4 millió négyzetkilométer területen 70 millió fegyveresből 10 millió halottat és 20 millió sebesültet produkált. A második világháború a világ népességének 80 %-át, 61 országot és 1700 millió lakost érintett, 22 millió négyzetkilométert tett hadszínterré, 110 millió embert szolgált fegyverbe s ezek közül 32 millió halt meg és 35 millió lett nyomorék. S ha ez utóbbi statisztikához hozzáteszem, hogy csak Európában 23 millió 600.000 lakóház, 14 és félmillió középület és gyár, több mint 200.000 kilométer vasútvonal pusztult el a háború idejét jelentő 72 hónap alatt, nem is kell újra hangsúlyozni a tételt: minden gazdasági, politikai, katonai, faji, nemzeti, kormányzati, társadalmi, tudományos, háztartási, munkafeladati, egészségi, létfenntartási vagy lelkiismereti kérdés megoldása vagy eldöntése előtt legelőbb is az élet vagy halál: a háború vagy béke kérdését kell eldöntenünk, a békét kell szolgálnunk.

A békés együttélés szüksége

A Békekiáltvány második tétele az, hogy *a béke biztosítása a különböző rendszerű államok békés egymás mellett való élése által valósul meg*. A Kiáltványt megelőző Nyilatkozat ezt mondja: „a különböző rendszerű államok békés egymás mellett élése, vagy pusztító háború — ma csak így vetődik fel a kérdés. Más kivezető út nincs”.

A különböző rendszerek közt döntést hozhat a bajvívás. Hogy ez az eszköz előttünk milyen értékű, elég, ha az előbbi szavainkban számokkal illusztrált képet apokaliptikus méretűvé nagyítva szemléljük csak egy pillanatra is. Valamikor az ózdi acélöntőben jártam és a fehér izzásba tekintve tudtam felfogni, hogy hogyan pusztult el az izzásba szédült egyik munkás: egy kiáltás, egy fellobbanó láng és a temetésen a koporsóban már csak egy kihűlt acéldarab feküdt: talán magában rejtette a pillanat alatt megsemmisült embert. Az atomháború fehér izzásának pillanatába szédült rendszer, igazának eldöntése helyett megsemmisítheti az emberiséget. S ha ezért a háború nem lehet döntő tényező különböző rendszerek között, lehet-e a háború peremén való táncolás, az ún. erőpolitikai manőverezés itt célravezető? Erőszak fitogtatása, vagy alkalmazása ott érhet eredményt, ahol van erősebb és gyengébb, ijesztő és megijeszthető. A kongói néger ellen a belga géppisztoly lehet társadalmi érv. De világrendszerek és az ezeket képviselő nagyhatalmak között ma atombomba, hidrogénbomba nem fenyegető fegyver éppúgy, mint a kardvívó bajnokok a páston állva nem félnek egymás kardjától, mert mérkőzésüket küzdőképességük, idegállapotuk dönti el. A szovjet rakéták, űrhajók, szputnyikok és lunikok az amerikai Titánok, Discoveryk és más rakéták ellenében kimutatták, hogy az indító és szállító-energia, a röp-pályameghatározás és célzás tekintetében a szovjet technika elérte, sőt túlszárnyalta a kapitalista államokét. A katonai támaszpontok is elvesztették már közvetlen jelentőségüket, amint ezidén, január 2-án Hruscsov a Kubai Köztársaság moszkvai nagykövetségén tartott beszédében jellemezte: „a technika ma olyan lehetőségeket nyújt, amelyek biztosítják számunkra, hogy szükség esetén közvetlenül saját területünkről pusztító vá-

laszcsepást mérjünk a földkerekség bármely pontjára". Az erőpolitika fitogtatása ma már döntést nem eredményezhet világrendszerek között, mert mindkét rendszer rendelkezik a pusztító erők elégséges sorozatával, de talán nem elsietett annak megállapítása, hogy az idegrendszer nyugalma, a biztonságtudat a szocialista felet teszi a győzelemre esélyessé.

Sem a pusztító háború, sem az evvel fenyegetőző hidegháború nem célravezető eszköz, hogy az emberiség a béke után második sorban álló feladatait megoldhassa. Amint az Opus Pacis és az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága említett decemberi nyilatkozata leszögezi: „*A háború nem lehet társadalmi rendszerek versengésének, világnézeti különbségek vagy faji ellentétek megoldásának eszköze.*” Mindennek a különböző rendszerek békés egymás mellett élése során kell bekövetkeznie. És itt is a békés egymás mellett való élet a nem-háborús, nem-pusztító, nem-erőszakos életet jelenti. Nem jelenti a fegyvertelen társadalmi vagy ideológiai harc feladását. Soha nem lehetünk annyira naivak, hogy feltételezzük azt, hogy a kapitalizmus önként alakul át szocializmussá, vagy a szocializmus fordítja vissza a társadalmi fejlődés kerekét, vagy a kereszténység materialista lesz, vagy a materializmus egy pápai szózatra megtér. Nem: a társadalmi rendszerek, a világnézetek különbsége, sőt harca nem szüntethető meg egyhamar. Sőt a harc heve talán még fokozódik is, amint az a vita természetéhez tartozik, hogy egyre sokoldalúbb, elevenebb, több kérdést felvető, érveiben kidolgozottabb lesz, partnereket is talál mindkét oldalra. De a vitakozók igazát nem döntené el soha a verekedés. A vitához — bármily szenvedélyes legyen is — élet kell, mert a halottak már nem vitatkoznak. Épp ezért akár szocialista meggyőződésünk mellett akarunk érvelni a logika harchavetésével és az eredmények, mint az argumentumot legyőző valóságok felmutatásával, akár hithirdető miszsiót érünk küldetésünknek világnézetünk terjesztésére, vagy akár csak csendes imát akarunk mondani azért, hogy a világban mindenki és minden hivatását betölthesse — már ehhez is idő és élet és verekedést, háborút kizáró békés egymás mellett való élés kell.

A szocializmus és a háború kérdése

A Kiáltvány harmadik tétele ezt hangsúlyozza, hogy „*a szocializmusnak nincsen szüksége a háborúra*”. Ez szocialista ideológiai tétel, amely bennhatólag megismétli ezt, hogy a szocializmus és a kapitalizmus között folyó történelmi küzdelmet nem világháborúval, hanem békés versengéssel kell eldönteni, és erre a békés versengésre a szocializmus kész vállalkozni, mert lényege nem az erőszak, hanem az eredményekkel való meggyőzés alkalmazása. Sokan ennek a tételnek valóságát kétségbe vonják, sőt megkísérlik a szocializmus belső lényegéből azt levonni, hogy a szocializmus a háború segítségével éri csak el célját és így a béke hangoztatása e rendszer számára csak pillanatnyi önvédelem. És itt hivatkoznak történelmi eseményekre, pl. a két világháborúval kapcsolódó forradalmakra, a permanens forradalom elméletére, stb.

Ha előbb a felhozott ellenvetéseket vizsgáljuk és a történelemben csak a század eseményeire tekintünk vissza, valóban érdekes együttjelentkezését látjuk a háborúnak és a szocializmust szolgáló forradalmaknak. Így az első világháború idején zajlott le az 1917. évi októberi szocialista forradalom, vagy nálunk az őszirózsás forradalom, vagy a német császárságot a weimari köztársaság megalakulásához vezető átalakulás. Felszabadulási háború járt együtt a népi demokráciák megalakulásával. A má-

sodik világháború és a lengyel, román, csehszlovák, magyar, bolgár, jugoszláv, albán szocialista államok kialakulása találkozó évszámokkal jellemezhető fel. Mintha a kapitalista rendszer megszűnése, a forradalmak és a szocialista társadalom alapvetése valóban a háborúval függne össze. S ezt az említett esetekben nem is kell tagadnunk, mert valóban volt ezek között az események között összefüggés. Lenin azt írta az első világháborúról, hogy az egy óriási erejű, hatalmas „rendező” volt, amely egyfelől óriási arányokban meg tudta gyorsítani a világtörténelem folyását, másfelől pedig példátlan erejű gazdasági, politikai, nemzeti és nemzetközi világválságokat tudott előidézni. Ez az erő még fokozottabban érvényesült a második világháborúban, amely során megdőlt a fasizmus államrendszere és megnyílt a népek önrendelkezésének lehetősége egy szabadabb, önállóbb, demokratikusabb társadalmi rendszerbe való átalakulásukhoz. De amikor azt mondjuk, hogy valóban e háborúkat bizonyos helyeken szocialista átalakulás követte, nem állítjuk azt, hogy a háború szülte a szocializmust, inkább azt, hogy a háborúban résztvevő kapitalista államok benső társadalmi rendje volt annyira megromlott és telítődött annyi elmentmondással, hogy ez a belső válság készítette mindinkább a háborúba ezeket az államokat, majd a háború elvesztése után ez a belső válság nyitott utat a forradalom s általa a szocialista gondolat uralmának.

Gondoljunk arra, hogy az első világháborút megelőzően az Osztrák-Magyar Monarchia milyen erős nemzetiségi benső problémákkal volt megterhelve, vagy hogy a második világháború előtt a fasizta Németország hogy fuldoklott léttér után, vagy pedig a koreai–vietnami nép mennyire feszítette belőlről a gyarmati elnyomás abroncsait. Valóban a világháborúk nehezen választhatók el forradalmi folytatásuktól. Hiszen háborút indítani ma már olyan kétségbeesett politikai eszköz, amely a vagy-vagy kérdését eleve belekombinálja jövőjébe. A háború a legszélsőségesebb hazárdirozás: egy bűnös rendszer utolsó tétje a lóversenyen, ami után meghosszabbítható ideig-óráig az élet, vagy jön a végső bukás. A szocializmus azonban nem egy kiélt, vagy programtalan, vagy haldokló rendszer. Tud életet teremteni világháború romjain is, amint a szovjet forradalom mutatja; de tud új életet teremteni háborús romok nélkül is, mint az 1958. évi iraki, vagy az 1959. évi kubai társadalmi átalakulás bizonyítja, vagy mint India, Törökország és más népek távolról példázzák. A permanens forradalom gondolata pedig nem a permanens háborút, pusztítást és vérontást jelenti, hanem azt, hogy a világ minden népe állandó előrehaladásban van a demokratikus, a szocialista — az emberibb társadalmi rend kialakítása felé. Ez a fejlődés nem minden országban és nem mindenhol egyszerre következik be, hanem úgy, amint az egyes országokban uralkodó társadalmi rendszerben a hatalmi erők, a gazdasági élet, az osztályöntudat mértéke, tehát külső és belső tényezők ezt lehetővé teszik. Néhol vulkánkitörés változtatja a föld képét, máshol lassú víz mossa a partot, de zajlik, változik az élet akadályokon, gátakon át is feltartóztathatatlanul. A szocializmus ennek tudatában él, alkot és halad előre. S ezért nem erőszakos, nem türelmetlen, nem heveskedő, hanem magabiztos. A szocializmust ezenkívül nem lehet országhatárokkal körülszární és nem lehet a szocialistákat társadalmi keretek szerint elhatárolni.

A háború azért sem szocialista harci eszköz, mert ez egyaránt elpusztít jó és rossz embert, kizsákmányolót és kizsákmányoltat, kapitalistát és szocialistát. S ha a szocializmus meg is van győződve arról, hogy egy harmadik világháború a kapitalizmus végleges felszámolását hozná magával, mégis a békés versengés porondján, a törvényszerű társadalmi

fejlődés menetét kívánva kell győzelmet érnie, hogy ne kockáztassa főlegesen győzelméért az emberi életet. Ezért nem vesz erőszakot magán a szocializmus, ellenkezőleg legmélyebb jellege szerint cselekszik, amikor a különböző társadalmi rendszerekkel való békés egymás melletti életet választja programjául, győzelme kivívását rábízva az időre, amely alatt a szű megőrli a kapitalizmus gerendáit és megteremnek a szocializmus alkotásai és eredményei is bizonyosságául és propagandájául igazának.

A kapitalizmus és a háború kérdése

Amikor a népekhez szóló Békekiáltvány öntudattal vállalja szocialista feladatnak a háborút nélkül való életet, rámutat negyedik téziseként arra, hogy „a háború a kapitalizmus velejárója”. Ez a tétel nem szükségképpen és elválaszthatatlanul kapcsolja össze a háborút és a kapitalista életformát. Ha a kapitalizmus és a háború szükségképpen együtttható lenne, akkor valóban kevés választás akadna más társadalmi rendszer számára, mint egy önvédelmi háborúval kipusztítani a kapitalista rendszer hordozóit és vele kioperálni a háborús gócot is az emberiség életéből. Nem lennének reálisak, ha azt a tételt akaránk megkonstruálni, hogy a fegyveres erőszak törvényszerű szükségesség a kapitalizmus életében akár társadalmi, akár ideológiai helyzete védelmében, vagy félelem diktálta politikájában.

Sokan azt vélik, hogy — amint a történelem folyamán nemegyszer így jelentkezik — a kapitalizmus mint gazdasági rendszer kényszerül a háborúra, mert a fegyvergyártás és a hadigárak termékeit fel kell valahol használni, különben a gyárak csődöt mondanának és a kapitalista gazdasági rendszer így jutna végromlásba. Kiváló közgazdászok, nálunk Bognár József professzor, világították meg azt, hogy a háború nem a kapitalizmusnak, mint a világ egy felén uralkodó gazdasági rendszernek anyagi életfeltétele, hanem annak a viszonylag kevés nagytőkésnek, akiknek személyi hasznát szolgálja a fegyverkezési és kapcsolt iparágak állandó és fokozott üzemben tartása. Ez egy-két tucat milliárdos érdeke csupán. A gyártott fegyverek nem a gazdasági újra- és többlettermelés eszközei s így a nemzeti vagyont nem növelik. De a hadigyárak és kapcsolatos üzemek még a kapitalista rendszerben élő munkásság érdekeit sem szolgálják, mert az ilyen termelésben foglalkoztatottak az összmunkásság aránylag kis létszámát, az USA-ban pl. 5 és $\frac{1}{2}$ %-át jelentik csupán és bár ez a kis munkásréteg viszonylag többlet keres a többinél, nem tudja ezt a többletkeresetét oly mértékben saját életszínvonalára növelésére fordítani, mint a békés termelés eredményeképp megtehetné. Éspedig azért nem, mert részben a felhasználható árutermelés a hadianyaggyártás mellett kisebb mérvű, részben pedig a hadianyaggyártás fedezetét a megemelt adózás biztosítja, aminek terhére nagyobb részben a dolgozó réteg kénytelen viselni. Az életszínvonal emelkedésének ez a kettős fékezője még jobban jelentkezik a kevesebbet kereső, de a katonai kiadások fedezését szolgáló adókkal szintén megterhelt, nem hadiiparban foglalkoztatott dolgozók életében. Egy percre sem akarjuk állítani, mintha egyes nyugati, főképp amerikai kapitalista országok lakóinak életszínvonalára nem volna magas, sőt fejlődő, ami azonban egyrészt a dolgozó, főképp gyarmati népek kizsákmányolásának eredménye is. De közgazdasági számítások állítják, hogy a háborús ipar igazán a kapitalizmus rendszerének vezető tökéseit szolgálja csak és viszont általában nem hat oly kedvezően a széles nemzetgazdaságra s benne a néptömegek anyagi helyzetére, mintha

ugyanazt a hadi gyártási energiát a békés termelésben használnák fel. Tehát a háború nem a kapitalizmusnak, hanem csak egyes kapitalistáknak gazdagodását szolgálja. A háború gazdasági szükségességét hirdető kapitalista világban a széles néptömegeknek még esetleg viszonylag magasabb életszínvonala is aránylag kisebb emelkedési lehetőséget érhet csak el, amit még bizonytalanabbá tesz a rendszer egyéb gazdasági terhe: a tőzsdeárfolyamok hullámszásától függő termelési s evvel együtt ingadozó kereseti lehetőségek, vagy a szocialista biztosítások hiánya és a munkanélküliség stb. Mindezekkel csak azt a hiedelmet szeretném megcáfolni, hogy a kapitalista gazdaságpolitikának szükségszerű velejárója a fegyverkezés növelése és a háború. Nagy kapitalista államok, mint pl. Svédország, Svájc gazdaságukat nem a máshol vívott háborúkban való gazdasági részvételükkel, vagy legalább is nem csak evvel biztosították, hanem éppen avval, hogy országuk életét megőrizték a háborútól és a hadiipar minden fölé növelésétől.

Arra a kombinációra, hogy a kapitalista rendszernek társadalmi, vagy ideológiai eszméi védelmére van szüksége háborúra, tehát a kapitalista háborús politika voltaképpen lényegében a félelem politikája, csupán az előbbi tételnél elemzett gondolattal felelünk, hogy ti. a szocializmusnak nincsen szüksége a háborúra és társadalmi, vagy ideológiai eszméit békés versenyzésben törekszik győzelemre segíteni. Megengedjük, hogy a kapitalista háborús hangulatkeltés a belső bomlás ellen védekező eszköz, de nem jó eszköz, mert a szocializmussal való békés versengésben lassú lemaradást is eredményezhet, a hisztériakeltéssel a termelői élet nyugalmát is megzavarja, a már háborút jártakban növeli az ellenállás érzését és végeredményben a belső bomlásnak háborús hangulatszíttással való orvoslása nem gyógyítás, hanem az egészséget még jobban aláásó narkotikum alkalmazása.

Mindezek azt akarják aláhúzni, hogy a kapitalizmus életében a háború, a fegyveres erőszak alkalmazása nem szükségképpen, hanem mondjuk: velejáró, amelynek könnyebb felhasználása a kapitalizmus pszichológiájában rejlő sajátosságok következménye. A kapitalista társadalmi felfogás magában hordja az emberek közti különbségtétel olyan mértékeit, amelyek között az erkölcsi jó és rossz mértéke a legkisebb jelentőségű, viszont súlyosan szerepel a szegény és gazdag, fehér és színes, jó propagandával rendelkező vagy szerény, stb. Ebben a különbségtételben fasiszta elemek, a sznobság és az egoizmus keverednek egymással s hatásuk nem csak a társadalmi élet keretein belül, hanem a nemzetközi politikában is érvényesülnek. Az önzés kegyetlensége nemcsak abban mutatkozik, hogy az egyes ember fölényét a másik fölött a boksoló horogütés dönti el, vagy hogy a gyáros érzelmi megrendülés nélkül a munkanélküliség nyomorába taszíthatja munkását, ha saját haszna növelése úgy kívánja. hanem abban is, hogy hatalomért, természeti kincsekért, kereskedelmi fölényért milliókat hajcsározhat akár a világháború pusztulásába feltéve, hogy saját maga számára atombiztos fedezéket tud építeni milliárdjai segítségével. Így az, hogy a kapitalizmus velejárója a háború, avval magyarázható, hogy a kapitalista psziché a háború keresésére nagyobb kísértést hord önmagában. De a kísértés még nem szükségképpen és nem mindenkor bűnbeesés is.

Ebből a megfontolásból önként adódik a Békekiáltvány ötödik tétele, amely azt állítja, hogy noha a szocializmusnak nincsen szüksége a háborúra, a kapitalizmusnak pedig velejárója a háború, e két megállapítás és az ezekből következő szocialista, illetve kapitalista reláció a há-

ború vagy béke kérdéséhez „nem végzettszerűen ellentétesek egymással”. A moszkvai Nyilatkozat ezt így fogalmazza meg: „a háború ma már nem végzettszerűen elkerülhetetlen”.

Igaz, hogy a háborús veszély a párizsi csúcstalálkozó sikertelensége óta fokozódott. Folytatódott a katonai tömbök politikájának érvényesítése, amely Kongóban még csak rejtett Nato-közbelépést, Laoszban már nyitabb Seato-beavatkozást, Kubában az Amerikai Államok Szövetségének bevonását eredményezi. Ha pillanatnyilag német és francia rivalizálást mutat a Bundeswehr-tábornokok mind jobban erősödött hangja és követeléseik kielégítése, másrészt a megismételt szaharai francia atomrobbantás, mind a kettő mégis a kapitalista erőpolitikában való nagyobb szerep biztosítására s így eredményében a háborús erők növelésére törekszik. De a másik oldalon az Egyiptom, Sziria, Irak ügyeibe való beavatkozás elhárítása a szocialista erők fellépésével, a belga, török, latin-amerikai, dél-kórei belső állapotok megváltozása; az afrikai és ázsiai országok népei egyre erősödő közös állásfoglalásának kialakulása; az amerikai elnökválasztás mélyén megnyilatkozó népi kiábrándulás a mult szakadékpárti szédelgéséből; az európai kapitalista piacalkotás egyenetlenségei; az olasz haladó körök valamivel megerősödött szava; a Béke-Világtanács megélénkülő aktivitása a népek közvéleményének a béke mellé állítása érdekében, s nem utolsó sorban a szocialista országok belső politikai, gazdasági és társadalmi életében, technikai fejlődésében tapasztalható előretörés annak a meggyőződésnek ad minden fázisizmustól mentes biztos alapot, amit a Nyilatkozat így fejez ki: „a szocialista világtábor, a nemzetközi munkásosztály, a nemzeti felszabadító mozgalom, a háború ellen fellépő valamennyi ország és az összes békeszerető erők közös erőfeszítéseivel el lehet hárítani a világháborút”.

Ez a tudat és reális meggyőződés fogalmazta meg az eddigiekben elemzett Békekiáltványnak befejező felhívását, amely odafordul „a férfiakhoz, a nőkhez, az ifjúsághoz, a legkülönbözőbb foglalkozási ágak és társadalmi rétegek képviselőihez, minden emberhez, függetlenül politikai és vallási meggyőződésétől, függetlenül nemzetiségétől és bőre színétől s mindazokhoz, akik szeretik hazájukat és gyűlölik a háborút”, hogy követeljék katonai csoportosulások helyett valamennyi ország baráti együttműködését, átfogó kereskedelmi és kulturális cseréjét, követeljék háború helyett a békét!

A katolikus állásfoglalás

Elemzésünk során ezeketán nem marad számunkra feladat, minthogy felvessük a kérdést: mit szól mindehhez a katolikus erkölctan, a mi vallásos világnézetünk?

Különböztessünk skolasztikus élességgel: nem arra kérünk jelenleg világnézetünkötől választ, hogy a gazdasági vagy társadalmi rendszerek elsőbbsége kérdéséhez lehet-e, van-e és milyen mondanivalója katolikus hitünknek. Arról sincs itt szó, hogy egy pillanatra is elgondolkodjunk azon, hogy az ideológiák ellentétében mi melyiket valljuk miénknek és van-e, vagy mi az, ami a másik tartalmából számunkra is elfogadható.

Most egyedül arra kell felelnünk, hogy a különböző gazdasági rendszerek és ideológiák igazságát fegyverrel, háborúval lehet-e és szabad-e eldönteni a mi erkölcsi normánk szerint?

Ismerjük Szent Tamás megállapítását és összegezését az ún. „igazságos” háborúról. A Summa (2. II. 40, 1.) a háború megengedettsége fel-

tételeként az állam hivatott elhatározását, valamely igazságtalanság megtorlását és a jó előmozdítását sorolja fel s e helyen idézi Szent Ágoston *Contra Faustum* művének XII, 24. részét: „*A kártevés ádáz vágya, a megbosszulás kegyetlensége, a házsártos és nem békülékeny lelkület, a folytonos háborúskodásban kedvét lelő vadság, az uralomvágy és más hasonlóak azok a mozzanatok: quae in bellis iure culpantur*”. Schütz e latin szavakat úgy fordítja, hogy „amiket a háborúban jogosan *megbélyegzünk*”. Szerintem Szent Ágoston még ennél is többet mond és pedig azt, hogy ezeket a mozzanatok a háborúban *bűnnek kell itélnünk*, tehát amelyek fennforgása esetén a háború bűnné válik, igazságtalan és megengedhetetlen. Mindehhez megjegyezhetjük, hogy a kapitalizmus nem egyenlő az állammal; a kapitalizmus érdeke osztályérdek s erősen kétségbevonható, hogy a kapitalizmus „jogos önvédelem” vagy „sértett becsület”, vagy kapitalista gazdasági érdekek szolgálata ürügyén még a középkori értelmezés szerint is indíthat-e ún. „igazságos” háborút főképp az államapparátus hadüzenetének belső kikényszerítése után azoknak az állampolgároknak harcbaküldésével, akik ugyan még kapitalista társadalmi keretek között élnek, de ezért harcolva semmiképp sem jogos önvédelemből járnak el, becsületük és gazdasági érdekük pedig épp a háború elkerülését követeli.

Egyházunk egyik-másik képviselője még a maga régi beporosodott mivoltában használja fel a középkori valláserkölcsi idézeteket és ekkor egyedül a kapitalista társadalmi rend tőkéseinek ígézetében megdöbbenő következtetésekre ragadtatják magukat.

Mi ezekkel szemben kettőre hivatkozunk álláspontunk kialakításában. Elsőbb a pápákra: XII. Piusra és XXIII. Jánosra. Egyikről sem lehet azt állítani, hogy szocialista beállítottságú, sőt tudjuk, hogy főképp XII. Piusnak nem egy nagyon éles megnyilatkozása volt a szocialista társadalmi és gazdasági rend és a szocialista államok ellen. Mégis egyik pápa sem vetette fel még a gondolatát sem annak, hogy a szocializmus ellen háborút kell indítani és fegyverrel, atombombával állítani meg térhódítását a földön, vagy a lelkekben. Ellenkezőleg, sokszor hallottunk elítélő pápai szavakat az atomerő háborús felhasználásával és a háborúk vérontásával szemben.

A pápák mellett hivatkozhatunk püspökeinkre: közelebről a püspöki kar elnökeire: Grósz érsekre és az OBKB elnökeire: Hamvas püspökre. Nem mondhatjuk egyikről sem, hogy gondolkodás és meggyőződés nélkül elfogadnak mindent, amit elébük tálnak. S íme, amikor az Opus Pacis és az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága 1960. december 15-i együttes ülésén foglalkoztunk az öt világrész kommunista és munkáspártjának a világ népeihez intézett Békekiáltványával, nemcsak ellenvetés nélkül magukévá tették a nyilatkozattervezetet, de ennek megfogalmazásában is közreműködtek és a nyilatkozat elfogadása után felkérték valamennyi ordinárius-társukat, főpásztorainkat, hogy ennek a katolikus békeszerveink által az ő elnökségük mellett hozott nyilatkozatnak szövegét a szilveszteri, illetőleg újesztendei istentiszteletek kapcsán a hívek előtt a lelkészek olvassák fel és híveikkel együtt imádkozzanak a békéért.

Ennek a nyilatkozatnak ismert szövegéből felvetett kérdéseinkre válaszul, szó szerint idézzük a következőket: „*A háború kivetkőzteti az embert emberi mivoltából. A háború a mai tömeggyilkos fegyverek birtokában mindenképpen bűn. Bűn Isten ötödik parancsa ellen. Bűn a felebaráti szeretet ellen. Bűn az igazságosság ellen. Bűn az irgalmasság ellen. Bűn a teremtésben és megváltásban nyert istenfiúság ellen. Bűn a minden egyes ember lelkében tükröző, alkotó isteni szándék ellen.*

Ha fájdalommal valljuk is hitünk szerint az áteredő bűn következményének azt, hogy ember és ember között ellentét születhet, amely megzavarja a földi élet békéjét és nyugalomát, egyben bizony emberi kötelességünknek ismerjük, hogy ezeket az ellentéteket ne az erőszak eszközeivel, az élet árán és ne a pusztítás segítségével, hanem békés szándékokkal és jóakarattal törekvésekkel, tárgyalással, érveléssel, meggyőzéssel, az emberi élet és az emberméltóság tiszteletével lehet és kell megoldani.”

Mi ezekkel a megjegyzésekkel kísérjük a moszkvai Békekiáltványt és a most folyó 1961-es esztendőben is ezeket a gondolatokat ismerjük el és fogadjuk katolikus békemunkánk alapelveinek.

A LÓRÉ

Szalad a lóré, csöpp hegyi vonat,
Zörög az erdőn nagy hegyek alatt.

Lógó fejjel, meggyőződéstelen,
Vén ló zördíti rozszant sinéken.

Gördíti becsülettel, fölfelé,
És visszafelé is gördítené,

De amikor elérik a tetőt,
Hámból kifogják jámbor ügetőt,

A lószerszámot hátára vetik,
Farát szelíden megveregetik,

És azt mondják: Eridj szépen haza.
És ő elindul, szépen és haza.

Hát a te lóréd, édes öregem ?
Lovatlan áll már az is a hegyen.

Nem is zörög már, csendes, jó hely ez,
Megállónak is csak föltételes.

Hiszen te húznád szívesen tovább,
De idefőnt már nem kérnek csodát.

Hordtad a hámot, húztál szekeret,
Most már az üres hám is fölsebez.

Az is megrezzent, mikor valaki
Hervadt hátadat megveregeti.

De már maholnap megsímit a szó:
Jőjj haza szépen, fáradt vén csikó.

— Megismered: ez a gazdád szava,
S szépen elindulsz, — szépen és haza.

Sík Sándor

A 75 ÉVES GUARDINI

Világszerte megemlékeztek a komoly tudósról, a mély és eredeti gondolkodóról és a nagyszerű íróról: Romano Guardiniról aki az elmúlt évben töltötte be életének 75-ik évét. Olaszországban született, Verona városában. Nevére és eredetére nézve olasz, de már egyéves korában Németországba került. Így szerencsésen egyesíti magában ennek a két népnek legjobb tulajdonságait: egyfelől az eredetiséget és a találékonyságot, másfelől az elmélyülés képességét és a fáradhatatlan munkálkodást. Egy régebbi képén mintha az olasz jelleg ütköznék ki, a későbbiek inkább a németet véljük észrevenni. De itt is, ott is a csöndes, sohasem háborgó, talán nyugtalanító, de sohasem vitatkozó kedvű, egyre bölcsőbb ember mutatkozik.

A liturgia

tette elsősorban ismertté Guardini nevét. A liturgikus mozgalom ennek a századnak elején indult el azzal a szándékkal, hogy a katolikus istentisztelet a hívek legszélesebb köreinek részvételével folyó és megértőbb aktivitássá legyen. Meg kell szüntetni annak a szemrehányásnak jogosságát, hogy a katolikusok csak éppen jelen vannak a misén, de nem értik azt és nem vesznek tevékeny részt benne. A mozgalom elindítása már biztatóan kezdett terebélyesedni, mikor Guardini föltűnt mint a legszorgalmasabb terjesztőinek egyike.

Első könyvét mind a mozgalom szolgálatában állnak. Ott fogta meg a dolgot, hogy nem liturgikus oktatásról szól, hanem liturgikus nevelésről, és mindenekelőtt azt az élményt iparkodik tudatosítani, mellyel a hívó a szentségeket, a láthatatlan kegyelemnek látható jeleit fogadja. Igekszik rásegíteni az embert, hogy a külső formáról olvassa le a belső lényeket, mert a liturgia titokzatos történések világa. Hangoztatja, hogy a jelekben és mozdulatokban meg kell látni a szimbólumokat. A keresztségnek, a térdelésnek, állásnak, járásnak — mind megvan a jelképes jelentőségük. Általában Guardini az ő különös szerény módján megtanított minket írásaiban arra, hogy mi is a liturgia, mit kell ott érezni és mondani, mit és hogyan kell tenni.

A liturgia szeretete attól is függ, hogy inkább tudjuk-e szeretni a közösségi, mint a magánáhitatot. Vannak, akik azért nem szeretik a liturgiát, mert dramatizál, mások azért nem, mert zavarja a magános imádkozót, vagy mert szerintük nem való az egész népnek, hanem csak egy-egy réteget érdekel. Guardini okos, mérsékelt álláspontja nemcsak megnyugtató, de meg is győz. Mint kifejti, sohasem lehet azt kívánni, hogy a liturgia legyen az áhitat kizárólagos formája. Nem pótolhatja a liturgia a komoly lelkigyakorlatokat sem, amelyek tudatosan egy célra irányulnak: eddigi lelkületünk megváltoztatására. Szent Ignácnál a liturgia nem is szerepel. A liturgiával kapcsolatos szemlélődéseiben Guardini kiterjeszkedik a test és a lélek viszonyára, az egyes embernek a közösséggel való összefüggésére, embernek és dolgoknak kölcsönhatására is. Az ember nemcsak „lélek” és nem is a manicheizmus szerinti lélek, nem a test börtönében vergődő rabmadár, melynek hivatása, hogy onnan kiszabadulva fölfelé szárnyaljon. A test és a lélek kölcsönösen segíti egymást; a lélek ugyan belülről tör kifelé, de ugyanakkor kívülről is hat befelé.

A liturgikus szellem ébresztését és erősítését ápolgatta Guardini egész

sor gyakorlati célzatú írásművével is. Nem hagyhatjuk említés nélkül *Keresztútját*, s annak bizonyos értelemben hasonmását, a szentolvasóról szóló könyvecskéjét. Mennyi keresztutat írtak már! De ilyent, mint Guardini? Esetleg még a Claudel-féle állítható melléje, főként abból a szempontból, hogy mind a kettő elsősorban az egyénileg imádkozó s mélyebb értelmet és megnyugvást kereső emberhez szól. Ebbé a körbe tartoznak fordításai a misekönyv és a breviárium szövegeiből meg a katolikus költészetből, amilyent nálunk Babits Mihály az *Amor Sanctus*ban és Sík Sándor a *Himnuszok* könyvében alkottak.

Guardininak gondja volt arra, hogy a „szituáció”, a mindenkori helyzet fogalmát és legfőbb elveit tisztázza és így hozzájáruljon a lelkiismeret tisztántartásához. A *jóról, a lelkiismeretről és az összeszedettségéről* szóló kis könyve mintha csak lelki jótanácsokat adna. De már az alaphang mást mond. Az ember — úgy mond — a mindenség középpontja és a gondviselésnek annyira gondja van ránk, minden egyesre, mintha mind-egyikünk külön-külön csakugyan középpontja volna a világnak. Feszültség van Isten és az ember közt abban az értelemben, hogy a mindenkori helyzetnek megfelelően folyton alakulóban vannak a dolgok. Az általános cselekvési szabályok természetesen továbbra is érvényesek, mint a tipikus cselekvés elvei és mint minden cselekedetünk legfőbb törvényei, tehát például, csalni sohasem lesz szabad. Tény viszont, hogy Isten minden embert külön egyéniségnek, helyesebben személynek tekint, mindegyikünknek külön neve van Istennél (Jel. 2, 17), míg a többi teremtmény csupán a fáját képviseli. A gép egyik alkotórészét mindig ki lehet cserélni egy másik ugyanolyannal, de az embert mint személyt sohasem helyettesítheti egy másik ember. Ebből következik, hogy a különféle helyzeteket mindenkor külön kell mérlegelni. A legegyszerűbb helyzet is kérdéseket vethet fel, míg a bonyolultság érzése nagyon is felszínesebb lehet. Benyomásainkat tehát meg kell szűrni. Ezt az estét például otthon csendben töltjük és lemondunk a társaságunkról, mert ezzel megnő fogékonyságunk egy lelkigyakorlat tanulságai számára; máskor meg éppen a társaság nyújt védelmet az elárulás veszedelmeivel szemben.

Az egyház értelme

is bizonyos tekintetben úgy tűnik Guardininak, mint egy polaritás feszültségébe ágyazott valóság. Az egyházzal igen sokan írtak már előtte, se szeri se száma a kimerítő, hatalmas köteteknek. Neki azonban vannak külön mondanivalói is *Az egyház értelméről*. Az egyház is — fejti ki Guardini — minden emberi műnek tragikuma alatt áll; ilyen az igazságnak s az emberi ismerésnek és tanulásnak össze nem hangoltsága; ilyen, hogy a tökéletesség képe emberi ábrázoláshoz van kötve; vagy hogy a szentmise kegyelme kötve van olyan cselekedetekhez, amelyeket emberek, tehát gyarlónak visznek véghez. Az egyházon keresztül keressük az üdvösséget, azért itt a jó és rossz valami különös feszültségbe jut: a jó volta-képp jobb, a rossz pedig rosszabb — ha akaratumk és szívünk le nem győzi. Krisztus él az ő egyházában, de — a keresztre feszített Krisztus.

Isten nem holt fogalom, hanem az élő Isten — mutat rá Guardini *Az élő Istenről* írva — aki transzcendenciájában belenyúl az egész teremtésbe, de ugyanakkor immanens az életben. Nemcsak a fejnek szóló tudás, hanem olyan, amely az ember szívét is gazdagítja. És éppen ez az utóbbi a döntő, mikor az Istenről gondolkodunk, amint egy evangélikus vallású méltatója állapította meg. Guardini egyik jellemző vonása ugyanis, hogy

soha senkivel nem került ellentétbe politikai vagy vallási okokból. Egyetemi katedrájához a legkülönbébb pártállású és vallású emberek tömegesen eljártak és csöndesen, elgondolkozva távoztak. Nem is találunk egész írói multjában olyan kijelentéseket, amelyek a politikai vagy vallási téren más nézetűekkel vitáznának. Bizonyára itt van egyik oka annak, hogy zavartalanul hirdetheti a maga keresztény meggyőződését.

Ez az elfogulatlansága teszi lehetővé, hogy mások lelkivilágába is roppant érdekes kirándulásokat tegyen és megtalálja ott Krisztus egyházát vagy annak legalább őszinte nosztalgiaját. *Dosztojevszkij* keleti ortodox vallású író, még hozzá nem is élelki ember, azt hihetnők tehát, hogy távol esik Guardini érdeklődésétől. De mihielyt olvasgatni kezdjük róla szóló írását, mindjárt látnivaló, hogy itt sem a szépirodalom vizsgálata a cél, hanem kísérlet arra, hogy egy nagy emberen és nagy művészen keresztül meghallgassa a kereszténység szívverését. Visszamegy a keresztény ókorba is, hogy képet alkothasson magának *Szent Ágoston megtérésének* igazi, vagyis tulajdonképp belső történetéről. Sőt egy külön könyvben — *A kezdet* — megvizsgálja a megtérés két összetevőjét: a szinte kétségbeesett emberi erőfeszítést és az együttműködő jóságos isteni kegyelmet. Ágoston egybként különösen kedves szentje Guardininek, mert egészen modernül ható vonásokat talál benne a dán Kierkegaard bölcselete szerint. Ágoston megtérése Guardini szerint ott kezdődik, hogy tulajdon létének nyugtalanító megélése űzi szüntelen, ami azért figyelemre méltó, mert mintha a mai embernél is ez az örökös nyugtalanság jelentkeznék fokozódó mértékben. Mint Ágostonnál, hasonlóképp *Pascal*nál is a keresztény öntudat világába száll le Guardini, úgy vizsgálja ennek a sokat vitatott és ugyancsak háborgó léleknek alakulását. Pascal mint tudjuk harcos és nyughatatlan természet volt s egyik vezető alakja lett a nem jó emlékezetű janzenizmusnak. Ám ez a harcos természet életének végén mégis teljesen megbékél. Mindössze 39 éves volt, mikor meghalt, és 20 éves kora óta nem esett napja testi fájdalmak nélkül. Az igazlelkűség volt előtte a legszellemibb erény és ez vissza is vezette őt a szkizmából az ősi egyházba.

A Krisztus-probléma

is sokszor foglalkoztatta Guardinit. *Jézus Krisztus képe az ujszövetségben*, ebben a könyvecskéjében próbálja megmutatni nekünk Krisztust úgy, amint az ujszövetségben találjuk. Nem úgy tehát, ahogy a bibliakritika láttatta: prófétának, vallási zseninek, bölcselőnek, erkölcsitanítónak, szociális újtónak, a mindennapi élet egyszerű emberének, egy minden valóságtól távol álló idealistának. Szent Lukács evangéliuma beszél a két emmauszi tanítványról, amint útközben az Úr csatlakozik hozzájuk és feddi őket: „Ti okatlanok, milyen nehezen hiszitek el mindazt, amit a próféták jövendöltek. Hát nem ezeket kellett-e elszenvennie a Messiásnak, hogy bemelessen dicsőségébe?” És csak ettől fogva értették meg Krisztust ők és az apostolok is. Tehát akik kezdettől fogva vele voltak, hallották beszédeit, látták csodáit, végül részesei voltak a tragédiának: még mindig nem ismerték és megzavarodtak. Érdekes és izgató végigkísérni az ujszövetség Krisztus-képét kezdve a szentpáli leveleknél, folytatva Szent János evangéliumán és a Jelenések könyvén és csak aztán fogni hozzá a legkönnyebbnek látszó, de éppen azért a legnehezebb ponton: a három első evangéliumnál. Mert itt Krisztus nem halála után, megdicsőült állapotában áll előttünk, mikor már megdicsőült alakját látták, és imádták, mint Üdvözítőt és mint a Jelenések könyvének ítélő bíróját.

Hanem életében látjuk, mikor úgy beszél az evangélium szerzőivel és másokkal, mint egyik ember a sok közül, és semmi sem árulja el jövőendő nagyságát, legföljebb — egy-egy mondás („Menj, bűneid meg vannak bocsátva”), vagy egy-egy csodatétele. Akkor megállunk és kénytelenek vagyunk megvallani, hogy most megint „egy pillanatra” nem értjük Krisztust: annyira csak az ember áll itt előtérben.

Mindezt a vizsgálódást pszichológiailag viszi végbe Guardini. Az Őr emberi valósága mindenben embert rajzol, csak a nagyon óvatos pszichológia sejtet valamit, ami ezen túl mutat. Különösen érdekes Jézusnak az étellel és halállal szemben elfoglalt álláspontja. Az étellel szemben Jézus teljesen egészséges, munkabíró, erős embernek mutatkozik. Hogy halála mégis meglepően rövid idő alatt — három óra — következett be, annak magyarázatául jó arra is gondolni, hogy a halálban nemcsak a test, hanem a lélek is felmondja a szolgálatot. Ami pedig a halált illeti, itt az a különös, hogy Jézus ötször beszél ugyan haláláról, de mindannyiszor feltámadásával kapcsolatban. Guardini egész írása arra irányul, hogy osztozzunk az egyház Krisztus-csodatételeiben és erősödjünk a keresztény hitben. A *kereszténység lényege* című szintén rövid lélegzetű dolgozatában Guardini arra az eredményre jut, hogy ez a lényeg — Krisztus személye. A keresztény tan nem egyéb, mint az ő tanítása, a keresztény erkölcs nem egyéb, mint az ő erkölcstana, s mindezt abban a meggyőződésben vallhatjuk, hogy máris hasonlíthatatlanul többet állítunk a kereszténységről, mint például Harnack az ő hasonló című munkájában.

Ehhez az Úrhoz tehát csak imádvá közelíthetünk. Ezt igazolta Guardini vaskos kötete, amelynek *Az Úr a címe*. Végigkísérhetjük benne Krisztus Urunk földi életét születésétől haláláig, feltámadásáig és mennybemeneteléig. Az ilyen könyvek száma csakugyan légió. De Guardini igyekszik újat és többet is adni, amikor Krisztuson keresztül megvilágítja az egész keresztény létet. Általában nem hagy kétségben a vizsgált problémákról. De vannak esetek — ez is csak őszinteségének biznysága —, hogy magára hagyja az olvasót az el nem intézett kérdéssel, miután ő maga sem látja biztosan a megnyugtató választ. Könyve ennek ellenére azoknak is jó szolgálatot tesz, akik még nem jutottak el a hit megnyugtató igazságáig, hanem csak „útban vannak” feléje.

Szűz Mária alakját is közelebb hozza a mai emberhez. A csendes szűről annyi sokan gondolják, hogy neki nem is voltak igazi fejtörései, hiszen ő mindent megértett. Pedig nem úgy van — jelenti ki Guardini. Mikor a 12 éves Jézusra örjítő gondok után rátalálnak s ezért a sok keresésért érthető módon szemrehányást tesznek neki, egészen meglepő a gyermek Jézus válasza: „Hát nem tudátok, hogy nekem Atyám házában kell lennem?” Szűz Mária nem értette, de szívébe véste ezeket a szavakat. A kánai mennyegzőn elfogyott azoknak a kis embereknek a bora és Mária kéréssel fordult Jézushoz. De ő nem felel úgy, amint várták, sőt édesanyjának ezt a kemény szót mondja: „Mi közöm nekem és neked, asszony?” Nincs szó róla, hogy Mária erre a válasza megsértőd-nék, de nem értette akkor sem, mikor Jézus mindjárt utána megteszi a borsodát. Mikor pedig hírül viszik Jézusnak, hogy anyja és „testvérei” keresik és persze zavarják, mert éppen tanított, akkor azt kérdezi: „Ki az én anyám és kik az én testvéreim?” Aztán körülnéz és így folytatja: „Aki Atyám akaratát teszi, az nekem bátyám, testvérem és édesanyám.” Itt úgy, mint az előző esetben — mondja Guardini —, érezzük azt a mérhetetlen távolságot, mely Szűz Mária — ha még úgy a legtokéletesebb ember is — és az Isten Fia közt egy pillanatra megnyílik. És a keresz-

ten, mikor Jézus így szól hozzá: „Asszony, nézd, a te fiad” és Jánosra mutat, ezzel elutasítja magától a legjobb édesanyát. Igen, mert ő most már benne áll az ő „örájában”, amely borzalmas és mindent követelő hatalmával ott áll fölötte. Más írók is igen nagy számban foglalkoztak ezzel a problémával, de talán egy sem lépett annyira közel a kérdés magvához, mint Guardini.

A hit

és a hithez hozzátartozó pszichikai és etikai fölkészülés elsőrendűen leköti Guardini érdeklődését. Hiszen amin gondolkodott, mind csak arra irányult, hogy a hitet elmélyítse, biztosabbá és valódibbá tegye. Először is azt a hitet, melyet észrevétlenül szívunk magunkba, de amelyet a gyermekkor és a serdülőkor nehézségein keresztül is egyenes vonalban vittünk magunkkal a férfikorba. Ez a szerencsés eset ugyancsak nem jut mindenkinek osztályrészü. Sokan, igen sokan vannak, akiknél a hit esetleg szerencsés indulás után is elsőkéysedik, vagy kellő táplálék híján csak senyved, sőt erkölcsi vagy egyéb válságok miatt veszedelembé kerül. Végül vannak és ugyancsak nem kevesen, kiknek hite el sem jutott a fejlődésre képes állapotig. Mindezeket a fejlődési fokozatokat az orvos érdeklődésével figyeli Guardini és gyötrődik, hogy mit is tehet itt maga a lelki orvos és mit kell bizalommal a kegyelemre bízni. Megfigyeli azt is, hogy miként keletkezik a hit, hogyan erősödik tudatossá, milyen szenvedélyekkel és veszélyekkel kell megküzdenie. A *hitről* és az *Úr imádságáról* írt kiváló könyvecskék ebben a tárgykörben mozognak és ha talán gondot is okoznak, élvezetes és tanulságos olvasmányok.

Az *Úr imádsága* című könyvnek még más mondanivalója is van. A Miatyánk hét kérése az ismert módon következik egymás után, de amit mindegyikhez még hozzáfűz, az újnak tetszik, legalább is erősen a mai ember természetéhez van szabva. Hiszen ez már a hithez elérkezett embert kívánja erre az imádságra: az Úr imádságára megtanítani. Isten akaratának teljesüléseért külön imádkozni kell, mert ez az akarat általában nem kényszerít, hanem az alázatos imádkozóval együtt megy „a gyengeség homályába”. Nem kell azt sem felejtetni, hogy Isten a „mennyben” van, azért ki kell valahogy emelkednünk földies álláspontunkból. A saját létünk érzéséből kifejlődött biztonságérzésnek meg kell inognia és sejtésszerűen belénk kell költöznie az Istenről szóló egészen más, új és fölfoghatatlan valóságnak. Ezek az elmékedések látszólag egyszerűek, de mély teológiájuk a mai embernek szól és megtanítja, hogyan kell valami új bizakodással imádkozni. Az időt és az örökkévalóságot kapcsolja össze újszerű módon.

Minden jó imádság feltételeire: az előkészületre s az imádság külső rendjére akar megtanítani *Az imádság előiskolája*. Imádkozni nagy dolog, ahhoz megfelelően föl kell készülni. Ilyen előkészítő föladat Isten fölségének és alapvető tulajdonságainak meggondolása. S ezek közé tartozik Isten szentsége, és magától értetődően vele szemben a bűnbánat és ennek tartozéka, a bátorság. Az embernek ugyanis, amikor számot vet bűnös mivoltával, az emiatt támadt szégyenkezést el kell birnia. Olvasás közben érezzük, hogy Guardini a mai ember lelkének fájó pontjaihoz nyúl. Különösen sikerültek az imádkozó nehézségeire és a hit válságaira vonatkozó megnyugtatók. Az olvasónak nem ritkán az az érzése, hogy a mondottak nem egészen „stimmelnek” és valószínűleg nem is egészen — igazak az ő esetében. De ez adva van azzal, hogy amit az író mond, az egy bizonyos középvonalhoz van szabva, akárhány keresztény hívő esete

azonban bizony e középvonal alatt, vagy valahol fölötte helyezkedik el. Ilyenkor az ember ne egykönnyen tartsa magát kivételnek, hanem gondoljon arra, hogy a mondottak a keresztény történelem hosszas tapasztalatainak alapulnak. Ha ő aztán mégis kivétel volna, akkor nincs más hátra — állapítja meg Guardini —, mint hogy a maga számára külön tanácsadót keressen.

Szokás mondani, hogy a szükség megtanít imádkozni. Hát ez igaz. De a közmondások, mert annyira szűkreszabott a terjedelmük, általában csak a fele igazságot tartalmazzák és így néha megfordítottjuk is igaz lehet, hogy ti. a szükségben elmegy az ember kedve az imádságtól. És ha valaki olyan lelkiállapotban van, hogy egyáltalában nem megy neki az imádság? Annak azt tanácsolja Guardini, hogy térdeljen le Isten előtt, vagy pedig szépen álljon meg előtte és mondja: „Istenem, én tudom, hogy most imádkoznom kellene, de lásd, nem megy”; ezzel legalább kipontozza az imádság helyét. És a hitet még csak kereső ember — mert ilyenek is vannak, talán nem is kevesen —, ha egyebet nem tud imádkozni, ezt mondja: „Istenem, te ismeretlen Isten, ha vagy, kérlek, vedd tudomásul, hogy kézen állok a számodra: kérlek, adj világosságot!”. Valahogy ez is imádság. Guardini tehát nagyon is tisztában van az imádkozó ember nehézségeivel.

Az ember és a mindenség

viszonya folyvást újabb teológiai és egyúttal világnézeti megfontolásokra készíteti a Guardini-féle mélyebb gondolkodókat. A problémák sokasága szüntelenül izgat minket. A világot a katolikus hit szerint tény hozta létre. Nem a semita gondolkodás terméke, nem is a sürgető szeretet túlaradásának szükségképes következménye a világ, ahogy az ujplatonizmus gondolta. Ennek a „sürgető” szeretetnek — jelenti ki Guardini — nincs köze a kinyilatkoztatás Istenének szeretetéhez. Mert a világ teremtésének ténye teljesen szabad tény, mindenestül Isten szabad szeretete. Ennek a világnak — úgymond — nincs autonómiája, csak története, mely Istentől ered, és arra kötelezi a világot, hogy folyton tökéletesítse magát. Ami pedig az embert illeti, Isten nem úgy teremtette, mint a tengert, köveket, növényeket, sőt állatokat. Hanem úgy, hogy létbe szólította és szólítja kegyelmével. Az ember rendeltetése az, hogy a világot oda vezesse, ahová csak a szabad emberen keresztül juthat. Tehát a világ nem az indusok gondolata, a „maya”, amely Isten fantáziájának nem valós játéka. A kinyilatkoztatás a valóság komolyságát adja a világnak. A jónak persze, hogy szerencsésnek, a tisztának egyúttal szépnek, az igazságosnak mindig sikeresnek kellene lenni, miként a mesében. Ha még sincsen így, a kinyilatkoztatás föltárja az okát is: a bűnt. Csak halálunk után lesz teljes igazság — fejt ki Guardini a *Világ és személy* című roppant érdekes művében.

Az isteni előrelátásról, a gondviselésről is ad Guardini néhány új, vagy újszerű gondolatot. Nem a szerencse kedveltje az ember, nem is a szerencsét hozó csillagok, előjelek, talizmánok megajándékozottja, amennyiben „szerencse” kíséri. Az sem a gondviselés megpillantása, mikor az ember félig lecsukott szemmel néz ki a világba: ami egyezik a reményeivel, az gondviselés, ami nem egyezik, arról nem kell beszélni, mert úgysem értjük. Pedig sokan így fogják fel a jámbor, az istenfélő ember magatartását. Bezzeg a szentírás, nevezetesen az újszövetség másképp látja a gondviselést, mikor azt mondja: „Keressétek először Isten országát; a többi majd hozzáadatik nektek”. Tehát korántsem tündérmese, nem „Te-

rülj meg asztalkám”, ahol az embernek semmiről sem kell gondoskodnia. A mindennapi gondoktól nem ment föl a gondviselés, hiszen tapasztaljuk, hogy a föld csak kemény munka árán termi meg a mindennapi kenyeret. Emellett azonban mi, hívő keresztények, arról sem feledkezhetünk meg, hogy amilyen mértékben törődünk Isten birtoklásával, olyan mértékben fog érezhető módon is megnyilatkozni munkánkon keresztül a gondviselés. Ebből az is nyilvánvaló, — folytatja Guardini —, hogy a gondviselés nem kész, állandó rendszer, hanem ellenkezőleg: folyton alakul. De ezt nem is szükséges mérlegelni és vizsgálni. Mi hiszünk és bízunk benne, s ezzel már ez a földi életünk is beleépül az örökkévalóságba.

A kereszténység egészen Aquinói Szent Tamásig a világot és a kegyelmet nem választotta ketté. Ezek csak a középkor második felében különnek el egymástól. Guardini újabb és nagyérdekesséű könyvének címe három szóból áll: *Szabadság, kegyelem, sors* és Guardini mindegyik alá egy-egy gondolatsoportot helyez el úgy, hogy a szabadságot, a kegyelem természetes előkészítő fokait és a sorsot a kinyilatkoztatás világánál kiszélesíti és a szabadságból a háromszemélyű Istent választó döntő szabadságot, a kegyelem természetes fokaiból a hit kegyelmét és végül a sorsból a gondviselés minden személyhez külön odaforduló jóságát építi ki. S mindezt olyan stílusban, mely sokhelyt elér a nagy próza eszményét.

A determinizmus egyáltalában tagadja az akarat szabadságát, az abszolút akarat hívei éppen ellenkezőleg, a végtelékig fokozzák erejét. Platon gondolatát Guardini az emberi szellem egyik legmélyebb meglátásának vallja: a dolgok azért jók, mert a szabadságból, azaz Istentől valók. Ma már tudjuk, hogy a szabadakarat tényét nem lehet merő logikába oldani; csak azt igazolhatjuk, hogy a logikával összebékíthető, mert nagyon szépen elhelyezhető a logika tényezői közt. Az emberből — írja Guardini — nem lehet istent alakítani, mert szabadsága korlátolt, és ezt a világot, melyben él, nem magának köszönheti, hanem tőle kapta; nem ajándékul, hanem Isten akarata szerint való használatra. Igaz, hogy a népek vallásos szövegei az Isten irányában fönnálló szabadság tudatát hordozzák, de akaratunk szabadsága rendesen csak megközelítő.

Azt a szabadakaratot, melyről Szent Pál apostol tanúskodik példaadó módon s amely akár a keresztény szabadság nevet érdemli, csak Istentől származtathatjuk. Erről szól Guardini említett könyvének második részében. Istené a kezdeményezés mindabban, ami az üdvösséghez tartozik. Igaz, hogy az ember szabadakaratával maga is a legszorosabban együttműködik, de csak Isten kegyelmével válik szabaddá a bűn kötöttségétől. Keresztény gondolkodó nem fogadhatja el azt a nézetet, hogy Istennek nem lehet engedelmeskedni, mert ő „heteronomos”, miként Kant mondomta. Szerintünk Isten nem „heteronomos”, nem a „másik”, hiszen éppen az ő parancsaihoz való alkalmazkodás teszi lehetővé, hogy szabadon cselekedhessünk. Az ember, ahogyan mi látjuk, önmaga fölé van építve, Szent Ágoston nyilatkozott akként, hogy az ember lényege szerint mindig kereső valaki.

A kegyelmet tagadja a „végzet”, értve utóbbin azt, hogy sorsáról nem tehet az ember. Guardini érzi és meg is vallja, hogy ebben a kérdésben nem tud teljesen kielégítő választ adni. Akik a végzetet reális hatalomnak gondolják, úgy érzik, hogy ellen kell állniok és akkor győznek. Egyesek az „oraculumra” hallgatnak és úgy iparkodnak megjavulni; mások babonás szokásokat kezdenek, tehát olyan dolgokat, amelyeknek hiábavalóságát ők maguk is belátják; vannak, akik fatalistákká lesznek:

minden úgy fog jönni — ez az érzésük —, amint el van határozva, és ha nem sikerül a tervük, akkor is kitartanak szándékuk mellett és a fölemelt fejjel való elmerülést tartják életük méltó beteljesedésének; ismét mások úgy vélekednek, mint a sztoikusok, akikben nincs harciasság és gondolatban inkább lemondanak emberi értékükről, csak ne bántsa semmi az érzékenységüket.

Az Úr Jézus életében semmiféle végzetbe vetett hitet nem találunk — szögezi le Guardini. Ő elfogadja az ellentétes lehetőségek közül azt, amelyet a természet törvényei, a társadalmi élet összefüggései és az emberek döntése készített elő: ez számára a mennyei Atya akarata. Ebben az egészen különleges viszonyban eltűnik életéből minden rideg megadás és tanácstalanság. Feladata emberileg iszonyú és a véghezvitel módja rettenetes. Teljesen magára marad és nem akad senki, aki igazságot szolgáltat neki. De a megváltást fölényes biztonsággal véghezviszi és úgy megy be dicsőségébe. Itt teljesen hiányzik a végzetszerűség. És a megváltás óta a világ helyzete más lett: az ember Isten közelébe jut. A megváltás a kinyilatkoztatás titka marad, de nem végzetszerű. Sokszor a helyzet, az akkori és egyszeri helyzet szabja meg Jézus Krisztusnak és minden embernek teendőjét. Amikor kialakul valami helyzet, mindig egyszeri, és rászól az emberi lelkiismeretre: tedd meg! és: így cselekedjél! Mindjárt jobban értjük az Údvözítő tetteit, ha arra gondolunk, hogy „ez az ő órája” és benne a mennyei Atya akarata, tehát parancsa. Itt van az előrerendelésnek, azaz predestinációnak valódi értelme — jelenti ki Guardini. A predestináció Isten szeretetének gondolata, garanciája annak, hogy az ember egész élete Isten kegyelméből és az ember szabadakaratából, mint cselekvési elvből tevődik össze. Mihelyt másképp értjük, valami borzasztó dologgá válik.

Guardini Goethében látja meg a most már elhagyott „ujkornak” három legjellemzőbb gondolatát: természet, autonóm személy, saját normáiból teremő kultúra. Most más időket élünk — állapítja meg Guardini *Az újkor vége* című könyvében. A világot most már zárt rendszernek tekintik természettudásaink és így lehullt róla eddigi varázsa, amely pantheista ábrándozásokat táplált. Isten mintha hajlékát veszítette volna ebben a mi kimérhető világunkban. Az emberben pedig a lélek rétegeit fődőzték föl. A sok bonyolult, közvetett számítás megszüntette a világ „természetes jellegét”, Gondoljunk az atomfizika vagy a világúrt járó gépek tervezésének és ellenőrzésének roppant következményeire. Most vagy kitolódnak a megfigyelés határai — írja Guardini — és olyan tárgyak és hatások nagyságaira tudunk majd rájönni, amelyek idáig érzékelhetetlenek voltak; vagy az sem lehetetlen, hogy az indirekt érzékelésnek olyan fajtája fog kifejlődni, mely az idáig még absztrakciós gondolatot fölveszi tervei közé. Meg is rajzolja ennek az eljövendő korszaknak emberét, azt az új embertípust, aki képesnek érzi magát a világon való uralkodásra. Nem bénul meg a félelemtől, hanem „otthon” érzi magát az új világban. Határozottan nem liberális. Nem mintha nem volna érzéke a szabadság iránt, hanem mert föltétlen szükséges dologról kell döntenie: életről vagy halálról. Ért ahhoz is, mit jelent parancsolni és mit engedelmeskedni. Olyan ember, akinek újból van érzéke az aszkézishez. És szolidáris minden embertársával, aki egyazon helyen van vele és ugyanabban a veszélyben dolgozik. A jövőben így — véli Guardini — főleg olyan emberekre lesz szükség, akik megvalósítják a „metanoiat”, a gondolkodás és érzésvilág megváltozását.

Lenyűgöző és egyben megható az a széles látókör és az a lelkiismere-

tesség, amely Guardinit éjjel-nappal odaköti egyre újabb és mélyebb problémái mellé. Mert 75 évével sem gondol arra, hogy nyugalomba vonuljon és szinte fiatalos erővel teszi közkinccsé eszméit. Hogy tudós-e inkább Guardini, vagy inkább filozófus és költő, azt ilyen gazdag egyéniségben nem merjük kutatni. Bizonyos azonban: minden igyekezetével azon van, hogy a katolikusokat pozitív irányban, a kor követelményeinek felismerése irányában vezesse.

ŐSZ A SZIGETEN

*Ezen a padon nyáron gyakran ülnék,
mert fák veszik körül, gyep és virágok.
Mit is csinálnék itt? Elnézném innét
merengve azt a kis darab világot,*

*ami elég a boldogsághoz éppen.
Most csak sétálgatok s a pesti házak
egymáshoz bújnak, a híg napsütésben,
megalkotva a bérkaszárnyanycsokot.*

KIRÁNDULÁS KÖZBEN

*A kerti utak összegyűrt fűzérben
hevernek. Itt-ott szálas lilium
tartja magasba büszkén a fejét. Fenn,
pilléren nyugvó verandáikon*

*színes foltokban ülnék a családok
és csokoládét isznak és henyén
morzsolják szét a mazsolás kalácsot,
amit bevon híg mézével a fény.*

*Itt volna jó a fű közé heverni
és reggelizni lustán, mint azok.
Ha mást nem, hát felhőket, fákat enni,
egész felfalni estig a napot,*

*aztán reszketve futni, mint az árnyék,
vagy mint az első emberpár, mikor
kiűzték a paradicsom csodás szép
és bűvös labirintusaiból.*

Toldalagi Pál

PÉTER ÉS JUDÁS JELLEMZÉSE A MÁTÉ-PASSIÓBAN

A legmagasabb rendű művészi munka a jellemzés. Jól jellemezni valakit még az irodalomban is nagy és nehéz feladat, hát még a zenében! Bach utánózhatatlan ebben is. Két példán szeretném ezt megmutatni. Péter és Judás alakján.

A Máté-passióban a történetnek ez a két szereplője két közel eső áriában, a 47. és 51. számúban jut szóhoz. Vajon véletlen ez, vagy szándékosan történt? A passió menete szigorúan a Máté-evangélium szerint halad, abban pedig Péter tagadása a 26. fejezet végén van, Judás árulása mindjárt a következő fejezet elején. Ez az elrendezés tehát az evangélista műve. Bachnak nincs része benne. De ha a két áriát jobban megnézzük, egy érdekesség mégis feltűnik: mindkét ária kíséretének azonos a hangszerezése s mindkét ária érzelmi mondanivalóját Bach a szólistán kívül a szóló hegedű tolmácsolására bízta. Ez méltán gondolkodóba ejtheti az embert. Miért a feltűnő azonosítás? Nyilvánvalóan Bach is felismerte az evangélista szándékát: intő példaként egymás mellé állítani és külön-külön élesen megvilágítani a két apostol alakját. Mindkettőjüket egyazon érzés tölti el: a bánat. De hogy bánat és bánat között milyen óriási különbség lehet, éppen azt akarja Bach bemutatni.

Milyen volt Péter bánata? Péter apostol, tudjuk, lobbanékony természetű volt (ő volt az, aki Jézus védelmére kardot ránt a Getszemani kertben), őszinte, szókimondó, egyenes, mélyenérző lélek. Nagy hibája volt azonban: túlságosan bízott önmagában. „Ha mindenki megtagad is, én akkor sem tagadlak meg téged!” — bizonygatta Jézusnak, s ímé, még mielőtt a kakas szól, háromszor esküdözött, hazudozott káromkodva és átkozódva, hogy nem ismeri Jézust. A kakas harsány kiáltása térítette csak magához. Eszébe jutott a szeretett Mester szava: „Mielőtt a kakas szól, háromszor tagadsz meg engem!” Átlátta a hazugság utálatosságát, megbánta, hogy hazudott, hogy hűtlen lett ahhoz, aki szerette őt, s akit ő is szeretett, és „keservesen sírt”.

Ez az igazi, őszinte, szívbeli bánat, amely szeretetből fakad! Láttán még az evangélista is megindul, hangja megtelik érzelemmel, és az együttérző szájalom hangján gyönyörű melizmával festi Péter lelkiállapotát: „... és sírt keservesen...”

Ilyen előjáték, ilyen hangulati előkészítés után csendül fel a híres 47-es h-moll ária, Péter áriája:

*„Irgalmas légy, Uram, sok gyöttrődésem miatt!
Nézz reám: a szívem sir, és sír a szám;
Kérlek, ó Hatalmas,
Irgalmazz hát, légy irgalmas!”*

A lelkiállapot, a mondanivaló Péteré. Az evangéliumi történetnek ezen a pontján másra nem is gondolhatunk, csak Péterre. A szólót mégsem tenorra vagy basszusra bízta a zeneszerző, hanem női, ált hangra. Ugyan miért van ez így? Mi lehet ennek a magyarázata?

Bach azért nem írta férfihangra ezt az áriát, mert nem akarta Péter személyéhez szoroson hozzákötni. Ez az ária ugyanis nemcsak Péter áriája, hanem minden ember áriája. Valamennyien Péterek vagyunk, bűnösök, akik bűneinkkel gyáván megtagadjuk Mesterünket. Ez az ária tehát nem lehet egyetlen személyé, hanem a bűnbánó lélek és a bűnbocsánatért esdeklő szív áriájának kell lennie, személyiség felettinek, általánosnak, amelyet mindnyájan magunkénak vallhatunk.

Ezt a célt próbálja elérni a szólista nem várt alt hangja, s közelíti meg még nagyobb hatékonysággal a hegedűszólo szinte szívünk mélyéről feltörő halk esengése, kéztördelő rimánkodása.

S hogy a bűnbánó lélek esedezése nem hiábavaló és meghallgatásra talál, arról bizakodó a-dur hangnemben biztosít minket az ária után következő korál:

„Ha el is fordultam Tőled, visszatérek, im, megint.

Váltságomra van elég: Krisztus gyűjtött kinra kint.

Nem tagadom vétkeimet, hiszen a Te kegyelmed

Bűneimnél, mikben vagyok, sokkal, sokkal, sokkal nagyobb !”

Lássuk most Judást !

A Judás-ária a zeneirodalom egyik legvitatottabb darabja. A kritikusok tanácstalanul állnak vele szemben. Őszintén szólva, az ember valóban egy kicsit különösnek érezheti a jellemzésnek ezt a módját, s hajlik rá, hogy magában igazat adjon a kritikusoknak, akik szerint Bach, ez a nagy művész, itt valahogy nem a megfelelő utat és módot választotta. Pedig a kérdés megoldása szinte kézenfekvő, ha a helyes oldalról közelítjük meg.

Először is olvassuk el Máté evangéliumának idevágó részét, hogyan írja le a történeteket: „Akkor látván Judás, ki őt elárulta, hogy elítélték, megbánván tettét, visszavivé a harminc ezüstpénzt a papi fejedelmeknek és a véneknek mondván: Vétkeztem, elárulván az igaz vért ! Amazok mondák: Mi közünk hozzá ? Te lássad ! És odavetve az ezüstpénzeket a templomba, eltávozék és elmenvén felakasztá magát.”

Tehát itt is bánatról van szó.

És mivel ábrázolja ezt a szerző ? Egy rendkívül élénk tempójú, lendületes, szinte azt mondhatnók, játékosan dallamos basszus áriával. Ha a szólistát kikapcsolva csak a zenekart figyelnök, szinte azt hihetnők, hogy egy Vivaldi korabeli Concerto grosso allegro-tételét halljuk. Visszautasíthatatlan érzésünk ezzel az áriával kapcsolatosan, hogy nem idevaló. Ha egy főúri szalonban hallhattuk volna, esetleg más szöveggel, selyembebárszonyba öltözött, drágakövekkel ékes, kacér asszonyok és rizporos parókás, finom mosolyú, elegáns urak társaságában, szavunk se lett volna ellene. Nagyon szépnek, kellemesnek, szórakoztatónak, esetleg egy cseppet mulatságosnak is tartjuk, s minden bizonnyal lelkesen tapsolunk is utána. Úgy érezzük, hogy ez a mi zenénk: kellemesen szórakoztató, üdítő, bűnbánatot feledtető, kínos problémákat nem bolygató, csak a szépet mutogató zene. Olyan emberek zenéje, akik élvezik a földi javakat, dús-kálnak minden jóban, mások nyomorúsága, veritékes munkája, nyomorba taszítása árán földi paradicsomot teremtenek maguknak s aztán beülnek a kellős közepébe és felbérelt szolgák egész seregével muzsikáltatják, szavaltatják, festetik maguknak, hogy az egész világon csak jólét, szépség és öröm van. A szenvedésről, nyomorról és züllöttségről, aminek végső fokon ők az okai, egy pissenést sem akarnak hallani.

Képzelnék el, mi lett volna, ha valami varázsszőnyeg elragad egy ilyen főúri, még aránylag nemesen szórakozó, muzsikát élvező társaságot, s az időben visszafelé repülve leteszi őket harminchárom nagypéntek délutánján Jeruzsálemben a bűzös Koponyák hegyére, a káromkodó, üvöltő, mocskos, vad tömeg, tengernyi szenny és piszok, kóbor kutyák és felhőkben rajzó legyek közé, a három össze-visszavert, felismerhetetlenségig bedagadt, legyektől ellepett, görcsökben rángatózó, kereszten lógó, vértől csepegő test alá !

Úgyan mit csinált volna, mihez fogott volna ott ez a társaság ? !

Ez a szörnyű tetemrehívás történik meg, valahányszor a Máté-passiót előadják.

A régi parasztfelkelések és annyi szolgálélek megalázkodása után Bachnak volt bátorsága először ahhoz, hogy a főrangúak és pénzemberek világát a Máté-passióban, ennek az áriának általuk annyira kedvelt, az ő felfogásukra annyira jellemző, jellegzetes, a passióba egyáltalán nem illő stílusán keresztül hívja tetemre a hozzájuk legközelebb álló szerepben, a Judás-áriában.

Annak, hogy ez az ária hangulatilag, érzelmileg annyira kirí a többiek közül, van még egy másik jelentése is. De ahhoz, hogy ezt kibogozhassuk, szükséges tudnunk, hogy ki és milyen ember volt Judás.

Judás, mint tudjuk, Jézus tanítványa volt, egy a tizenkettő közül, aki a pénzt kezelte. A pénzzel való folytonos vesződés közben meghódította lelkét a pénzszerzés mániája, birtokába vette a fősvénység, fukarság és a zsugoriság. A földi javakat megvető tanítványból a „do, ut des” embere, adsa-nesze kufárlélek lett.

Csak pénze legyen, minél több pénze, ez volt egyetlen vágya, s hogy ezt kielégítse, még szeretett Mesterét is képes volt eladni harminc ezüstartért.

Nagy lélekismerők, pszichiáterek azt tartják, hogy nincs a léleknek szörnyűbb betegsége a kapzsiságnál. Ez az a betegség, amelytől, ha egyszer hatalmába ejtett valakit, szinte lehetetlenség megszabadulni, síríg üldözi, sőt, még a sirba is követi az embert és minden más nemesebb érzést kiöl a lélekben. Az üzletember szívében nincs felebaráti szeretet, szánsalom, ott csak egy trón áll, s azon a haszon ül. A vagyont kuporgató zsugori önmagával szemben sem ismer könyörületet, ha egy fillért ki kell adnia, majd a szíve szakad meg belé.

Judás tragédiája abban áll, hogy ő már annyira hozzászokott az üzleteléshez, hogy a dolgoknak másféleképpen, mint üzlet útján való lebonyolítását, el sem tudta képzelni. Számára minden az ég-világon üzlet, ő a Mesterét sem elárulta, hanem egyszerűen eladta, s mikor az üzletet már megkötötte, a pénz már a markában volt, akkor döbönt rá, hogy ezúttal rossz üzletet csinált. Mardosta a lelkiismeret, s ez még emberi módon szólalt meg benne, mikor ezt mondatja vele: „Vétkeztem, elárulván az igaz vért!” Ezekután is helyesen működött még az ösztöne, mikor jóvátételre sürgette. De hogy képzelte ezt el? A főpapokat ismerhette, tudhatta, hogy könyörületre náluk nem számíthat. A Mesterhez kellett volna mennie, s zokogva átkiáltani a káromló, üvöltő, gúnyolódó tömegben: „Vétkeztem ellened, bocsáss meg!” —, s a bocsánat bizonyára nem maradt volna el. De Judás lába már csak üzleti utakat ismert. Szemében nem volt helye a könnyeknek, mert talán még könnyzacskói is garasokkal voltak tele dugdosva. Az egyetlen megoldás csak az volt számára, hogy megpróbálta „visszacsinálni a boltot”, s mikor ez nem sikerült, — mit tehet mást a bukott pénzember? —, felakasztotta magát.

Mi ebből a szörnyű tanulság?

Az, hogy ha valaki engedi elhatalmasodni magán a kapzsiság és a fukarság rettenetes szenvedélyét, annak a lelke annyira eltorzul, s ebben a torz voltában úgy megmerevedik, hogy normális működésre, még ha akarná is az illető, képtelen lesz s a legjobb szándék is ferde utakra csúszik benne.

Az ária klasszikus derűje, élénk tempója, feltűnő dallamossága tehát azt jelenti, hogy Judás lelke a bánatban is az maradt, ami volt: kemény, érzéketlen, üzletemberi lélek.

Íme tehát a különbség: Péter bánata a bűnbeesett lélek szívbeli bánata, mindnyájunk bánata. Tolmácsolása ezért személyétől függetlenül egy gyönyörű, érzelmekkel teli hegedűszólótól kísért alt áriában jut ki-fejezésre.

Judás bánata az: üzletember bánata és vak kétségbeesése, aki rájött, hogy rossz üzletet csinált. Ezt egy az 1700-as évek táján divatos, a főrangú és vagyonos osztályok által egyedül kedvelt módon megírt, rendkívül élénk tempójú, majdnem játékosan dallamos ária ábrázolja.

Bach eljárása, a középkor népi felkeléseinek forradalmi merészségével hívja tetemre az udvari és kereskedő világ fényűzően élő gazdagjait, és — Judással azonosítva őket — félreérthetetlenül súlyos, elmarasztaló ítéletet mond fölöttük.

ÉNEKEK ÉNEKE

Balássy László fordítása

(Negyedik, befejező részlet*)

VIII.

Ez a fejezet töredékes nász-dalocskákat és párbeszédeket tartalmaz. A 6. (Dal a fejeletlennek csúfolt leányról) a lélek két típusát allegorizálja: egyik falként ellenáll minden kísértésnek, ezért a kegyelmek ezüstormai díszítik, másik, mint az ajtó, könnyen nyílik, hamar enged a kísértőnek, s így állandóan az isteni törvények cédrus-burkolatának kell földnie. Egyéb részletek bővebb kifejtését l. a Bevezetésben.

1.

Menyasszony:

Ó, lennének csak testvérek: te meg én,
és nőttél volna fel anyám tején,
hogy az úton, ha ajkad csókja érne,
ne lenne részünk mások megvetése!
S én elvinnélek, karjaimba zárva,
és várna ránk anyám ágyasszobája,
hol fűszeres borral kínálna kelyhem,
s gránátalmám mustját innád, szerelmem!

2.

Menyasszony:

Fejem a balkezén,
és ölelő jobbjaiban fekszem én!

3.

Vőlegény:

Jeruzsálem leányai, esküdjetek nekem,
hogy nem ébresztitek szunnyadó kedvesem,
míg ő nem engedi, nem kelti senki sem!

* Az első részletet múlt évi júniusi, a másodikat szeptemberi, a harmadikat novemberi számunkban közöltük.

4.

Násznép:

Ki az, ki jó a pusztaság felől,
s gyönyörtől ittasan
szerelmesére dől? —

Vőlegény:

Az almafánál ébresztettelek,
hol megesett anyád,
és szülőd anyja lett!

5.

Menyasszony:

Tégy engem, mint pecsétet, a szívedre,
tégy, mint pecsétet, karjaidra engem!
Erős a szerelem, mint a halál,
s a féltés, mint az Alvilág, kegyetlen!
Eleven tűz, emésztő láng, örök:
tengernyi víz fáklyáit el nem oltja,
sodró folyam magával nem sodorja...
Add érte házad valamennyi kincsét,
mellette mind csak szájalmas kicsinység!

6.

Vőfélyek:

Hugocskánknak nincs melle még,
mit is tegyünk, ha megkérik kezét?

Násznép:

Ha fal, hordozzon ezüst-ormokat,
ha kapu, földje cédrus-burkolat!

Menyasszony:

Fal vagyok én, de torony már a mellem,
szerelmesem ezért kívánt meg engem!

7.

Vőlegény:

Salamon szőleje Báál-Hamonban virul:
szőlőskertjén csőszökkel osztózott,
s termése ezer ezüstöt hozott!

Az én szőlőm egészen az enyém!
Te, Salamon, bár tiéd az ezer,
kétszázát a csőszöknek osztod el!

8.

Vőlegény:

Kertek lakója, jöszte már:
a menyegzős nép dalra vár!

9.

Menyasszony:

Szökellj gazellaként, szerelmesem,
fuss, mint szarvasgidák
a balzsamos hegyen!

AZ EMBER A ROKOKÓ TEMPLOMBÓL

Irta Ksawery Pruszyński

Ennek a háborús történetemnek elég szokatlan előzményei vannak: a halál fekete árnyéka lebeg fölöttük. Egy véletlen kalanddal kezdődött. Ezerkilencszázharminc négy augusztusában vagy szeptemberében történt — jól emlékszem az időpontra: ebben az esztendőben halt meg Röhm társaival. Bajorországban tartózkodtam, nem messze a Weissee nevű tótól, ahol június 30-án hajnalban Hitler lemészárolta párttestvéreit. Nyárvégi szabadságomat töltöttem a környéken, amely olcsó volt és gyönyörű. Ebben az időszakban a bajor Alpok gerince a luctól feketélik és a tölgytől vöröslík, a völgyekben üde a levegő és a fű sötét mélyzöld színű. Szépek errefelé a kis falusi templomok, hagymakupolájukkal négyszögletes fehér tornyuk csúcsán. „Nehéz elképzelni vidéket, amely jobban lehelne a békességet” — gondolhatta az ember, amíg az autóbusz ablakából elnézte a hegyeket, a falvakat, réteket.

Oberammergau-ból utaztam valahová. Útközben egy felirat ötlött a szemembe egy útszéli oszlopon. A szöveg azzal biztatott, hogy ha a megadott irányban ötszáz métert tovább megyünk, megláthatjuk „a legszebb rokokó templomot az Alpoktól északra”. A helység szláv hangzású nevet viselt, Wiesnek neveztek. Nyilván „Víz”-nek kell ejteni.

Sohasem volt bizalmam a rokokóhoz, mint vallásos kifejezési formához; úgy éreztem, inkább való kicsi asszonyi szobába, mint kápolnába, mint ahogy nehéz elképzelni garzonlakást gót stílusban. Lengyelországban nagyon kevés a rokokó templom, Olaszországot még nem ismertem. Már magában is rögtön fellebbantotta volna tehát kíváncsiságomat az ötlet: szép rokokó szentegyházat látni. Az az állítás meg, hogy ez itt „a legszebb rokokó templom az Alpoktól északra”, egyszerűen csábító volt. Gondoltam — történjék akármi — érdemes megtenni ötszáz métert, hogy megnézzem a legszebb rokokó szentélyt az Alpok innenső oldalán. Lemondtam tehát a továbbutazást, kiszálltam az autóbusból és míg a gép tovább gördült az aszfaltozott pályán Landsberg am Lech irányában, kapaszkodni kezdtem fel a következő úton: a wiesi apátság felé.

Elég hatalmas, egyetlen egységbe kapcsolódó épületkomplexum volt. Az árnyas fásor, amelybe az út belefutott, elvette a rálátást. A fásor egészen a templomig vezetett, annyira, hogy szinte a lombok alól léptem a küszöbre. Odabent teljes mértékben igazat kellett adnom az útszéli feliratnak. El kellett ismernem: nem tettem meg hiába azt az ötszáz métert aznap és alázatosan meg kellett követnem a szeszélyes rokokót, hogy addig nem vettem komolyan értékeit. Építészeti csoda volt ez itt, teljesen eltérő minden más templomtól. Még sohasem láttam stílust, amely oly tökéletesen fejezte volna ki a lélek fénylő, vidám — úgy mondanám — éghajlatát, mint ez, amelyben Wies temploma épült. Tessék elképzelni egy fehér, roppant fehér templombelsőt, melyen csak itt-ott csillogott egy-egy párkány aranya. A templom nem tagozódott hajókra, amelyek úgy vonulnak a főoltár felé, mint a katonai menetoszlopok. Csodálatosan könnyed szerkezettel lendült szerte minden irányba, hogy a túlsó végén ismét egy pontban egyesüljön. Ugyanígy felfelé is. A gót ívek felnyílallnak a magasba, a román boltozat erő sugároz, a reneszánsz szép tereket rajzol, amelyek olyan pontosak, mint a római lépés, a barokk nehéz csigavonalakban lendül tova, mint a brokát redői, — a wiesi templom rokokója lenge, kavargó vonalakban lüktetett, amelyek még nem szűnő hullámokban éltek és haltak el az ember feje felett. A templom menyezetét pasztelszínű festés borította — egy angyalokkal, felhőgomolyokkal és szentekkel teli ég hajolt a végtelen térből valósággal a lent térdelő fejére. Elbűvölt az az egész rendkívüli szépség, amit oly nehéz leírnom, mert a rokokót mifelénk nem igen is-

merik és a mi templomaink semmiben sem hasonlítanak a wiesi apátság templomához.

Körbejártam a templom elipszisét, lassan, nem annyira áhítatból, mint inkább attól óvakodva, hogy ezt a felhőkből és habokból szerkesztett architektúrát meg ne csorbítsam egy vigyázatlan mozdulatommal. Amikor a főoltár mellett elhaladtam, hirtelen olyan valamibe botlottam, ami úgy hatott ebben a derűben és harmóniában, mint egy dörej, mint egy őszövetségi átok szava, melyet ismeretlen kéz írt a babiloni terem falaira, mint a július és a nap teljes ragyogásában elmenydörgött memento mori. Egy széles fekete rács tátongott a fehér falban vasból durván kovácsolva, telítve sötétséggel, mely mögüle komorlott. Efféle vasrács, tudvalevő számos kolostorban található, a szerzetesek vagy szerzetesnők amögül hallgatják, a templomból láthatatlanul, az istentiszteleteket. Ez is éppen ilyen vasrács volt. Az innesső, a templom felé eső oldalán néhány fogadalmi gyertya égett és vagy néhány száz cédula hevert. Emlékszem, az egyiken a következőket olvastam: „Fiatal házaspár esd imádságokért, hogy meg tudja tartani esküvését”. Némely cédulát összehajtogatták, mint a diákok puskáját. Mi volt a többin, nem emlékszem. Úgy látszik, tűnődtem ott magamban, Bajorországban szokás, hogy a hívek ilyen módon juttatják el a szerzetesekhez imádságot kérő óhajukat és nyilván Wies templomát se kizárólag turisztikai célokból látogatják.

Nem mindegyik cédula volt ilyen, amelyet az imént leírtam. Nagyobb, túlnyomóan nagyobb részük olyan fajta képeslap volt, amelyet mifelénk közeli hozzátartozók halála után szoktak nyomtatni és ismerősök között szétküldeni. Az ilyen lapokon, mindig fekete keretben, rendszerint az elhunyt arcképe, neve, halála dátuma, valamilyen jámbor versezet található és a kérés, hogy imádkozzanak érte. Tízesével — nem — százasaival heverték itt Wiesben is az ilyen fekete keretes képecskék a vasrács alatt, amely elválasztotta a templomot a kolostortól. Majdnem, igen, majdnem mindegyik makacs álhatatossággal fiatal, csupa fiatal férfit ábrázolt az első világháborúból való egyenruhában. Mintha valamiféle Jozafát völgye lett volna ebben a derűs templomban, itt szorongtak mindnyájan, akiknek hamvai régóta valahol a verduni katonatemetőben vagy a volhiniai homokban porladoztak és imádságot könyörögtek, esengtek az emberektől, akik azzal a fekete vasráccsal zárkóztak el a világtól.

Nézegetni kezdtem a képeket. Annyi esztendő múlt el a háború óta és ők egyre csak itt vesztegelnek és várakoznak a rokokó szentegyház napsütésében fekete keretben ez alatt a vasrács alatt borongva! Olyan egyenruhát viseltek, amit akkor, 1934-ben, már el is felejtettünk. A halál dátuma mindegyiken más és más volt, de majd mind az 1916-os, 1917-es és 1918-as esztendőből való. Emlékszem, hogy a legtöbbször az 1918-as év fordult elő rajtuk és csupa fiatal, sőt fiatalka arc tekintett reám róluk. Az olyan helységnevek mellett, mint Verdun, Vittorio Veneto, Paashaendale és Amiens, mások, otthoniasan hangzók is bőven akadtak a lapokon. Oschmiana, Stry, Mogilew, Lodz. Feltűntették csapattestüket is, többnyire valamelyik bajor ezredben szolgáltak. Eszembe jutott egy nem tudom hol hallott história, amely, azt se tudom, igaz-e, hogy az első világháborúban a bajor gyalogezredeket olyan szuronnal szerelték fel, amelynek fogazott volt az éle, mint a fűrészfű. Biztos, nem volt igaz, de akkor ez merült fel bennem. Ám ha nem tudom mire is gondolok ott a bajor ezred emléke nyomán, akkor se tudtam volna ellenállni annak a megrendülésnek, amivel ezeket a tízesével, sőt százasaival egymás hegyén-hátán heverő képecskéket néztem és olvastam. Mintha katonatemető lett volna, de egy helyre zsúfolva, amely nem csupán ismeretlen neveken át szól az emberhez, hanem főképp arcokon keresztül, amelyekből egy tragikus, eltékozott, elherdált ifjúság néz rá. És Verdun nem hangzott többé számomra hősi páthosszal, Oschmiana

se suttogott felém rossz helyesírásában otthoniasan, Vittorio Venetot se éreztem olasznak. Mindegyik egyformán csapott felém, mint a temető szaga.

Néhány évvel később, mikor Franciaország vidékeit jártam, nem egyszer jutott eszembe Wies a keresztek és emlékművek előtt, amelyek felsorolják mindazt a vért, amit a háború kiszarolt. Itt Wiesben döbbsenem rá először, milyen súlyos áldozatot fizettek már akkor Nyugat országai! Az egész pacifista, háborúellenes irodalom, amit a weimari németiség piacra vetett, Renn, Remarque mögöttem állt azon a délutánon a wiesi rokokó templomban. De ha még nem is találkoztam volna vele, akkor is meg kellett volna, hogy rázzon valami borzalom itt a háború e néma tanúi előtt. Nem csupán az imádságok rácsa volt ez, hanem az itélet rácsa is, ahol ők voltak az áldozatok, akiknek jogukban állt, hogy felelősségre vonjanak.

Az egyik lapon hosszabb ideig megakadt a szemem. A fénykép sokkal nagyobb volt rajta, mint a többin s lehet, ez keltette fel a figyelmem. Felemeltem a képet. Egy esetlen, mondhatni suta fénykép-másolat nézett róla rám, amit nyilván egy alkalmi vásári bódében csinált felvételtől készítettek. Az ilyenfajta fotográfia minden fogyatékoságát meg lehetett találni ezen a felvételen. De mindez az ügyefogyottság mintha csak azért lett volna rajta, hogy azt bizonyítsa: semmit se vettek el belőle és semmit se adtak hozzá, minden igaz benne. A felvételen egy magas, vékony parasztleány állt, fiatalabb az összes többinél. Igazi, korán megnyúlt, feketehajú, fekete szemű bajor paraszt, szép fekete szemöldöke alatt kissé tömpe orr, tekintete mély, elgondolkozó. Éppen, hogy férfisorba lépett. A német frajterek egyenruháját viselte — és ez az egyenruha, ismét mintegy ellentétképpen, komisz, otromba volt, nehéz, merev, kényelmetlen, rosszul szabott, egyáltalán nem illett az emberhez, aki viselte. Éppen így nem illett egymáshoz az a meleg, gőzölgő ifjúság és a hideg halál, amely ezt a fiataltságot egykor torkon ragadta. Amikor ezt a szegényes képecskét először a kezembe vettem, az orgonavirág lila fürtjére emlékeztetett, amely idő előtt kinyílt és a virágzásban valamiféle kései fagyban megdermedt. A fiatalember — emlékszem — az egyik kezét a katonaöve mögé dugva tartotta — amelynek csattján gótikus írás kanyargott: Gott mit uns — mintha így akarta volna pótolni hiányzó önbizalmát.

A kép szövege mindent elmondott róla, amit csak tudni akartam, ha egyáltalán akartam volna tudni róla mindent, ha egyáltalán lett volna ennek jelentősége számomra. Kiderült belőle, hogy Kurt Laube volt a neve, hogy Wiesből származott, hogy a 219-es bajor gyalogezredben szolgált és 1918 májusában esett el a nyugati fronton. Most nem emlékszem halálának sem pontos dátumára, sem a helyére, de ha majd hazakerülök Lengyelországba, talán még meg tudom mondani. Vagy akkor is, ha a norvégiai jegyzeteimet még őrzik a bretagnei C-ben a jó franciák.

Nos, talán megéreztem ott Wiesben akkor a jövődöt? Vagy talán egy kleptomániás rohamnak estem áldozatul? Vagy valami szegénylős érzelmesség szólalt meg bennem? Elég annyi, hogy egy félórával később, mikor lefelé siettem a Landsberg am Lech felől jövő buszhoz, ott lapult a tárcámban a kis kép, amelyről most is úgy nézett a világba, mint 1918 tavaszán, a nekem ismeretlen német katona, ez a félig-meddig gyerek a maga egyenruhájában, amely éppen úgy nem illett rá, mint ahogyan a korához nem illett a halál.

Mi jutott eszembe, amikor elhatároztam, hogy elviszem azt a kis képet a bajor rokokó templom rácsa alól? Emlékszem, átsuhant rajtam a gondolat, hogy valahol majd leteszem egy lengyel templomban, még arra is emlékszem, hogy gondolatban kerestem azt az embert, aki nálunk tudna idegenért imádkozni. De ezek csak gyáva önámítgatások voltak. Kétszer vettem kézbe az idegen képét, kétszer raktam vissza, de hiába. Valamilyen makacs belső parancs-

szó, érthetetlen lelki ösztönzés kényszerítette rá, hogy elvigyem a bajor templomból a rég meghalt német katona emlékét, akit soha sem ismertem. Nem tudtam el nem vinni. Nem tudtam. Pedig sokan voltak szeretteim között, akik németek ellen harcoltak s úgy haltak meg. Ám a hősi halál nem támaszt gyűlöletet. Más halál kelti fel, azt. Lehet, hogy úgy vettem el azt a kis képet, ahogy virágot szoktak szakítani idegen országban, ahogyan a katona cipeli magával a haszontalan csecsebecsét. Elég annyi, hogy elvittem. Volt már emléktárgyam Spanyolországból, Dániából és Palesztinából. Igen, volt emléktárgyam minden országból, ahová elvetett mohó és nyugtalan életem. Bajorországi csavargásomból ezt a gyászkeretes képet hoztam, amelyről szüntelen csak nézett rám elmélázó szemével a fiatalka Kurt Laube, a bajor gyalogezred gefreitere. Talán még most is megvan valahol. Azon múlik, hogy mi lett a sorsa könyveimnek, amelyeket nehéz és éhezéssel teli fiatal éveimben összeszedtem. Amikor az 1939-ről 1940-re forduló francia télben ráértem felőlük gondolkozni — és megtudtam, hogy a németek alaposan átkutatták könyvtáram —, elképzeltem, milyen benyomást válthatott ki bennük, mikor valamelyik könyvemben felfedezték azt a katonaképet. Akkor nem gondoltam volna egy pillanatig se, ahogyan Wiesben se gondoltam, hogy ez a história egyáltalán nincs befejezve számomra.

*

Az új, immár második állásunkat, ahova szakaszunkat átcsoportosították, már megelőzte rossz híre és hamarosan meg kellett győződnünk róla, hogy a hír igaz volt. A terep éppen olyan hullámos volt, éppen olyan alacsony cserjések barázdálták és éppen úgy szürke hófoltok húzódtak még végig rajta, mint az előzőn. A narwiki kikötőt teljesen eltakarta a hegyvonulat, csak a várost lehetett látni rajta túl. Narwik innen még messzibbnek és megközelíthetlenebbnek látszott. De ezen nem igen értünk rá gondolkodni, mert az állás egyáltalán nem volt elmélkedésre való hely. Már régóta a legrosszabbnak tartották az egész vonalon. Olyan rossz volt, hogy meg kellett várnunk a ködöt, hogy le tudjuk váltani az ott levőket. És hogy nyomban tizennégy órát fagyoskodjunk egyhuzamban a hegyen meleg étel nélkül.

Amikor elfoglaltuk az állást és utána a köd oszlani kezdett, a legsivárabb terep tárult elénk, amit csak el lehet képzelni ezeken a norvég teraszokon. Senki se tudta volna megmutatni, hol vannak a német állások, de közel voltak. Minden belefulladt a cserjésbe. Ezen a jellegtelen térségen közöttünk és a németek között egyetlen facsoport ágaskodott, nem volt benne több vagy három lucnál meg három más fenyőnél. Sötét foltja a ködön is átfeketélt. Nem volt tőlünk messzebb ötven méternél. Talán még annyira se. De azon kívül minden a földre lapult, cserjévé, fűvé, hangává törpült, mely itt-ott még hó alól vöröslött elő. Minden mozdulatlan és néma volt.

És egy óra múlva már egy halottunk volt. Közvetlenül az állásunk előtt az előretölt őrszem elfordult az ellenségtől, valamit kérdezni vagy válaszolni akart. Túlságosan felemelte a fejét. A nyakába kapta a lövést és a vér elborította az egész egyenruháját. Két napig feküdt előttünk, mert a köd nem jött meg és köd nélkül nem tudtuk lehúzni az állásba.

A katona hamar elfelejti a beszédet és a figyelmeztetést. De a bajtárs holttestét nem lehet olyan könnyen elfelejteni. Különösen, ha ott fekszik mellettünk, köpenyébe burkolt arccal, mintha aludnék. Senki se hajolt ki többé és soha nem dolgoztak annyit a periszkópok, mint akkor. Pedig csak kettő volt a szakaszban. Leskelődtek fémcsőveikkel, de nem mutattak semmit. A halottunkat csak nem tudtuk behúzni. Ellenben amikor a völgyből, a konyháról rudakon felhozták az állásba az ételt, megint ketten kaptak lövést, alig hogy

kiléptek az erdőből felénk, a csupasz mezőre. Az egyik könnyebben sebesült meg, de a másikat csak nehezen lehetett megmenteni. Később, mikor már mindent tudtunk, meglátogattam őt Bealangenben.

Csak éjjel után tudott odakúszni valamelyikünk egy kötéllel, amikor a sarki norvég nyárej valamelyest hasonlítani kezd az éjszakához és így húztuk fel az állásba a sebesültektől ott hagyott termoforokat. Pokolian nehéz volt mind a kettő és beleakadtak minden fatönkbe. Az egyik kinyílt és csonttá fagyott benne minden, de a másik forró maradt. A társaság összeégette vele a száját.

Másnap Chudzik káplár a tizenegyedik osztagból félre akart húzódni. Nowy Sączból származott és azzal dicsekedett, hogy ismeri a hegyeket és ott, amögött a kiugrás mögött senki se veszi észre. Észrevették, alighogy az alsóját leengedte lelőttek. Három golyót kapott, mindegyiket a mellébe és a hasába. Bukfencet vetett és egyet nyöszörgött.

A szakasz felmorajlott:

— Enni se hagynak és most még csak félre se lehet húzódni. A hóhér vigye el őket.

Fornni kezdett a mérge az emberekben. Ahányszor csak rápillantottunk a holttestekre, amelyek annyi órája ott heverték előttünk, a düh egyre nőtt bennünk. Nyilvánvaló, hogy valaki belopakodik valahol vonalainkba és ott meglapulva ritkít bennünket. Gruda káplár, aki megjárta Spanyolországot, holmi mesterlövészekről kezdett mesélni, akiket éppen így szoktak kiküldeni. Ott is annyi bajuk volt velük Guadarramieban és Casa del Campo-ban. Még a hadnagy is nagyon odafigyelt, mit mesél. Nem szerette ugyan Grudát a szájasságáért, de azóta, hogy a frontra kerültünk, komolyabban vette őt, mint bárki mást.

Este pedig József Stanisz az én csoportomból épp hogy kihajolt egy kissé — az állásba akart egy kis füvet tépni, hogy kényelmesebbé tegye —, máris golyót kapott a hátába. Egyetlen lövést nem hibáztak el onnan túlról. Az a két golyó József hátában igazán nem volt hiábavaló. Sokáig kínlódott, reménytelenül. Az egyik golyó, úgy látszik, a gerincoszlopát sértette meg, mert teljesen megbénult. Mindvégig sírt. Amikor meghalt és kinyílt a szája, akkor láttuk, hogy egészen véresre harapta.

A hely lassanként kibíráhatatlanná vált. A hadnagy jelentést küldött a töréntekről. A parancsnokság azt válaszolta, hogy találjon ki valamit és hogy legkorábban egy hét múlva váltanak le bennünket. Egyre rondábbá fajult a dolog. Három nap alatt öt embert vesztettünk, mintha a láthatatlan valaki csak úgy fújta volna el őket. Erőt vett a társaságban a tehetetlenség. Egyesek hangosan jártatták a szájukat, mások meg elnémultak. Chudziknak nem voltak barátai, csak olyanok, akik halála után mindent kirámoltak a zsebéből, ami csak benne volt. De Stanisz Józseket mindenki szerette. Gruda a legjobban. Nyomban jelentkezett megfigyelőbe és elvonult a periszkóppal. Grudának nagy volt a tekintélye a fiúk előtt. Rögtön megérezték, hogy itt valami történni fog. És attól is jobban érezték magukat, hogy olyan nedves hegyi köd ereszkedett le, mint a vatta. Vakon tapogatódzott az ember a fehérségben. De odaát azok se tudtak látni és lőni.

Gruda egyszerre csak azzal rukkolt elő, hogy járőrbe akar kimenni.

A hadnagy kezdetben hallani sem akart róla. Először azért, mert tiltotta a szabályzat egy embert járőrbe küldeni, másodszor meg nem akarta pazarolni az embereket. Tudta, hogy odalent a parancsnokságon az eddigi veszteségekért se dicsérik majd meg. Végül mégis ráállt. Gruda megkapta a parancsot, menjen ki egyedül és saját szakállára vizsgálja át a terepet. Gruda egykedvűen

hallgatta az utasításokat. Tudtam, a hadnagy is tudta, hogy úgyis azt teszi majd, amit legjobbnak lát. Az is lesz majd legjobb az ő szempontjából.

Elment tehát.

— Elkapom azt a csibészt — szólt vissza távozóban.

Tulajdonképpen ekkor öltött bennünk testet először igazán a gondolat, hogy csupán egyetlen ellenség áll velünk szemben. Egyetlen ember. Lappang valahol és a halált küldi ránk fegyveréből. A hadnagy azelőtt is mindenfélét beszélt a német géppisztolyok nagyszerű tűzerejéről, valami német megfigyelő állásról Narwik felett a csúcson, meg pompás látesőveikről, de mi nem sok hitelt adtunk neki. Hamarabb elhittük volna, hogy gonosz varázslattal harcolnak ellenünk. Ha még pár napig így folytatódik és még néhányan elesnek közülünk, biztosan hittünk volna benne. Igazán nem csoda, hogy ezek között a sivár hegyek között a láthatatlan, gyorsan kaszázó halál nyomán meggyőződésünk lett: a Rossz valamiféle személyiség. Gruda azt a parancsot kapta, hogy egy óra múlva legyen újból az állásban. Három óra múlva tért vissza. Már közeledett a dél, amikor a köd felszáll és eloszlik a hegyek között. Valóban határozottabb formát öltött a bús sarki nap, majd — mint egy fekete vitorla, felderengett a lucfenyők lombja. Aztán lassan, de egyre határozottabban kibontakozott a táj a ködből. Gruda lihegett, mintha sietett volna. Le se csúszott az állásba a hadnagyhöz, rögtön odaszólt nekem:

— Zászlós úr, másszon csak fel hozzám ezekkel a masinákkal. Azzal ott, meg ezzel itt!

Valami olyan volt a hangjában, hogy ha én nem adom fel neki a géppisztolyokat, a fiúk biztosan feladják. Lázas vidám sietség vett erőt rajtuk.

— Ez az! — mondotta Gruda — így, ez az!

Végig futott agyamon a gondolat, hogy ha most mászunk ki az állásból, néhány perc múlva, amikor a köd teljesen eloszlik, kitűnően lehet majd látni bennünket. De Gruda máris beállította fegyverem, mintha nem bízott volna benne, hogy én jól húzom fel. Erre elkapott engem is a szakasz megváltozott hangulata.

Kúsztunk, ő odaátra figyelve, én az alacsony fűre... — Egy másodpercig átvillant rajtam: éppen így feküdt József Staniszl is. És hogy jobb volna, ha a fejembe kapnám a golyót, mint a gerincoszlopomba.

Ebben a pillanatban a földnek irányítva a hangját felém vakkantott Gruda:

— Zászlós úr, most egy hosszú sorozatot, hosszút, a leghosszabbat... egyenesen a fenyőfára, a fenyőre, feljebb, feljebb. Ott búj el. A ködben...

A fán!?

A hirtelen meglepetéstől egy szempillantásig megbénult az agyam. Ebben a háborúban megszoktuk, hogy az ellenség fekszik, a földön kúszik, rejtőzködik. Így sulykolták belénk. Ki a csoda figyelt volna a fákra?! A lucfenyő sötét lombja közömbös volt számunkra, nem törődünk vele. Most meg kiderül hogy...

No de azért mindkét sorozat majdnem egyszerre kelepelt. Már a ropogásától jó kedvünk kerekedett. Be kellett már ez a lárma nekünk! Azt éreztem, ami a vadászt fogja el a reggeli erdő ködében, amikor az előtte álló fáról szárnyával tompán suhogva nekilendül a felriadt álmos madár. Csakhogy most nem madár lendült neki. Egy nagy fekete árnyék vált el a luc sötét lombjától és bukfencet vetett az ágak között. A géppisztolyok remegtek a sorozat nyomán. Mikor az árnyék már gyorsabban zuhant lefelé, a föld felé, kifejezett formát öltött. Ember volt.

Valahonnan a rejtett, mohával fedett német állásokból felcsaholtak a gépfegyverek, de más késő volt. Elzártuk a magunk fegyvereit. Nem óhajtottunk

válaszolni nekik. Az egész szakaszon örvendő felszabadulás futott végig. Mindenki a periszkópok körül tolongott, hogy megnézhesse őt. Ott a fa alatt. A lencsén keresztül pontosan ki lehetett venni. Elég sokat kínlódott, mert háta fel-felemelkedett és alásüllyedt. Mintha viaskodott volna sebesülésében. Aztán végleg elnyúlt. Dél tájban. Éppen akkor, mikor Gruda elmesélte, hogyan leste meg inkább fülével, mint szemével a németet, a vattasűrű, de alacsonyan szálló fehérségben meglapulva, hogyan lopakodott az a fa alá, ugyancsak ködtakaró védelme alatt. Ő nem akart löni, kockáztatni, ezért kúszott vissza az állásba. Olyan sokáig kellett kúsznia, hogy közben majdnem eloszlott a tejfehér sűrűség.

Délután, mikor a fehér takaró újból leszállt, a hadnagy kiküldött két embert, hogy vizsgálják meg az elesett németet és hozzák el a holmiját. Persze, bőven akadt önkéntes jelentkező. Elég hamar vissza is tértek. A hadnagy gyorsan megírta a jelentést a parancsnokságnak, hogy a küldönc máris indulhasson. Engem utasított, hogy diktáljam az adatokat. Maga nem tudott németül. Egy fatönkön hevert a német holmija. Tárcája, katonakönyve, automata pisztolya, Zeiss távcsöve. Kétszázötven méterre volt beállítva. Hogyne tudott volna bennünket löni, mint a kacsákat! ? ...

A hadnagy írt és én kezembe vettem a német katonakönyvet. Minden katonakönyv hasonló egymáshoz. Ezen is csak annyi volt a különbség, hogy gót betűkkel készült. Régóta nem olvastam gótot, kissé nehezen ment tehát a diktálás. A hadnagy időnként felolvasta, amit írt és megállt:

— A csatolt katonakönyvből, amelynek száma

Megmondtam a számot.

— Kiderül, hogy Rendfokozat ?

— Főlövész ... — fordítottam.

— Neve folytatta tovább a hadnagy.

A név előtt megakadtam.

— Mi az, nem tudja elolvasni ? — kérdezte a hadnagy.

— Nem, nem ! ... Tudom ! ... — feleltem. — Neve: Kurt Laube. L-a-u-be. L, mint ...

Nem, nem tudtam, hogy L mint micsoda. A hadnagy tovább kérdezett. Mintha nyilvántartó hivatalban kérdezett volna.

— Született ?

Erre már én is száraz hangon feleltem neki, mintha a nyilvántartóban lettünk volna. Igen, pontosan úgy, mint a nyilvántartásban. Annyiszor volt alkalmunk az ilyesmit gyakorolni.

— Született Wiesben, 1917. szeptember 17-én. A Wiest így írjuk: W-i-e-s.

— Wies ? tűnődött a hadnagy. — Talán sziléziai ?

— Nem, hadnagy úr — feleltem ismét — Bajorországban van. Egy kisebb helység Dél-Bajorországban.

— Honnan tudja ? — horkant a hadnagy. — Hogy kis helység ? Bajorországban ? Mikor olyan lengyelesen hangzik. Maga mindig mindent tud.

Nem a szokott hangomon feleltem, de mindenesetre nagyon határozottan:

— Tudom, mert jártam benne. Egy nagyon szép rokokó templom áll ott. A legszebb rokokó templom az Alpoktól északra.

— Folytassa tovább ! — szakított félbe a hadnagy. — Vár a küldönc, hadd menjen minél hamarabb a jelentés a parancsnokságnak. Majd a háború után csevegünk a rokokó templomokról.

Lényegtelen adatokat diktáltam a továbbiakban. Csak egyszer rezzentem még össze. Az elesett megkapta az ötödosztályú „Eisernes Kreuz”-ot a „Feldzug in Polen” — alatt, 1939. október 1-én. Az idevonatkozó rendelkezést Dubiecko-ban keltezték. Kifejezetten Dubiecko állt ott. Még a helyesírása is lengyelesen volt: „c”-vel.

A hadnagy elment, hogy a küldöncnek megmutassa, merre jőjjön majd, ha visszafelé nem lesz köd, én pedig ott maradtam a fedezékben, helyesebben, az ágakkal kibélelt veremben. Mégegyszer kinyitottam a tárcát és átnéztem a benne levő papírokat. Meglepően sok minden volt benne. Olyan katonának, akit így küldtek ki, mint őt, nem is szabad annyit magánál hordania. Levelek egy asszonytól Deutsch-Przemysl-ből, német levelek. — Asszonyírás. — Valamilyen oklevél hitelesítése. — Csupa lényegtelen dolog.

— Mit keres benne? — kérdezte a hadnagy, amint visszatért és meglátta, hogy a tárcában keresgélek.

— Semmit — vallottam —, semmit... Hogy nincs-e nála fénykép. Olyan, amit haláleset után szoktak készíteni. Gyászkerettel. Az első világháborúból.

Nos, gondoltam magamban: a hadnagy most azt hiszi, nem tudom, mit keresek. De tárgyilagos ember volt, csupán annyit mondott:

— Ez a női fénykép volt ott és ez a színes levelezőlap. Templom. Biztosan az, amelyiket maga emlegetett.

Rápillantottam mind a két képre. A fénykép valóban egy nőé volt, nekem semmit se mondott. De a levelezőlapról, amelyen néhány szavas üdvözetet küldtek, a Wies-i rokokó templom fehér, derűs belseje nézett rám. Olyan világosan és könnyedén, olyan ragyogva és háborítatlanul, mintha a világon semmi se történt, semmi se változott volna. Mintha én nem is tudnám, hogy van benne egy vasrács, amely egész fekete és amely mögött sötétség van, előtte pedig gyászkeretes képek szoronganak és egy hiányzik közülük. Az az egy, amelyet én egyszer, nagyon régen, elvittem s nem tudtam sem akkor, sem most, hogy minek tettem és miért.

Sinkó Ferenc fordítása

AQUARELL

*Látod
hogy összeborulnak az ágak*

*Nézd lenn
hullámot csókol a hullám*

*Hídeg
útjukon némán úsznak a halak*

*Roppant
csönd van madár se rebben*

*Egen
felhő mint mókus az ágon*

*Minden
olyan suttogó ahogy mondom*

*veled
jó a puha árnyékok alatt*

Kovács Ferenc

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Irja Mihelics Vid

Abban a ragyogó párbeszédben, amelyet az aiszkiloszi drámában Prometheus folytat Okeanosz leányaival, a sziklához láncolt félisten felsorolja, hogy mi minden jót cselekedett az emberekkel. Tőle kapták a tüzet, amelyvel munkaeszközöket állíthatnak elő; innen a technikai értelem, s nyomában a civilizáció. „De — mondja Prometheus — valami sokkal nagyobbat is ajándékoztam nekik: megadtam nekik az illúziót, amely elfelejteti velük a halált, s úgy engedi élni őket, hogy mitsem törődnek igazi sorsukkal.” És Okeanosz leányai helybenhagyják: „Igen, ez nagyon nagy adomány volt részedről az embereknek.”

Hívó keresztényeknek is érdemes el-tűnődniök ezen a pogány dialóguson — állapítja meg Bernard Bro egy újabb tanulmányában, amelyet megint a *Vie Spirituelle* között. Már a tanulmány címe is érdekes: „Önámítások a hit körül.” S amit alája foglal, az sem érdektelen. Nemrégiben egy nő bizonyos humorral így magyarázta Bro előtt a megtérését: „Az ópiumot választottam.” S mi tagadás — teszi hozzá Bro —, nem kevesen vannak azok a keresztények, akik számára valóban ópium a kereszténység. Ha paradoxonnak hangzik is: nemcsak az ateisták ateizmusáról, de a keresztények ateizmusáról is beszélhetnénk olykor. Már Aquinói Szent Tamás utalt arra, hogy sok keresztény ember még mindig az Ószövetség rendjében él. S ma sincs különben — állítja Bro. Szép számban vannak olyanok, akik megelégszenek egy „belső zsinagógával”, mert sokkal könnyebb „érzéstenítést” keresni egy törvényben, amely biztonsággal kecsegtet, mint elfogadni és teljesíteni az élő Isten kívánságait. „A hit — szögezi le Bro — jó alibiket nyújthat olyan magatartások fedezésére is, amelyeket nélküle hazugságoknak neveznénk.” Ha azután mélyükre tekintünk, kiderül, hogy többnyire öncsalásokkal állunk szemben, amelyek mögött az irreális-mus különböző formái húzódnak meg.

*

A hitélettel is úgy vagyunk, mint minden étellel, amelynek alapja a szeretet. Nem érhetjük be eszmékkel és elvontságokkal. Igaz, hogy a hitnek

megvan a tárgya, a tartalma, amely meghallgatást és az értelem munkáját igényli, de tévednénk, ha a hitet úgy fognók fel, mint ami egyedül az ész csatlakozásán múlik. Hihetjük mi a Credo minden misztériumát — úgy elméletben —, anélkül, hogy ez bármiben feszélyezne minket. És sajnos, nagyon is könnyű megrekednünk ennél. A hit nem más ilyenkor, mint elvont igazságok elfogadása az értelem által: szépen megfér egész sor magatartással, viselkedéssel és elképzeléssel, amelyeknek semmi közük a hithez, amelyekben nincs semmi kereszténység, sőt amelyek gyakran ellentétei ennek.

Megfelekedezünk ebben az esetben a hit két lényeges jellegzetességéről. Előszörban arról, hogy a hit számára lehetetlenség különválasztani az üzenet tartalmát attól, aki az üzenetet küldi nekünk. Hit csak akkor forog fenn, ha ráhagyatkozunk arra, aki beszél. Már pedig egyedül Isten beszélhet helyesen Istenről. Nincs hit-aktus, csak egy találkozás, egy tényleges pünkösdi nevében. Isten, aki mondja magát nekünk: ez a mi hitünk tárgya és egyetlen igazolása — figyelmeztet Bro. Nincs hit ezen a személyes Istennel való találkozáson kívül, aki magát mondja személyesen az embernek. Másodszor tisztában kell lennünk azzal, hogy a hit ugyan oly szilárd, abszolút bizonyosságon nyugszik, amelyet Isten adott, a hit azonban homályos marad az értelem számára, amely nem rendelkezik evidenciával. Ez a bizonyosság tehát nem fakadhat egyedül az értelemből, hanem a szeretetből, az akaratból, amely — hála Isten segítségének — biztosan megtalálja beteljesülését abban, amit Isten ajánl neki. A tudományos megismerésben a bizonyosság egyedül az értelemből ered: csatlakozunk valamihez, mert nyilvánvalónak látjuk. A hitben viszont azért csatlakozunk valamihez, mert a szeretet mondja nekünk, hogy az a legbiztosabb jó a számunkra. Az ember nem csupán azért hisz valamely igazságnak, mert az elhihetőnek vagy kielégítőnek látszik, hanem mert egy olyan jóról van szó, amely egybeesik a saját javával. A szeretet, az akarat az, ami a hitnél megadja a csatlakozásnak az indítékot. Isten se-

gítsége felismerteti velünk, hogy jó az, amit ajánl nekünk, és pedig jó a mi számunkra. Az akarat rögzíti rá az értelmet az üzenetre, mint ami jó neki.

Ebből megérthetjük — fűzi tovább Bro —, hogy az ember miért nem elégedhetik meg a hitnél az eszmékkel. A helyzet az, hogy a jó sohasem ista eszme, hanem mindig elválaszthatatlan a valóságtól. A boldogság minden keresése jól mutatja ezt. Ha a hitnél valami jóról van szó — már pedig a lehető legnagyobb jóról van szó: a boldogságonról, az üdvösségemről —, akkor nem érhetjük be annak csupán az ismeretével, hanem birtokolni és szeretni is akarjuk azt. Arról a valóságról pedig, amelyről felfedezzük, hogy jó a számunkra, ugyanakkor azt is felfedezzük, hogy valaki is, egy személy: Isten, aki a maga teljességében Krisztuson át nyilatkozott meg.

Nagyon ésszerűen járunk el tehát — jelenti ki Bro —, ha egyetlen mondatban foglaljuk össze a hitnek ezt a két jellegzetességét: „Nincs igazi keresztény hit, csak ha találkozás történt.” Mint minden emberi barátságban, a hitünkben is ez a döntő küszöb, amelyen át kell haladnunk. Az, hogy ismerjük Krisztus történetét, hogy megtanultuk, mit kell gondolni felőle, hogy elfogadjuk Isten létezését: ez még korántsem annyi, hogy megvan a hitünk. Mindez még eszme és elvontság. S az ember nagyon is megmaradhat ennél, holott a hit a „valóságnál” végződik, vagyis a személyes Istennél. Amíg az elvontságok síkján marad az ember, mindenféle irrealizmusnak ki van téve. S mindaddig tart ez, amíg a küszöbön átlépve el nem mondhatja, hogy találkozott egy Másikkal, találkozott úgyannyira, hogy most már urának vallja őt, mert felismerte: valóban szükség van erre a Másikra, Krisztusra, hogy éljen.

*

Bro felhívja figyelmünket arra, hogy a hívő keresztény megkülönböztetése okából sem Krisztus, sem Szent Pál sohasem egyszerűen azt kérdezte: hiszünk-e Isten létezésében, hanem hogy hisszük-e, hogy Jézus az Isten fia és hogy Isten az úr. S ha áttekintjük az egyház történetét, meggyőződhetünk arról, hogy a szentek hite sem korlátozódott Isten létének megege-

désére, hanem valóságosan át is élték, realizálták önmaguk számára ezt a létezést, elfogadva, hogy Isten az úr.

Ezek a tanúságok persze mégis csak a múlté — jegyzi meg Bro. Ám fel sem tudnók sorolni azokat a mindennapi eseményeket és problémákat, amikor valamely ember életében Isten a személy minőségét ölti. Bro két határesetet említ, amelyekben különösen észlelhetjük Isten jelenvalóságának realitását. Egyik az a lelki fejlődés, amelyet az özvegység hoz gyakran magával. Istenből hirtelenében valaki lesz, ijesztoen reális valaki. Ő az egyetlen, akire az ember támaszkodhat ezentúl, hogy újból megtalálja az eltávozottat. Túl a kompenzálás szükségletén és a képzelődéseken, az ember felfedezi, hogy megpróbáltatásának, a magánosságának, a brutális törés tragikumának csak akkor lehet értelme, ha Isten élő valakiként lép elő. S valóban, egyedül ő állhatja útját a reménytelenségnek vagy a menekülésnek, amire egy emberi szeretet elvesztése készlet. Másik példa a kínok és szenvedések viselése, amikor Krisztus jelenvalósága a hívő számára sokkal elevenebb és kézzelfoghatóbb segítség, mint bármiféle emberi vigasztalás.

Ha a hit realizmusának legdöntőbb jeleit keressük — fejti ki a továbbiakban Bro —, akkor mindenekelőtt a Krisztussal való szemléleti és életközösséget kell kiemelnünk. Vele megváltozik minden. Nem imádjuk többé „Istent”, hanem a mi Urunk Jézus Krisztusnak Atyját. Nem csupán a „halhatatlanságban” hiszünk, hanem a test feltámadásában. Nem csupán arra törekszünk, hogy szabaduljunk a bűn fájaldalmától vagy szegénységétől, hanem hogy helyreállítsuk a megsértett barátságot Istennel. Nem csupán elveket vallunk és képviselünk, hanem készek vagyunk együtt élni és együtt működni olyan tervekben és szándékokban, amelyek egy más valakitől származnak és túlhaladják képzeletünket.

Másik jele annak, hogy igazán elfogadtuk Istent, ha rajta kívül semmit nem tekintünk abszolútnak. Így is következik ez Isten reális jelenvalóságából. Mihelyt valóban találkoztunk Istennel, minden egyéb bizonyos relativitást nyer. Fanatizmus vagy keménység például emberközi viszonya-

inkban azt mutatná, hogy a hit még idegen némely magatartásunktól.

*

Isten távolléte okozza összes irre-alizmusunkat — hangoztatja *Bro*. Azt jelenti ez a távollét, hogy Isten nem vált a számunkra soha személyessé, hanem megmaradt az eszmék területén. Ha pedig Isten nem szerzett reális jogot magatartásainkra, viselkedésünkre, elhatározásainkra, addig kockáztatjuk, hogy csupán a saját hajlamaink vezetnek minket, s ezek a hajlamok a legkülönbözőbb erőknek vannak alávetve: öröklésnek, közfelfogásnak, neveletésnek vagy egyszerűen a testiség hatalmának. S a hit akkor a legrosszabb ámitásokra képes. Kitűnően álcázhatja uralmi ösztönünket, vagy azt a szükségletünket, hogy biztonságban érezzük magunkat.

A leggyakoribb irre-alizmusokat tárgyalva első helyen említi *Bro* azt a kísértést, hogy „elvekkel” — önmagunkban nagyon helyes elvekkkel — helyettesítsük a hit élő világosságát és az Istennel való igazi együttélést. A hitélet lényege lesz ilyenkor az „értékek védelme”, az ember azonban, sajnos, gyakran képtelen meglátni, hogy amit véd, valójában a saját eszméi. Meghatározott társadalmi rendet, politikai irányzatot, bölcséleti nézeteket, sőt bizonyos teológiai szemléleteket is elkeseredetten és erőszakosan védhet az ember, mint olyan eszméket, amelyeknek győzelemre vitelét többre becsüli az élő Istennek való engedelmességnél. Elég gondolnunk arra, hogy az értelmi fölény kivívásának micsoda akarata futi olykor azokat, akik az egyház vagy a teológia „megmentésére” igénylik maguknak a „küldetést”, nem is sejtve, hogy a keresztény morálnak még a legelembibb elveit sem tartják tiszteletben.

Ellentétének tűnik fel az az irre-alizmus, amikor az ember azért gondolja konkrétnek a hitét, mert folyton igazságszágról és szeretetről beszél. Ahelyett, hogy értékeket véde-ne, konkrét akar lenni. Szeretni kell, úgymond, mindenekelőtt az embereket, egyformán az összeseket kivétel nélkül. Könnyű dolog ez és gyakran nagyon elvont — állapítja meg *Bro*. Mert ha nagyon nagylelkűek vagyunk az összes emberek irányában, csak azért tehetjük, mert feltételezzük ró-

luk, hogy jók. Ahogyan Karamazov Iván mondja: „Úgy elvontan mindig szeretheti az ember a felebarátját, szeretheti olykor a távolból is, de közelről szinte soha. Ha minden úgy történne, mint a színpadon, egy balettben, ahol a koldusok rongyai is szelyemből és csipkéből vannak, s ők maguk kecsesen táncolva kérik az alalmazsnát, hát igen, akkor még csodálhatnók őket.” Föltételezzük, hogy jók az emberek, s ebben az esetben nincs szükségünk Istenre, hogy szeressük őket. Ha azonban nem tételezzük fel, miként a keresztény tanítás sem tételezi fel, akkor a szeretet keresztény parancsa nagyon is kemény, nagyon is súlyos.

Beleeshetik a keresztény hívő a „bensőség irre-alizmusába” is, amikor azzal az ürüggyel, hogy Isten országa „belül” van, sivár önösségbe fullad. Minden kifogást felhasznál arra, hogy megfutamodhasson az emberi felelősségek vállalása és a keresztény tanúságtétel elől. Ennek ellentéte a „köz-mikus” és a „hódító” jámborság irre-alizmus. Az a felfogás, hogy nincs egyéni üdvösség, mert csak a világ története, a mindenségnek, a kozmosznak menete az, ami számít. Az ilyen lelkek — jegyzi meg *Bro* — elfelejtik, hogy valójában csak abban a mértékben működhetünk közre a világ megváltásában, amely mértékben sikeresen vívjuk meg a saját belső harcainkat. S ebben a belső harcban senki sem helyettesíthet minket, ez csakis reánk, önmagunkra tartozik. A hódító szellemnek pedig megvan az a kockázata, hogy alibiket nyújthat összees birtoklási és hatalmi ösztöneinknek.

Hemingway egyik regényalakja, amikor megkérdezik tőle: hisz-e Istenben, némi tündődés után ezt feleli: „Igen, olykor... éjszaka.” S amit ő így az egyszerű fizikai sötétségre vonatkoztatott, más szinten is igaz a hitre — állapítja meg *Bro*. Bizonyos mértékig vissza kell húzódnunk mindattól, ami elterel és vakít, hogy valóban megtaláljuk Istent, s ez a visszahúzódnás sok bátorságot kíván. Természettől fogva berzenkedünk az éjszaka ellen. Nem a legkisebb irre-alizmus az, amely különösen az affektív beállítottságú embereket fenyegeti. Ezeknek annyira szükségük van arra, hogy valakiért éljenek, hogy mindig érezni akarják ennek jelenlétét. S az eleven kapcsolat

okából az ilyen ember ellenáll az „éjszakának”, érthetőbben: visszautasítja a tisztulásokat, amelyekkel a lelki szárazság időszakai járnak, holott egyedül ezeknek a tisztulásoknak árán juthat el annak az Istennek igazi megismerésére, aki minden érzelmet túlhalad.

Ha azonban a szív hamar elsekélyesedhet az érzelemben, a szellem is bezárkózhat az értelem ketrecébe. Annak az elvnek nevében, hogy Isten fölötte áll minden antropomorfizmusnak, egyesek megrekedhetnek a lelki élet kapujában. Nem akarnak szívükkel Istenhez menni, mert ez túl „emberi”, túl egyszerű lenne. Így a túlzott Szent Szűz-hódolat irrealizmusa és szertelenségei mellett ott találjuk azoknak a hívőknek irrealizmusát is, akik „felnőtt” hitet akarnak kialakítani maguknak, még mielőtt szeretnék, valóban szeretnék Istent. Megelégszenek egy agybeli spiritualitással, amelyben nem Isten az irreális, akit el akarnak érni, hanem a szeretet, amellyel állítólag szeretik Istent. Ami az úgynevezett „Mária-gyermekek” irrealizmusát illeti, Bro egy lábjegyzetben hozzáfűzi: „Hogy jól megértsenek olvasóim, nem arról van szó, hogy félreismerném a máriás jámborság szűkségét, nagyon is tudatában vagyok ennek. De soha nem lehetünk elég szigorúak a kisiklások iránt, amelyeket sok helyen felelős tényezők is eltűrnek. Corruptio optimi pessima.”

Bro hangoztatja, hogy mindezek a magatartások elferdítik az igazi természetfölötti, isteni hitet, ugyanakkor azonban meghamisítják a valóságot is. „A természetfölöttiekben való irrealizmus mindig együttjár valami irrealizmussal a természetiek körében is” — jelenti ki Bro. Az irrealizmus onnan adódik, hogy az emberi valóságok helyébe olyan természetfölötti értékeket állítunk, amelyeket nem keresünk és nem ismerünk igazán. Azt állítjuk, hogy Krisztust követjük, holott csak elvont módon cselekszünk. Az efedmény azután az, hogy még a természetiek síkján is irrealizmusba esünk. A tapasztalás eléggé mutatja, hogy mennyire jogosan tehetik szavá olykor a hitetlenek a keresztény hívők álságait. A hitetlen ember — szögezi le Bro — nem ritkán tisztességesebb, igazabb és konkrétebb, mert nem kezeli sem az embereket, sem a dolgo-

kat olyan előítéletek, viselkedések vagy magatartások nevében, amelyeket „természetfölöttieknek” keresztelne.

Ha rossznak vélünk valamit magunk körül vagy általában az életben, gondoljuk meg, hogy a javításnak azok az eszközei, amelyek emberi erőszakosságra támaszkodnak, csalékony hatásúak. Csak az a példaadás járhat haszonnal, amely a rosszal szemben a jót tanúsítja. A természetfölöttit soha sem találhatjuk meg, ha megvetjük a természetet. Ha pedig elszakadunk a világtól, hogy megtaláljuk Istent, akit valójában nem találunk meg, akkor vajon mi marad nekünk? Némely vallásos életek elmeszesedett szomorúsága eléggé felvilágosíthat róla. A támadó típus „apostolkodása” nemcsak Istent árulja el, de vét az emberiség ellen is. Az alázatosság és szerénység hiánya illuzóriussá teheti az emberi kapcsolatokat. Annak a „megváltó szeretetnek”, amelyet a kereszténység tanít, első kelléke az együttérzés, a nagylelkűség és a türelem. Nem kétséges, hogy az ember tudattalanul is önmagát keresi és valamennyien önzők vagyunk, az igazi veszedelem azonban akkor ér minket, ha nem akarunk számot vetni ezzel. Az érzelmi jámborság akkor még inkább elferdíti szívünk erőit, ha pedig értelmünkötől várjuk azt a kapcsolatot Istennel, amelyet az értelem nem adhat meg, akkor értelmi életünk csúszik el igazi célja mellett.

*

A legkárosabb irrealizmus azonban az lenne — mutat rá tanulmánya befejező részében Bro —, ha nem hinnők, hogy idő kell annak megtanulásához, hogy realisták legyünk. Az a normális minden hívő számára, hogy csak fokozatosan szabadulhat meg a kísértésektől és utópiáktól. Ki állíthatja közülünk, hogy nincsenek már illúziói? A lényeges azonban, amihez tartanunk kell magunkat: hogy egyedül Isten elég erős ahhoz, hogy megtisztítsa az ember szívét, s ehhez időre van szükség.

Normális dolog, hogy a hívő ember lelkesedéssel fedezze fel a lelki értékeket s érezze magában a készséget ezeknek megvédésére; normális, hogy az ember küzdeni akarjon mindazért, ami igazságos; normális, hogy érezze

egy „benső” élet szükségét. Irrealizmus azonban nem tudni azt, hogy a hit nem növekedhet feszültségek és dialektika nélkül, kísértések és megváltás nélkül. És irrealizmus megfelelkezni arról, hogy sohasem maga az ember az, aki megmenti a hitét, hanem egyedül Isten, aki a hitet neki adta.

Dosztojevszkij írta a „holtak házá-ról” szóló emlékezésében: „Súlyos a rab számára, hogy zár alatt tartják, de még súlyosabb, ha annyira megszokja börtönét, hogy nem is kívánja elhagyni azt.” Nos — mondja Bro — a lelki önámítások veszedelmes börtönt jelentenek, mert az a sajátosságuk, hogy rendkívül makacsok, s könnyen meg lehet szokni őket. Az

összes fanatizmusok, az összes „integrizmusok” eléggé bizonyítják.

Az élő Istennel való igazi találkozás hiánya okozza a keresztény hívő öncsalásait. Elkerülni csak úgy tudjuk ezeket, ha konkrét módon gyakoroljuk a találkozást. Csak a Megváltó-Isten vihet ki minket ebből a magunk börtönéből. S a találkozás gyakorlásának egyetlen konkrét módja: az ima. Hogy létezik egy Másik, akinek gondja van reánk, ezt bizonyosan csak a dialógusnak, ezeknek a találkozásoknak gyakorlásában tudjuk meg. Ha nem imádkozunk, akkor végzetserűen arra a következtetésre jutunk, hogy nem létezőnk annak számára, aki nem létezik többé a mi számunkra.

A KIS ÚT

„A böjti fegyelem évről-évre enyhül az egyházban. Ezt nem egészen értem, mert az aszketikus irodalom ugyanakkor hangsúlyozottan ajánlja a böjtöt. Az imádság és az alamizsna mellett a böjt, a tökéletességre törekvők számára elengedhetetlen eszköznek tűnik. A kérdés az, hogy eleget tesz-e lelkiismeretének az, aki csak a jelenleg kötelező böjtöt és megtartóztatást vállalja, vagy köteles-e belső indítását követni és az Úr Jézus és a szentek példájára böjtöket is vállalni?”

A böjti fegyelem fokozatos enyhítése egyáltalában nem jelenti a böjtölésnek lebecsülését vagy éppenséggel megvetését. Római Szent Kelemen mondását ma is maradék nélkül igaznak tartjuk: „Jó az alamizsna bűnünk engesztelésére. Bár a böjt többet ér az imádságnál, de mindkettőjüknél többet ér az alamizsna.” (Korintusi-akhoz írt levél, 16. fejezet.) Az egyház fegyelmi intézkedéseinek enyhülése sokkal inkább a szabadság és önkéntesség irányába mutat. A hívek „felnőtté válásának” folyamata az, ami századunkra jellemző. Az atyailag jóra kényszerítő hatalom helyébe az önkéntes áldozatvállalás felel meg jobban a mai embernek.

Arra a kérdésre, hogy van-e szigorúan vett kötelezettség a parancsolt böjtökön túlmenő önmegtartóztatásra, illetőleg bünt követ-e el, aki ilyen „belső indításnak” nem engedelmeskedik, azt kell válaszolnunk, hogy súlyos bűn terhéi ilyen címen senki sem kényszerítheti önmagára, hacsak nem téti halálos bűn terhe alatt külön böjti fogadalmat. Az ilyen fogadalmakat azonban az egyház általában nem nézi jó

szemmel az emberi esendőség miatt, és bár nem tiltja, de csak akkor tartja helyesnek, ha komoly megfontolás és a lelkivezető irányítása mellett történik. A jelen böjti fegyelem minimum, ennél többet buzgóságból mindenki tehet, az ajánlatos is. A böjtölésnek éppen úgy, mint az imádságnak vagy jótekönyködésnek felső határát a bölcsesség erénye kormányozza. Mivel a legbuzgóbbakat is fenyegetheti az önfejlés veszélye, ezért az önkéntesen vállalt böjtölések kérdésében is a lelkivezetőnek való engedelmisség ad igazán biztonságot.

Kérdés, hogy Római Szent Kelemenel együtt miért tartjuk a böjtöt az imádságnál is értékesebbnek? A nagyböjti Praefatio — Aquinói Szent Tamás nyomán — utolérhetetlen tömörséggel foglalja össze a böjt jelentőségét: „Hálát adunk, szentséges Urunk, mindenható Atya, örök Isten: ki testi böjt által a bűnöket elnyomod, a lelket feleleled, erőt adsz és jutalmakat Krisztus, a mi Urunk által.” Aquinói Szent Tamás a böjtről szóló művében (II. II, 147) hozzáteszi, hogy amennyiben ezek a célok szükségesek, a böjt

is az. Valamennyien „sokban vétkezünk” (Jakab, 3) és a „test harcolt a lélek ellen” (Gal. 5), tehát önmegtadadások nélkül aligha tökéletesedhetünk.

Sajnos, arra is kevesen gondolnak, hogy imádságaink sokkal eredményesebbé válnának, ha bőjttel és alamizsnával kötnénk össze, s időnként eszünkbe jutna Tóbiás könyvének az a része, amikor az angyal így szól Tóbiáshoz: „Jó az imádság bőjttel és alamizsnával, inkább, mint az aranykincs gyűjtése” (12, 8). Maga Krisztus Urunk is figyelmezteti a gonosz lelkekkel szemben tehetetlen apostolokat, hogy „ez a fajta csak imádsággal és bőjtöléssel megy ki”.

A bőjt és bőjtölés fogalmát igazában csak akkor értjük meg, ha nem korlátozzuk csak az ételre és italra. A bőjt ugyanis nemcsak az evésben való önmegtartóztatást jelenti, hanem tágabb értelemben minden önmegtadadást, amennyiben az erkölcsi indítók-ból származik és érzéki élvezeteinkkel kapcsolatos önmegtartóztatásra irányul. A mai embernek tulajdonképpen sokkal több lehetősége és nagyobb szüksége is van a bőjtölésre — ebben a tágabb értelemben —, mint bármelyik más kor katolikusának. Az elmúlt fél évszázad szédületes technikai előrehaladása és ezen belül a kapitalizmusra jellemző nyereszke-dési vágy és versengés az érzékek számára kellemes és gyönyörködtető találmányok ezreit hozta létre. Ami kellemes, az viszont nem mindig hasznos. Először Alexis Carrel fogalmazta meg átfogóan (Ismeretlen ember), hogy a XX. század embere a technicizmus nyújtotta gyönyörökért esetleg igen nagy árat fizethet, az edzett, az élet nehézségeit elviselni tudó akaraterő csökkenőben van. Az önmegtadadás hiánya, az elviselni tudás képességének csökkenése századunk egyik legkomolyabb problémája lehet.

Nem volt még kor, amelyik az embert úgy elkényeztette volna, mint a mi évtizedeink. Visszatérő gondolat ez rovatainkban is, mert a lelki életnek is komoly problémája. Érzéki gyönyöreink lehetőségének megnövekedése állandó kísértés valamennyiünkre, és ha tudattalanul engedjük magunkat sodortatni, könnyen válhatunk saját kezünk munkája rabszolgáivá. Még a század elején írta Chesterton, hogy az ember akkor köszöni meg a bort az

Istennek, ha nem iszik belőle túlságosan sokat. A chestertoni paradox kifejezés ebben az esetben is mély igazságot tartalmaz. Szerintünk a jelen földi élet minden öröme végső fokon a Teremtő ajándéka. Ennek kell tekintenünk az emberi értelem műveit is, ezért az élet szebbé és kényelmesebbé válását, lehetőségeink állandó bővülését, anyagi gazdagodásunkat csak örömmel nézhetjük. Csak „ne igyunk túlságosan sokat” belőlük. A világ színésze, hangossá, mozgalmassá vált, kényelmünket naponta fokozzák. Nemrégiben, egyik utazásom alkalmával tapasztaltam, hogy a személyvonat II. osztályú kocsi-jába — megfelel a régi harmadiknak — alig mertek felszállni az utasok, mert a tágas, bőrpárnás, jól fűtött pullmankocsit elsőosztályú szerelvénynek nézték. Jó és örvendetes ez, mint ahogy jó és örvendetes az is, hogy aki szórakozni akar, a hangversenyek, filmelőadások, színdarabok, kiállítások, rádió- és televízióműsorok, sportlehetőségek naponta megjelenő új és új tömegében válogathat. Mindez a mai élet ajándéka, és a mai élet nagy kísértése is, mert elterelhet az élet alapvető komolyságától. Ilyen körülmények között nagyon is szükséges, hogy a bőjt fogalmát kitágítsuk. A mai embernek szükséges önmegtadadások közé besorolhatnánk azt, hogy érzékeink fegyelmek érdekében itt és ott lemondunk egy moziról, néha nem kapcsoljuk be a rádiót, megtagadjuk magunktól az ártatlan élvezeti lehetőségek egyikét-másikát. A bőjt célja: a bűnök elnyomása, a lélek felemelése, az erő és a bűnbánat kegyelme azzal is gyakorolható, hogy a mai élettel együttjáró — mert a fény növekedésével az árnyékok is mélyülnek —, bosszantó kisebb-nagyobb kellemetlenségeket jó lélekkel és fegyellemmel elviseljük. Van itt is elég tere az önmegtadadásnak, a tapintatlanul rádiózó szomszédtól a zsufoltág és időnkénti „kiesések” elviseléséig.

Tegyük még hozzá azt is, hogy a bőjtölés bármilyen formája — régi és modern — külön értéket nyer, ha az önmegtadással megtakarított összeget jótékonyásra fordítjuk. Így saját magunk megtagadása teljes értékűvé válik, az imádság-bőjt-alamizsna hármassága pedig biztos záloga a lelki előrehaladásnak.

Adolf Hoffmann O. P. nemrégiben

írt tanulmányában („Die Heilsnotwendigkeit der Kirche”) azt fejtegeti, hogy a ma embere és a ma katolikusa még „nem nőtt bele a saját korába”, tulajdonképpen még nem született meg a sajátosan mai aszkétika és misztika. Az elmúlt korok nagy szentjeinek követése nem utánzás, hanem annál több: realizálása annak, hogy minden szent a maga korában a „legmodernebb” volt, világosan látta a korát, az erényeket és a hibákat, a lehetőségeket és a követelményeket és mindezekkel együtt a saját hivatását. Lelki életünk iránya tehát akkor lenne teljesen egészséges, ha a mi korunk minden lehetőségét felhasználná és nem a múlt receptjei alapján, hanem az újjal élve lennénk a föld sava, kovász és véka alá nem rejtett világosság.

Szegényebb korok elmaradottabb embereinek az élet alig nyújtott más gyönyörűséget, mint amit az evés és ivás jelentett, érthető, hogy az önmeg-

tagadás lehetősége is ezen a téren volt a legtágabb. Mi mint sokkal gazdagabbak, legyünk abban is nagylelkűbbek, hogy az élvezetek orgonájának szélesebb skáláján is meg tudjuk mutatni, hogy bár nem vetjük meg és nem tartjuk rossznak a föld egyetlen jogos örömét sem, mégis valljuk a Prima reggeli himnuszával, hogy „lemondásunk szent éneke az Úr dicsőrete”.

Rövidesen itt van előttünk az egyházi év szent hete, a nagyhét. Legalább ezen a héten fokozzuk az önmagunkba szállás és lemondás lelkét. Ne szolgálai félelemből és bűnöktől rettegve, hanem szabadon és vidáman gyakoroljuk a böjt szellemét, érzékeink megtagadását. Kötelező csak az, amit az egyház előír, de ezen belül ki-kiválasszon magának olyan erénygyakorlatokat, amit „belső indítása” sugall, s ami bűnei elnyomására, lelke felemelkedésére és erőinek megújulására szolgál. (Eglis István)

NAPLÓ

A HETVENÖTÉVES BALANYI GYÖRGY. Mint ahogyan van egy Newton-előtti és Newton-utáni fizika, úgy van egy Baronius-előtti és utáni egyháztörténetírás. Nemcsak az egyháztörténet, hanem az azzal még akkor együvé folyó köztörténet is az ő Annales Ecclesiastici mázasasúlyú, roppant folioinak lapjain nyílik modernné; a mai egyházi történettudomány kezdetén az ő valóban cézári alakja áll, az oratóriánus szerzetes és biborósé, aki egymaga végzett el akkora kutató-, feltárási és feldolgozó-munkát, amekkorát ma tudományos munkaközösségek végeznek. Nyomában egy francia pap, Mabillon, az oklevéltant, a Bollandisták pedig a szentek életének feltárását emelték kritikai tudománynyá. Balanyi Györgynek, a magyar szerzetes-történetírónak az az érdeme és nagysága, hogy ezt az egyháziak-alapította történettudományt a legmaibb eszközökkel alkalmazva használja tündöklő művészetként, éppen félszázad óta a történetírás legkülönfélébb területein.

1886-ban született (ami még az Ady-nemzedék hegyláncának egyik utó-éve: Ady 1877-ben, Móricz 1879-ben, Bartók 1881-ben, Kodály 1882-ben születtek); ifjúkora a századfordulóra, tudományos neveltetése a század első évtizedére esik. A magyar történettudomány — a Milléneumi Történet tíz vaskos kötetének megalkotása után — új eszmélkedések és irányok közt tájékozódik, pozitívizmus után szellemtörténet, a gazdaság- és társadalomtörténeti témakeresés és ábrázolás jelennek meg a történettudományi intézetekben, katedrákon, kiadványokban. Balanyi György már ifjú korában a saját útját járja ezek között, mégpedig kezdettől fogva meglepően sokszerű, sok tárgykörű területen. Írt egyetemes magyar történetet; modernkori, egészen napjainkig vezető diplomáciatörténetet több vonatkozásban is (Balkán-probléma, világpolitika); foglalkozott a középkori és mai pápaság történetével (római kérdés); Asszisi Szent Ferenc történetével és a franciskánus rendsaládjával, a ferences-rend magyar történetével; saját rendjének, a piaristáknak magyar rendtartomány-történetével. Utoljára hagytuk, hogy az ezt összefoglaló művét megemlítsük, pedig

ez a — nagyközönség előtt sajnos kevésbé ismert és emlegetett munkája — valóban kiérlelt remekmű. Nem egészen háromszáz oldalon a piarista rend magyarországi ágának háromszázéves élete vonul el előttünk, cselekvő egyéniségek galériája, sorsok, városportrék, rendházak, iskolák, mögöttük az élő magyar történelmi társadalom, az élő magyar köztörténet. Az egyháztörténetírás egyik legnagyobb mestere, Pastor, akit még kortársnak láthattunk aggastyánkorában, írta egyszer, hogy a valóban „nagy” történelmi mű minden mondatát az jellemzi, hogy az olvasó érzi: az író sokkal többet tud a tárgyról, mint amit megír; nos ezt érezzük Balanyinál, mondatainak érzéketes sıklása és pontosságának cifráltan szépsége mögött, ereje és irálya mögött: az adatok és valóságok tolongó sokaságát s egységes láttatásban való összefogását. Talán nem fog meglepetélni rám, ha megírom, hogy számomra egyik legkedvesebb könyve ez a rendtartománytörténete, amelynek már a bevezetése is külön ékszere a magyar egyháztörténetírásnak, megírva benne az elődöknek, a rendtörténeti megírni megkísérelt szerzetes-ösöknek történetét.

Balanyi Györgyről azonban nem lehet megemlékezni anélkül, aminek oldaláról a magyar katolikus olvasók és a pápász leginkább ismerik: ő Szent Ferenc magyar történetírója. Ez a — több kiadásban és alakzatban megjelent — műve végső formájában egyazon munka kristálygömbjében egyesít életrajzot és világtörténetet, korrajzot, személyekkel kapcsolatos aprólkások forráskutatást és pl. pápaságtörténetet. Kedves gondolata Balanyi Györgynek, s érvényesíti is ezt, hogy XII. és XIII. század Itáliája volt Európának az az országa, ahol a társadalom egészen és különösen a köznépek keresztény élete legmagasabbra emelkedett, s Asszisi Szent Ferenc és rendje ebből az életszentséggel átítatott társadalmi talajból nőttek ki. Persze — s ez művének másik fővonása — meri és tudja mind Ferencnek mind társainak életében és egyéniségében látni és láttatni az egyedit, az egyszerűt, a rendkívülit. A szerző és a tárgya nemcsak azzal voltak itt harmóniában, hogy a történetíró szerette, átélte és ismerte ezt a múltat is, hanem azzal is, hogy a tudós szerzetes-író: szereti és át tudja élni az életszentséget is, s szereti és átéli ezt a szentet, de éppen úgy, hogy foltalanul és hibátalanul a valóságot, a tényeket kívánja tisztázni róla.

Asszisi Szent Ferenc élettörténete ebből a szempontból valóban mesteriskolája lehet minden történetírónak, s nyilván ezért is kelti fel maga iránt annyi kutatónak tudományos buzgalmát. A forrásértékelés tudományos aprómunkáját éppen annyira igényli, mint a világtörténelmi távlatokban való elhelyezést és a lélektani beleélést. Balanyi Györgynek sajátos vonása és nagysága magyar történetíróink közt éppen az, hogy — legyen szabad ezt így fejeznünk ki — Szent Ferencet választotta ki nemcsak tárgyául, hanem mesterül is. S ezért a választásért nemcsak a magyar ferences rendcsalád lehet hálás neki, hanem a középkori egyetemes és középkori magyar történet kutatása is. Nagy életrajzát részlettanulmányok sokaságával egészítette ki: a középkori pápaságnak és a ferencesrendnek érintkezéseivel és az utóbbinak részletműködésével; s magyar rendtartományuknak is történetkutatásával. Alapvető szempontokat és kérdéseket — mint pl. az obszervancia megjelenése és megvalósulása Magyarországon — éppúgy feltár és tisztáz, mint apróbb jelenségeket. Egyik ferences-történeti tanulmányait alkalomilag eggyéfogó kisebb könyvében — *Anima Franciscana* — jelent meg egy tanulmánya az egri ferences rendház alapításának időpontjáról. Bárkinek, aki csak a legcsekélyebb érdeklődést érzi a történelem és a történetírás iránt, csak öröm lehet olvasni ezt a munkát. A zárda alapításáról nem maradt fenn közvetlen oklevél; központi lajstromokból és más zárdák okirataiból, az egri zárda által alapított kolostorok létéből és szerepléséből kell az alapítás idejét, évszámát megállapítani, s ez pontosan sikerül is, az aprólékos kutatási eszközök használatának olyan briliáns munkájával, ami legjobban talán valami mesteri operációra emlékeztet. Balanyi Györgynek éppen ez a — nyilván éppen Szent Ferencről való kutatásai közben szerzett — történetírói erénye, hogy tökéletesen kezeli a részletadatok feltárásának kritikai eszközeit. Ez azonban éppúgy nem szűkíti őt részletkutatóvá, mint ahogy ez a tulajdonság nem zárta be részletszempon-

tok és részletadatok közé Pastort sem, sőt Balanyit is éppen a részletadatok gazdagsága ösztönözte arra, hogy a nagy együvé-fogó vonatkozásokra vessen pillantását. Ezeknek éles szemekkel való látása bontakozik ki a modern korról foglalkozó műveiből; valóságukban látjuk működni az eseményeket alakító tárgyi erőket.

Balanyi Györgynek mai, kisebb tanulmányairól nem kell sokat beszélnünk a Vigilia olvasóközönségének, hisz jórészt itt jelennek meg, ezeken a hasábkokon; sokfelé tekintő témavilágukat, világosságukat és érzékletességüket jól ismerik olvasóink. S belőlük is megnyilvánul, hogy bármily sokfelé látszóttak is szívni Balanyi Györgyöt érdeklődésének irányai, bármily sokféle közeg vette őt körül, ő maga megőrizte szellemének és életművének egységét éppen abban a módszerben, amit használ és amelynek mestere. (Ijjas Antal)

A KERESZTÉNYEK ÉS AZ ANTISZEMITIZMUS címmel érdekes hozzá-
szólást közöl az *Uneszko Kurir* januári száma Yves M. J. Congar O. P., a neves francia teológus tollából. Congar atya Leon Poliakov cikkére válaszol, aki az UNESCO folyóiratának a faji kérdéssel foglalkozó számában (1960. 10-ik szám) a modern antiszemitizmus jelenségeit vizsgálja. A *gyűlölet breviárium*a és *Az antiszemitizmus története* című könyv szerzője arra mutat rá, hogy a zsidók nagy többsége nem foglalható a faj fogalma alá, a zsidókkal szemben fennálló animozitás azonban ettől függetlenül fennáll, visszanyúluk messzi századokba s állandóbb, mint a vallások, a népi vagy nemzeti csoportok közti összeütközések. A vallásháborúkat felváltotta a tolerancia, az öröklött ellenségeskedésből szívélyes szövetség vált: egyedül az antiszemitizmus maradt hűségese önmagához és tartósabbnak bizonyul, mint akár maga a zsidó nép. Poliakov szerint ez a furcsa tünemény szükségszerűen elvi rendszerekben gyökeredzik, erős hitre támaszkodik és a vezető gondolkodók tanaira. Századokig az antiszemitizmus „teológiai” volt, oly értelemben, hogy maguk a zsidóüldözők is abban a hiszemben éltek, hogy szóban és tettben az isteni akaratnak engedelmeskednek, míg azután a XIX. századtól kezdve a „tudományos” antiszemitizmus lépett fel némely divatos antropológiai elméletre támaszkodva, amelyekben jólképzett emberek éppúgy hittek, mint a néptömegek.

Ma azonban e téren új helyzettel állunk szemben. A különféle felekezetek egyházai egyértelműen elítélik az antiszemitizmus megnyilvánulásait és a tudósok is rég túl vannak már Gobineau vagy a náciizmus fajelméletein s ezek éppúgy feledésre vannak ítélve, mint a csillagközi éter vagy az ősemződések egykor oly népszerű elméletei. A szerző ennek ellenére mind a „tudományos”, mind pedig a „teológiai” antiszemitizmus természetét megvizsgálja.

Érdemes egy pillantást vetni Poliakov fejtegetésére, mert világosan kitűnik belőle, hogy olyan neves zsidó történészek, mint ő, vagy Jules Isaac professzor, akik bizonyára a zsidóság jelentős részeinek nézetét képviselik, hogyan látják a kereszténység szerepét az antiszemitizmus jelenségének feltűnésében, kifejlődésében és fennmaradásában.

Nos, szinte a hittani antiszemitizmus a kora kereszténységig nyúlik vissza, arra az időre, amikor az első keresztény egyházak még alig látszóttak többnek a judaizmustól való elfordulásnál. A szerző szerint az evangéliumok szerint elmondott keresztrefeszítés történetéből azt a következtetést lehet levonni, hogy a Jézus keresztrefeszítését okozó zsidók önmagukat itélték el. Az egyházatyák kidolgoztak egy tanítást, amely szerint a zsidók az Isten-ölés elkövetése miatt örökös büntetésre vannak ítélve, s mint Káinnak kell vándorolniuk, hogy szolgásgukkal és lealacsonyításukkal tanúsítsák a dogma igazát és a kereszténység győzelmét. Jules Isaac ezt nevezte a „megvétel tanának”. Poliakov szerint a zsidók helyzete kedvező volt mind a római birodalomban, mind a barbár Európában, s csak akkor lett rosszabb, amikor Európában uralkodóvá lett a kereszténység, a fordulópont pedig a kereszties hadjáratokkal köszöntött be. Akkor terjedtek el a különböző rém-mesék a zsidókról, mint amilyen a kutak megmérgezése, a szentostya meggyalázása stb. A középkorban a zsidók Európa páriáivá lettek. Helyzetüket a reneszánszban Erasmus szellemes megjegyzésével jellemzi: „Ha egy jó kereszténynek az a feladata, hogy a zsidókat

megvesse, mindnyájan jó keresztények vagyunk” — ami be is igazolódott Luther vad antiszemita tirádáiban és az ellenreformáció pápáinak kérielhetetlen dekrétumaiban. Így tartott ez a XVIII. századbeli felvilágosodás koráig. 1789 és 1848 közt a felvilágosodás gondolatai tettekké váltak s Nyugateurópában emancipálták a zsidókat. Ekkor az új istenség a tudomány lett s kialakult a „tudományos” antiszemitizmus, a „jó” és a „rossz” faj fogalma, amit azután a náci aknáztak ki. A „megvetés tanát” felváltotta a „gyűlölet tana”.

Poliakov azt kutatva, hogy lehet az, hogy még ma is van antiszemitizmus, holott az egyházak, a tudósok, sőt a politikai pártok is szembefordultak az antiszemitizmussal a náciizmus szörnyűségei után, arra gyanakszik, hogy sok régi vallásos kézikönyvben és a katekizmusban, meg a helyi hagyományokban még mindig kísért a hittani antiszemitizmus. Megemlíti, hogy az oberammergaui passió-játékokat még tavaly is a régi szöveggel mondták, s hogy az 1940. évi előadás tíz főszereplője közül csak Judás alakítója nem volt tagja a náci pártnak. Megemlíti azt is, hogy más kulturák területén lényegében nincs antiszemitizmus vagyis az antiszemitizmus a keresztény tanból fakad. Úgy kell tehát ellene küzdeni, hogy a zsidósággal kapcsolatos babonás és mitikus tanokat gyökerestől ki kell irtani a szövegekből, a tankönyvekből, s ez ma már nem is olyan emberfeletti feladat, mint amilyennek régebben látszott volna.

Congar azon a címen felel Poliakovnak, hogy 1953-ban munkatársra volt *A faji kérdés és a modern gondolkodás* címmel kiadott UNESCO kiadványsorozatnak, illetve ő volt a szerzője *Az egyház és a faji kérdés* című könyvecskének. Poliakov végeredményben Jules Isaac tételét melengeti fel a „teológiai” antiszemitizmus emlegetésével. Isaac nevét Congar már gyermekkorra óta ismeri, mert az ő iskolakönyveiből tanult történelmet. Isaac tanította, hogy kapcsolat van a modern antiszemitizmus és a hittani antiszemitizmus közt, amely „visszanyúlik a kereszténység kezdetének a korába”.

Congar maga is történész lévén, meg van győződve arról, hogy a történelem az élet tanítómestere, mestere az igazágszeretetnek, a kultúrának, a tárgyilagosságnak s következőképpen az engesztelődésnek is. Ebben a szellemben szólva, maga is úgy véli, hogy a tételben van némi elvitathatatlan igazság. Egyébként hozzáfűzi, hogy e tekintetben nem is annyira az egyházatyák és a nagy teológusok tételének, mint inkább bizonyos népies prédikációknak kell jelentőséget tulajdonítanunk, amilyeneket például a keresztes hadjáratok és az autodafék alkalmából tartottak. A minapában látott egy tanulmányt a XV. századbeli portugál autodafékról. Az afféle prédikációk járultak hozzá a „zsidó” olyan képzetéhez, amelyből azután a sokaság ésszerűtlen érzelmei táplálkoztak.

Ámde a mi „mások”-kal való viszonyunk jóhiszeműsége elsősorban az ilyen általánosító képzetek kritikájától függ, mert nagyon is könnyen groteszk vagy éppen gyűlöletes képet alkothatunk belőlük az emberek egyes kategóriáiról, különösen, ha létük részben idegennek és titokzatosnak tűnik.

„Az igazat megvallva — teszi hozzá Congar — még ha sohasem voltak is ilyen képzeink, mindig helyén való, hogy gondolatainkat közelebb vigyük az igazsághoz. A magam példájával hozakodhatnék elő. Hál’ Istennek, sohasem voltam antiszemita és amennyire tudom, sohasem ártottam egy izraelitának sem. Mint gyermeknek voltak zsidó barátaim, akik szüleim barátainak gyermekei voltak. És egy nemzedékkel később, látom unokaöcséimet, amint barátoknak a haláltáborokból vissza nem tért gyermekkori barátaimnak a mészárlásból kimenekült gyermekével. Mégis, 1938—1943 közt értelmileg helyesnek találtam olyan megkülönböztető intézkedéseket, mint pl. a Magyarországon alkalmazott „numerus clausus”-t, mert ezeknek igazságtalan és veszélyes természetűe akkor még nem tűnt fel nekem. Azóta megértettem, hogy az elfogadhatatlan volt. Zsidó hadifogoly bajtársakkal folytatott beszélgetések révén, Auschwitz és Bergen-Belsen rettentő tényei nyomán 1943-tól fogva felismerem, hogy minden népi vagy faji meggondolásra alapított megkülönböztetés, mint olyan, utat nyit az igazságtalanság és a szeretet megtagadásához, az emberek közti testvériség tagadásához és végül is lépésről lépésre a megkülönböztetett elleni gonosz erőszakhoz.”

Congar öt pontban foglalta össze Poliakov és Jules Isaac tételére tett megjegyzéseit.

1. Könnyű a keresztény antiszemitizmusra vonatkozó szövegeket (és tényeket) összegyűjteni. De a tényeket és a szövegeket a maguk összefüggésében kell tekintetbe venni és megérteni. A kereszténység kezdetén vitázó légkör uralkodott. A keresztények ellen indított első üldözések olykor zsidó feljelentésekre törtek ki egy olyan világban, ahol a judaizmus még prozelita (vagyis a pogányságból a zsidó vallásra újonnan áttértekből álló) és befolyásos volt. Marcel Simon *Verus Israel* című könyvében világosan kimutatja mindkét fél felelősségét a zsidók és a keresztények közti küzdelem első négy százada során. Az egyházatyáknak „egyházi tanításból eredő antiszemitizmusával” szemben, mint ellentétel ott van a Talmud keresztényellenessége.

2. Ez az „egyházi tanításból fakadó antiszemitizmus” kifejezetten tanbeli és ezen keresztül vallásos. Nem faji természetű. Lehetek olyan gyakorlati következményei, mint amilyenek a pogány antiszemitizmusból fakadtak. „Nekem úgy tűnik azonban — így Congar —, hogy az önmagában egészen más. És hogy az elmúlt századok keresztény antiszemitizmusának teológiai, vallásos jellegű — nem faji természetű — voltára nézve tárgyilagos következtetésre kerüljön sor, szeretnék hivatkozni a protestáns F. Lovsky 1955-ben írt *Az antiszemitizmus és Izrael titkai* című kitűnő könyvére, amelyet sem Leon Poliakov, sem Jules Isaac nem vettek kellő figyelembe.”

3. Poliakov nagyon is éles szemű történész ahhoz, semhogy azt hihesse, mintha valaha is lett volna egy először a pogány lakosságba, később a keresztény világba egészen beolvadó zsidó nép és hogy egy olyan helyzetnek a szerencsétlenségét, amely a gettókhoz vezetett, pusztán a kereszténységnek lehetne tulajdonítani. Figyelman kívül hagyva azt a tényt, hogy a pogány antiszemitizmus bármiféle keresztény antiszemitizmus előtt is megvolt már, Izrael hajlamos volt arra, hogy elkülönülten éljen, mégpedig saját benső törvénye folytán, amely a zsidók legnemesebb és mélyeséges hagyományából fakadt. A különállóságra irányuló hajlíthatatlan törekvése fel kellett hogy vessen bizonyos „zsidó kérdést”.

Volt s van ma is egy muzulmán antiszemitizmus s ez sem fakad keresztény egyházi tanításból. Amit Dubnov mond *Zsidó történeté*-ben a zsidók helyzetéről Keleten, az azt mutatja, hogy ha másként is, de ilyen vagy olyan formában a zsidó népet most is éri megkülönböztetés a világnak azon a részén.

4. A keresztények „egyházi tanításból fakadó antiszemitizmusá”-t nem záróan vagy sajátlagosan a zsidókra nézve dolgozták ki, legalább is, ami azokat a tételeket illeti, amelyek megalapozzák. Ez az antiszemitizmus a „másokra”, a nem-keresztényekre, a tévtanok követőire és azok vallásos csoportjaira, magukra a pogányokra vonatkozó teológiai tételek összességén alapszik. A régi keresztény századok gondolkodása ebben a tárgyban kimunkálta a logikus és összefüggő hivatalos teológiai következtetések egészét, amely egy fajta jogtudományba torkollott. Érvei egy teljesen objektív gondolkodásmódból fakadtak, amelyet az a meggyőződés ihletett, hogy van igazság, s egyedül az igazság hivatott a jogviszonyok rendezésére. Ma is hiszünk az igazságban — fűzi hozzá Congar —, de más utat-módot találunk arra, hogy követelményeinek eleget tegyünk. Érveket dolgoztunk ki a szubjektív megatartásra, illetve a lelkiismeretre való tekintettel. Persze azt lehetne mondani, hogy a régebbi teológia gyakran hivatkozik az Ószövetségre. De maga az „Isten büntetése”-nek a gondolata, amely arra késztette Poliakovot, hogy a burkolt kereszténység bűzét orrontsa meg A. Schwarz-Bart *Le Dernier des Justes* (Az utolsó igaz ember) című művében csak azért, mert a szerző is helyet adott neki, ugyancsak nem sajátlagosan keresztény, hanem bibliai eredetű. „Amit itt éppen csak érintettem — írja Congar —, az a kereszténységnek oly helyzetében vált hangsúlyozottá, amikor vallás és politika szoros együttélésében a *Civitas Dei* olyan alkotmányt öltött magára, amelyben — sajnos — a vallásos helytelenítés társadalmi és jogi intézkedésekbe ment át.”

5. „Isaac és Poliakov tétele végül is azzal a kockázattal jár — állapítja meg Congar —, hogy csak tragikus és gyűlöletes vonásait láttatja meg a kereszté-

nyek és a zsidók együttélésének, mely az utóbbiakra nézve gyakran volt fájdalmas. De hát mégis csak voltak annak pozitív vonásai is és ezek egyébként gyakran meg is nyilatkoztak, azokban a történelmi tanulmányokban, amelyeket idézhetnék, de hisz azokat — biztos vagyok benne — Poliakov úgys ismeri. Ezek a pozitív vonások gyakran könyörületes és engesztelő magatartásban mutatkoztak meg egy olyan jogi helyzet érdekében, amely mindent összevéve áldásos eredménynek tekinthető. Aranyszájú Szent János, Szent Agoston, Nagy Szent Gergely, Szent Bernát és XI., meg XII. Pius pápák felléptek a zsidók védelmében. Az utóbbi két pápa szövegei és cselekedetei nem eléggé jól ismertek. 1953-ban megjelent könyvecskémbe készítettem belőlük egy rövid jegyzéket és össze lehet belőlük még egyet állítani, kezdve magának Poliakovnak a *Zsidók és a harmadik birodalom* című tanulmányával. Egy őszinte történelemnek helyet kellene teremtenie mindezek számára a tények ábrázolásában és a való tények értékelésében.

Mindez nem akarja azt mondani, hogy most már semmi tennivalónk sincs — fejezi be megjegyzéseit Congar atya. — Fájdalom, van. De a keresztények szívesen tanulnak és meg akarják és meg is tudják jobbítani gondolkodásukat és magatartásukat. Teljesen egyetértünk Poliakovval és az UNESCO-val, hogy folytatni kell a jelenlegi erőfeszítéseket, amelyek jó úton vannak ugyan, de még nem elégségesek.”

Poliakov rövid válaszában megilletődését fejezte ki Congar megjegyzéseivel kapcsolatban, három első pontjával teljesen egyet is ért és csak a negyedik ponttal száll vitába, megemlítve, hogy a középkorban Abelard volt az egyetlen teológus, aki a zsidókat a keresztrefeszítés felelőssége alól feloldotta.

Érdekesnek találtam ennek az emelkedett hangú dialógusnak az ismertetését, mert néhány olyan szempontra irányíthatja a figyelmünket, ahonnan a teológiaiag iskolázatlanabb világiak is a kölcsönös és fokozódó megértés útjait ismerhetik fel. (*Szigeti Endre*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Nagyszerű nyitánnyal kezdődik, „előszó helyett”, Bernáth Aurél „Kor és pálya” című, három kötetre tervezett önéletrajzának második darabja, az *Utak Pannóniából*. Egy fagyos novemberi este emléke ez a nyitány, olyan patoszmentesen nagy hangvétellel, hogy az embernek óhatatlanul Saint-Exupéry tágas világérzése, kozmikus humanizmusa jut az eszébe róla. A hideg, világűr-hangulatú éjszakában hegedűszót hall; követi a hangot és egy vasúti órházhoz ér; s ahogy a kis ablakon bepillant, látja, hogy a vasúti ór játszik. „Hivatali sapkában, előrehajolva olvasta az asztalon fekvő gyűrött kis papírszeletről a dal kottáját. Göcsörtös, munkás ujjai támoilogva, csúszkálva keresték a melódiát.” És a „konkluzió”: „A hegedűjével küszködő vasutas jelkép lett számomra. Micsoda kétségeken és meghasonlásokon mentem már keresztül! Nemcsak a művészetben, az emberi lét értelmét keresve is! S ha már az öregkor küszöbére érünk, úgyszólván az égről szeretnénk lehozni életünk értelmét, ordítani szeretnénk az értelméért. De csak bízni, csak hinni lehet benne. Én mindig bíztam és hittem az élet értelmében.”

Ahogy Bernáth Aurélnak az a vasúti órhelyén hegedülő munkás, úgy biztatás az embernek az ő könyve is. Biztatás egyáltalán arra, hogy az életnek és az életben való küszködésnek van értelme. És biztatás arra, hogy a művészetért való küzdelemnek is van értelme, mert a művészetre szükség van a világban; hogy mennyire van szükség és miért van szükség rá, azt sokféle elmélkedéssel lehet igazolni és magyarázni, vagy ha valakinek kedve kerekedni rá, cáfolni; de akár magyarázzák, akár cáfolják: ez egyszerűen evidencia, bizonyításra nem szoruló elemi tény, mint ahogy a szívdobogás vagy a lélegzés sem szorul bizonyításra. Szükség van rá; — miért? rá kell mutatni a hegedülő munkásra. Ez a válasz. „Ha ő úgy érezte, hogy görcsös ujjaival keresnie kell a dallamot, akkor szükség van a dallamra, még ha fagyos világűrben repülünk is. Mert a dal a bizakodás és az életben való hit jele.”

Ez a nyitány egyszeriben más légkörbe emeli át ezt az önéletrajzot, mint aminőt sok-sok művész-életrajztól és önéletrajztól megszoktunk. Bernáth Auréltól az olvasó nem kap műhelytitkokat, és nem tud meg intimításokat pálya-

társairól. Itt elsősorban arról van szó: hogyan töri a maga útját, tévelygéseken és szenvedéseken át is, egy ember, aki festő. Éppen az a kor, amelybe a művész mostani életszakasza esik, tele volt különféle művészeti úttörésekkel és kísérletekkel, amelyeknek legfőbb bajuk talán az volt, hogy a kellő emberi szükségyszerűség nélkül szűkölködtek, s a művészek többnyire csak a művészetükkel kísérleteztek, ahelyett, hogy a művészi kísérletekben egyúttal emberiségük útját is keresték volna. Ezért volt annyi tisztavirágéletű lármás mozgalom, melynek legfőbb agitátorai másnap talán valamilyen ellentétes előjelű mozgalomnak lettek: ugyanolyan lelkes agitátoraivá. Bernáth Aurélnál az a szép, hogy ahány út Pannóniából kifelé vezet, az végeredményben mind az ő embersége, művészetben való emberi magáratálalása, kiteljesedése felé vezet. Keresztül, természetesen a kor egész dzsungelén, az absztrakció ingoványain és hősiességén is, s keresztül a festészetnek azokon a szíréekkel népes tájain, ahol minden ének arra csábítja a művészt, hogy valami olyasmit csináljon a művésztével, ami nem az ő művészetének a dolga, sőt egyenest ellenkezik az ő művészetének természetével. Nehéz és bonyolult küzdelmeket kell itt vívni, s aki nem akar elveszni, hacsak egy időre is, annak bizony keményen oda kell kötnie magát a vitorlarúdhhoz. (Persze van egy másik lehetőség is: betönni a fülét. De ha egyszer betömté a fülét, nevezhető-e már művésznek? Mit kezdjünk a művészet menthetetlen süketeivel? Ezeknél aztán igazán mindegy, milyen szigeten kötnek ki: akárhol ütnek tanyát, mindenütt jobb volna, ha nem ott, hanem másutt volnának.)

Ezekről a nehéz és bonyolult küzdelmekről Bernáth Aurél olyan póztalan, csendes egyszerűséggel, olyan szerény nyugodtsággal számol be, hogy a gyánútlan olvasó néha már-már észre sem veszi: néhány igénytelenül közölt mondatban a modern festészet sarkalatos kérdéseiről van szó, általában nem értekező modorban és nem az elmélet absztrakciójában, hanem a személyes élmény és egyéni töprengések konkrét világában. „Tudhattam volna — olvassuk például egy helyütt, az útkeresés esztendőiből —, de mint felfedezés hatott rám, hogy a festészet igyekszik a 'szép'-be ágyazni mondanivalóját, ha fel akarja emelni. Vagy más szóval: a festészetnek a 'szép' a korlátja. A leggyötrelemesebb témák 'széppé' válnak, alig-alig győzve le belső ellentmondásait (Brueghel), ha pedig a festő nem ilyen irányba igyekszik, 'lenyűgözőnek' kell lennie (Michelangelo); a 'szép'-et, úgy látszik, egyedül ez tudja pótolni.” Ne azt vitassuk, hogy az a bizonyos „lenyűgöző” (éppen michelangelói formájában!) korántsem szépség-pótlék, hanem csak egyik kategóriája a szépnek, mégpedig nagyjából az, amelyet a hagyományos esztétika a „fenséges” fogalma alá foglalt; inkább izleljük az egyszerű szavakban az egészséges művészi ösztön józan megnyilatkozását. Mert ez az egészséges ösztön volt az; ami Bernáth Aurélt végül mégiscsak eligazította a huszas évek irányainak képtelen kavargásában s eljutatta arra az álláspontra, melyet a lelkes és kitűnő Kállai Ernőnek adott „késsői válaszában” így fogalmazza meg: „Miért festesz olyat, ami nincs? A világ nem ilyen, s ha valaki számon kéri tőled, hogy mit akartál kifejezni, olyanra hivatkozol, aminek nincs ellenőrzési lehetősége. Szemlélőd azt fogja mondani, nem más ez a kép, mint kényelmes ábrándozás egy fotel mélyén”... Lényegében arról van itt szó, amiről általában az egész művészetben akkor: a valósággal való kapcsolatról. Ne kutassuk, mennyire jellemzetesen háború-utáni tünet ez (mint ahogy részben ma is az a különféle absztrakcióknak az első világháború utánihoz kísértetiesen hasonló, legfőljebb eszközeiben vadabb elburjánzása); annyit mindenesetre nem nehéz megállapítani, hogy a valósággal való organikus kapcsolat szakadt meg, (hogy miért, megint ne kutassuk: túl messze vezetne); s ezzel aztán szinte törvényszerűen jár együtt a kilépés a közös (és közösen ellenőrizhető) humánus és „valóság” (humánus, emberileg érzékelhető és ellenőrizhető valóság) területéről az absztrakcióknak abban a légűres terébe, ahol minden egyformán lehetséges, mert semminek semmi kontrollja és semminek semmilyen nehézkedése nincsen.

Saint-Exupéryt említettem soraim elején; az ő „Éjszakai repülés” című remek regényében szerepel a pilóta, aki egy csillagra veszi irányát s úgy szakad ki a föld szférájából — át a halálba, megsemmisülésbe. A regény e meg-

rendítően szép részletét valahogyan mindig egy bizonyos fajta modern művészet jelképének éreztem (noha Exupérynak eszében sem volt ilyesféle jelképezés). Ebben a „modern” művészetben, tudjuk, sok volt a pusztá trükk és üres köklerség; de legjobb képviselőiben magas fokú, sokszor kétségbeesett hősiesség izzott, valami emberföltöti becsvágy, mely éppen emberföltöti voltában hordja tragédiáját. Világunk, természetünk, emberi mivoltunkból következőleg, szükségképpen a relatív — egyébként végtelen széles és rengeteg változatot biztosító — keretei között mozog; az ember számára az abszolút igénye önmegsemmisítő paradoxon; s képviselőit végülis meddőségre, csödbe vagy valóban az önmegsemmisítésbe viszi. Az egészséges természet egyszer csak föleszmél légszomja gyötrelméből, azzal a kijózanító tanulsággal, hogy „újra kell kezdenie”. Nagyjában ez az út, melyet Bernáth Aurél jár meg az *Utak Pannóniából* lapjain és éveiben. Meg hasonlításából ocsúdva, így vet számot magával és kereső-tévelygő multjával:

„Abba a legtisztább művészi elvbe, hogy egy festő kizárólag azt festheti, ami az érdeklődési köréből — vagy egy igazabb megjelöléssel — ami a szívéből fakad, csak lassú önneveléssel nyugodtam bele. Kóválygó absztrakt ábrándjaim elméleti hitelesítése olyan tekervényes utakon mozgott és akkora zavart idézett elő, hogy a művészet létrejöttének és hitelének ezt az ősi, de maig is egyetlen igazi tételét magamnak kellett újra felfedeznem, és magamat hozzászoktatnom. Az, hogy nem lehet más utam, csak ami a természetes festői indulataimból fakad, eleinte kisigényűnek látszott. Az absztrakt kifejezés lehetőségeiben olyan méretű ábrándjaim feküdtek, hogy egy sakktáblás csendélet festését súlytalannak éreztem, sőt azt hittem, hogy ezek után már nem meríthetem ki azokat az érzéseket, amelyek bujkáltak bennem. Végre a sok töprengéstől kimerülten, hirtelen elhatározással így fogalmaztam meg akkor a tennivalót: *újra kell kezdenem a festészetet.*”

Más fogalmazásban: újra meg kell találni a kapcsolatot a hitelét veszített valósággal. Persze nagyon helyes, hogy Bernáth Aurélnak azt a bizonyos „egyetlen igaz tételt” saját magának kellett újra fölfedeznie; az olyan „egyetlen igaz tételek”, melyeket nem a művész maga fedez föl magának, a művészetben nem sokat érnek; legföljebb csak epigonizmust tenyésztenek. Minden nagy és maradandó „új” kezdetén az áll, hogy valaki újra fölfedezi magának az ősit és egyetlen igazat.

Szép dolog, hogy Bernáth Aurél ilyen egyszerűen le meri írni azt, ami körül a művészet-elmélet legbonyolultabb fejtegetéseit szokta szőni, csak hogy ne kelljen nevének neveznie a dolgot: azt adni, „ami a szívből fakad”. Valóban erről van szó; de ezzel még egyáltalán nem oldottuk meg véglegesen a dolgot; igaz, hogy „a szív” mérték, de olyan mérték, amely szerfölött kényes és bizonytalan. Bernáth Aurél lényegében valamiféle realizmus körül tapogat — fejlődésében is; — de a realizmus a legbonyolultabb tartalmú fogalom. Van, aki a legeggyűbb fotografikus hűséget tartja realizmusnak; van, aki ezt éppen a realizmus nevében utasítja el, mondván, hogy a valóság nemcsak az, amit látunk, hanem az is, ami benne van abban, amit látunk; sőt, ezen is túl, a mi valósághoz való viszonyunk is, aminek a minősége aztán a változatok végtelen lehetősége felé tágitja a kérdést. S kezdődik, illetve folytatódik a realizmus és naturalizmus, realizmus és romantika, reális és irreális örök vitája. Hol szabunk határt, s ki illetékes rá, hogy határt szabjon? Greco, amikor egy érzéstartalom realitását a valóság bizonyos torzításával, „irrealizálásával” tolmácsolja, éppen a maga valóság-látomásának teljesebb, reálisabb kifejezése érdekében — Greco vajon nem „reális”? S a gótika? Vagy a néger művészet?

Ne kalandozzunk ilyen messzire. Mindez csupán azért merült föl bennem, mert — érzésem szerint — Bernáth Aurél ezt a fajta kifejezési igényt is, gyakorlatot is egy kicsit ridegebben nézi, mint kellene. Ez talán abból magyarázható (s így lélektanilag teljesen érthető), hogy amikor ezekről a dolgokról beszél, egy kicsit a saját régi, legyőzött kísértéseiről is beszél. Egy magunkban megharcolt harc után, egy bizonyos fokról, egy bizonyos személyes „klasszizmus” magasáról persze könnyen el lehet itélni ezeket a „kísértéseket”; de

az elítélésnek így mindig szerencsésen személyes jellege lesz. Ha viszont az ítélkező a személyes hangsúlyból átcsap az egyetemesbe, nem egyszer kihívja ellentmondásunkat. Hogy — például — Bernáth Aurél, a mai Bernáth Aurél nem szereti Grecót, az tökéletesen rendben van; az olvasók többsége azonban valószínűleg még az ő tekintélyének sem fogja elhinni azt, hogy „Greco harmadrendű festő”. Az ilyen sarkalatos kijelentések márcsak azért sem veszélytelenek, mert egyes, túlgyors, elhamarkodott következtetésekre hajlamos emberek olyatén megállapítást vonhatnak le belőle, hogy Greco ugyan nem „harmadrendű” festő, viszont Bernáth Aurélból hiányzik az a képesség, hogy Greco nagyságát kellően értékelje. (Ami, mondom, elhamarkodott általánosítás volna, egy talán inkább csak a *point* kedvéért odavetett — és Bernáth egész stílusából-modorából kirívó — mondatból; hiszen az előzőkben nagyon is jól mutatja meg Greco sajátos nagyságát).

Ugyanide tartozik egy másfajta „kísértés” elitélése is, azé, amelyet Bernáth Aurél szemében, úgy látszik, Kassák Lajos képvisel. „Várom, mindig várom — írja —, hogy egyszer majd csak emberi módon megvallja tévelygéseit ő is, mint mindannyian. Iszonyú szellemi megpróbáltatásokon mentünk keresztül. Gondolom, ő ma már tudja: végső soron a művészet igazi sorsa nem azon dől el, hogy a napot „égi kutyának vagy kigyulladt násfának” hívjuk, hanem az önmagunkhoz való hűségén, a kifejező erőn. és végül azon, hogy a korunk sugallta életérzést megfogalmaztuk-e. Az irodalomban épp úgy, mint a festészetben. Mondom: várom, hogy szemébe néz a multjának.”

Nem akarok kitérőkre bocsátkozni s hosszasan utalni arra, az idézett „égi kutya” — egyébként Bernáth jegyzete szerint nem is Kassáktól származó — „leleménye” mennyire nem új lelemény, hiszen már Csokonai tud, reá jellemző kicsinyítésben, az „égi kutyácskáról”; kis adalék lehet ez ahhoz, hogy a művészetben nem is annyira új elemek kitalálásáról van szó egy-egy mozgalomban, hanem a régi elemek újfajta csoportosításáról — dehát ez már nem ide tartozik. Kassákról van szó, mint Bernáth Aurél szemében — úgy látszik — a művészet, a festészet „forradalmának” kísértéséről, illetve e legyőzött kísértés élő szimbólumáról, akin mintha számonkérné: miért nem itéli el ő is egy ilyen „Kor és pálya”-szerű műben „tévelygéseit”.

Dehát utaljak az „Egy ember életé”-re, ami mégiscsak modern irodalmunk egyik nagy emberi dokumentuma, s ugyanakkor maradandó remeke? S ha a magunkhoz való hűségről, a kifejező erőről s a korunk-sugallta életérzés megfogalmazásáról van szó: kell erre, éppen erre meggyőzőbb s kimunkáltabb példa Kassáknál? A művész, aki forradalmárnak indul a művészetben, egy idő múlva — ez szinte természeti törvény — joggal megtagadhatja a saját hajdani forradalmát. Ez az egyik út. Sajnos, ismerünk típusokat a másik útról is: roskadozó véneket, akik fiatalosan handabandázó mozdulatokkal, reszketeg kurjongatásokkal járják a fiatalkori forradalmi tánc szánalmassá öszült paródiáját. Mily kevés forradalmár művész van, aki „méltósággal” tudott forradalmárként megöregedni — nem lett sem akadémikus, sem komikus, és nem is „nőtte ki” a maga hajdani egyéniségét; hanem *ebből a hajdani művészi forradalmából*, ebből a szimultanizmusból-kubizmusból-expressionizmusból (s említhetnék még néhány rokon „izmust”) tudott magában, következetesen, kiérlelni, kinövekedni valamiféle sajátos szépségű, levegős (jobb szó híján használok) „klasszicizmust”! — Nos, ha valaki, hát Kassák ez a költő, ez a művész; és bizonyára sok mindent lehet számonkérni rajta, de egyet bizonyosan soha: az önmagához való hűséget.

S ha már vitatkozunk: hadd vitatkozzam még egy utolsó kérdésben Bernáth Auréllal. Tudjuk, az ízések különbözők; és sietve kijelentem: egyáltalán nem lelkesedem az úgynevezett szecesszióért. De hogy Rippl-Rónait oly sommán el lehetne intézni a szecesszió címszó alatt, ahogyan ha Bernáth Aurél bizonyára nem is, de könyvének utolsó fejezete elintézi: nem hiszem. Itt is valami olyasféle ridegséget érzek benne (szép végső mondata ellenére is), mint Grecóval kapcsolatban.

Egy művész számára mégiscsak az a legfontosabb, hogy a művészetét megteremtse; s ehhez kinek-kinek megvannak a maga sajátos, olykor képtelen,

olykor ellenszenves útjai: Bartókról tudjuk, hogy éppenséggel nem tartozott a felebarátai iránt túlzottan gyöngéd emberek közé; és Adyról is tudjuk, hogy életmódja nem a legajánlatosabb az ifjúság számára. A példákat özönével szaporíthatjuk. Hogy Rippl úgy élt, ahogyan élt, annak az ő bonyolult művészi „háztartásában” nyilván megvolt a maga oka. Lehet, hogy Ovidiusnak éppen a számkivetés tesz jót, és Michelangelónak az embertelen magány. Azon kétségkívül el lehet elmélkedni, mivé lett volna Rippl, ha nagy hivatalos megbízásokat kap (véleményem szerint „rossz nagy és hivatalos” képeket festett volna); és az sem villant előnyös fényt valakire, ha hiányzik belőle a kellő részvét más iránt. De hogy Bernáth Aurél, aki szép méltánnyal tud írni Thor-máról és meleg szeretettel Rétiről, ebben a végső Rippl-portréjában voltaképpen csak előnytelen színekből keveri ki az arcképet és minden „ellenszín” fölrakásáról elfeledkezik: ezt, éppen az ő könyvében, éppen az ő jólétkörü emberségének a hangulatában, igazságtalanságnak és aránytalanságnak érzem. Rippl nem pártfogolt egy szegény tehetséget: ez terhelő Ripplre. De miért nem kérdezi meg, éppen nála, Bernáth, hogy miért nem pártfogolta? Miért, honnét az öreg Ripplben ez a tohonyaság, a dolgoknak ez a legyintő, *laissez-faire* szemlélése, kezelése? Itt egyszerre út nyílnék *mélyebbre*, s a természet adna talán magyarázatot arra a kérdésre, amelyre Bernáth a körülményektől kért választ. Ripplnél aligha az a „baj”, hogy nem voltak nagy föladatai — nem az a festő volt ő, aki nagy föladatokra, michelangelói, vagy székelbertaláni méretekre hivatott. Ha egyáltalán van nála valami „baj”, akkor ebben a legyintő mozdulatában lehetett, valami alapvető, mély, nagy, mongol tunyaságban a természet legeslegálján: hogy ennyi is elég, s minek többet. Meg, hogy minek többet itt, az ő korában? A kettő nyilván egybeesett. (De persze nem a befestendő vásznak vagy falfelületek nagyságára gondolok!) Ennyi is elég; igen. De azért az az „ennyi is elég” éppen nem kevés! És talán Bernáth Aurélnak is lesz még érkezése rá a harmadik kötetben, hogy a mérleget egy kicsit ki-egyensúlyozza.

S most már ideje az íróról is beszélünk. Az íróról, aki festő, s ha ír, akkor is a festő szemével lát: ritka képeket, csodálatos színeket — s ezeket tollal is többnyire pompásan visszaadja. Idézzünk példát? Ott van a zalaháti falu „arcképe”, tájastul-társadalmastul, ott van egy külön kis remek — a hajókról és a hajósokról, ott a katonakórházi élmények beszámolója — ott néhány festmény-hitelő arcképe, Viktóriáról, Annáról, Stefiről, a gyerekkori szerelem Editjéről, az egyszerűségében félelmetesen szép rajz az Egrivel való kirándulásról — aztán egy-egy másfajta arckép, tanúskodva Bernáth Aurél mély irodalomérteséről: Rilke, George... — s a felejthetetlen éjszakái, felejtethetetlen bernáthauréli kékjükkal... s amiről már beszéltem: az egész könyvből ki-sugárzó szép, nemes, kidolgozott, póztalan emberség... Szép könyv, igaz könyv; talán azt is rá merhetem mondani: egyszerűségében nagy könyv. És nagyon szépen kiállított könyv.

Amellett ritka értékű és őszinteségű dokumentum is az „izmusok” korának művészetéről. Hiteles, mert személyes; és tanulságos, mert őszintén emberi.

A gazdag ember fia beleszeret a szegény lányba, egy agyafúrt szolga és egy minden hájjal megkent ingyenélő segítségével sikerül is feleségül vennie. A gazdag ember persze mindent megmozgat, hogy szétválassza őket. A másik gazdag embernek a fia meg egy szegény hárfás lányért eped, már-már reménytelenül, mert azt szívtelen gazdája pénzesebb, s főként gyorsabban fizető ingyenlőnek akarja adni. A szolga és az ingyenélő itt is segít a fiatalokon. A nemes cél érdekében fufangosan megkönnyebbítik a két fősvény öreg pénzeszsákját. Az első szegény lányról közben kiderül, hogy a másik gazdag ember lánya; erről a másik gazdag emberről meg az derül ki, hogy nincs joga bíraskodnia mások fölött, hiszen neki is van egy s más a füle mögött. Minden rendbe jön hát: a fiatalok összekerülnek, az ingyenélőt meghívják a lakomára, a két öreg is okulhat a saját kárán; a nézőknek sincs egyéb dolguk ezek után, minthogy tapsoljanak és hazamenjenek.

Mi ez? Csak nem Molière, valamilyen kevésbé ismert, vagy újonnan felfedezett vígjátéka? Nem — csak az örök komédia, ezúttal egyik nagy római képviselőjének, Terentiusnak a „rendezésében”: az ő *Élősdijének* a meséjét mondtam el dióhéjban. Ami Terentiust illeti: ő is másnak a meséjét szövi újra, egy bizonyos görög Apollodóroszt; a római vígjáték általában ezt csinálja: újra megírja, új körülmények közt újszerű „világításban”, az úgynevezett új-attikai vígjáték témáit. Hogy Terentiushoz hogyan és mint korszerűsödnek ezek a kölcsön témák, melyek végeredményben amolyan komikai „archetipusok”, azt a most megjelent *Élősdí* bevezető tanulmányában rendkívül érdekesen és meggyőzően mondja el Trencsényi-Waldapfel Imre, tudománya körében világszerte ismert kutatója Terentiusnak.

A darabot kísérő tanulmány viszont, Maróti Egon alapos munkája, „Terentius Magyarországon” címmel, arról számol be, mi volt a „sorsa” hazánkban és irodalmunkban a rómaiak Plautus mellett legnagyobb vígjátékírójának. Érdekesen, ama néhány auktor közé tartozik, akire a középkorban a legtöbbet hivatkoztak, s akinek a legnagyobb volt a tekintélye. A humanizmus, és a humanista iskola, természetesen még jobban becsülte; később, némileg „megtisztított” formában, s olykor pedagógiai célszövegből a fölismerhetetlenségig „megtisztítva”, az iskoladráma területére is bevonult. Bár, mint Maróti Egon érdekes idézetekkel is dokumentálja, akadt ilyen „Terentius Christianus”, amelyik a maga kétkalkezes igyekezetében bizony alaposan vaskosabbra sikerült elegáns latin mintájánál.

Az olvasó, úgy gondolom, aligha várná, hogy egy ilyen „Terentius Magyarországon” éppen Szent Gellért püspökkel kezdődjék; az első — bár csonka — magyarországi Terentius-idézetet ugyanis az ő *Deliberatio* című munkájában találhatjuk. Maróti Egon föltételezi, hogy Gellért nem is valamilyen akkori divatos idézet-gyűjteményből, florilégiumból, hanem első kézből ismerte Terentiust. Kétségtelenül megtisztelő állítás Szent Gellért műveltségére nézve (az viszont Maróti Egonnak válik komoly dicséretére, hogy azon kevesek közé tartozik, akik a — mint mondja — valóban „zsúfolt, homályos, nem egyszer pongyola” stílusú, de rendkívül érdekes *Deliberatiót* egyáltalán elolvasták). Mégis ez az egyetlen hely, ahol a kitűnő és a maga területén úttörő tanulmány márgójára egy parányi kis kérdőjelet tennék. Nem mintha a magam részéről kételkedném Gellért püspök műveltségében. Csak éppen abban kételkedem egy kicsit — bár eleve elismerem: lehet, hogy tévedek — s azt tartom kissé merész megállapításnak, hogy Terentiust olvasta volna. Illetve úgy vélem, inkább csak valamilyen florilégiumban olvasta. A középkorban egy-egy ilyen gyűjtemény anyaga közkincs volt: aki belőle idézett, korántsem „idegen tollakkal ékeskedett”, hanem tette, amit mindenki tett és mindenki természetesen tartott. A florilégiumok célja többek között éppen az volt, hogy összeszedjék az antikokból azt a „bölcsséget”, amit egy keresztény is fölhasználhat, s megkímélik attól, hogy át kelljen rágnia magát egy számára többé-kevésbé érdektelen latin szerzőn azért, hogy belőle néhány, saját korában és saját világnézete szerint is érvényes aranyigazságot bányásson ki. A középkori tudósok, amikor idéznek, jórészt abból idéznek, ami emlékezetükben az ilyen gyűjteményekből megmaradt — többnyire már a morális célnak megfelelő környezetben elraktározva. Ennek a középkori idézésnek megvolt a maga sajátos technikája, megvoltak a maga sajátos apparátusai, segédkönyvei — azt hiszem, a legritkább esetben történt az eredeti forrásból, kivált Szent Gellért korában. Az antik irodalom tekintélyes mennyiségű anyaga volt forgalomban, de mintegy tört-arányként; törmelékek, eredeti összefüggéseikből kiszedve, bölcs mondatok, erkölcsi igazságok, s ami nem megvetendő: iskolákban rendszeresen tanított nyelvtani példák alakjában. Aki például Priscianus grammatikáját forgatta, abban igen-igen bőséges latin példatárat, idézetanyagot talált. (Tudjuk egyébként, hogy bizonyos, kivált verses — pl. horatiusi — idézetek még egy középkori tanuló vagy olvasó számára is többek voltak puszta nyelvtani preparátumoknál, s olykor, szerencsés esetekben, eredeti költői világuk sajátos sugárzásából, hangulatából is közvetítettek valamit.) De még az ilyen, szűkített értelemben vett antikvitas körül is állandó, szívós vita folyt a középkorban. Az

a gyanum, Gellért püspök Magyarország előtti otthona éppen nem azok közé a monostorok közé tartozott, melyek e vitában az antikok pártján állhattak; Gellért törekvései, az akkori — nem ugyan clunyi, hanem római aventinus-hegyi — reform-szellem jegyében: hogy a Szentföldre akar menni, majd aztán Bakonybélben remetéskedik — őt is, és föltehetőleg velencei monostorát is inkább rokonítják az akkori idők reform- és remete-mozgalmaival, melyeknek talán legpregnansabb megnyilatkozása Szent Romuáld és az ő pereumi remete-telepe.

De térjünk vissza Terentiushoz. Az *élősdí* máig mulatságosan, frissen ható darab; talán csak még kedvesebbé teszik bizonyos dramaturgiai naivitásai: ahogy például a szereplőket behozza és kiküldi, vagy nemcsak „félre” beszélget, hanem úgy beszélget szereplőket a színen, hogy nem veszik észre az orruk előtt állókat. Am így sem nehéz elképzelnünk, hogy egyszer majd akad egy tehetséges és szellemes rendező, akit éppen ez a föladat izgat: *modern* színpadra vinni Terentius mulatságos *Élősdí*jét, de úgy, hogy közben ezt az antik naivságot is megtartsa — naivságot, amit mi, mai olvasók oly zamatosan kedvesnek érzünk, s ami a mai néző számára, kellően ötletes és értő rendezésben, csak további komikus hatás forrása lehet.

Maróti Egon magyar szövege síma, szellemes, és ami bizonyára legnagyobb érdeme: terentiusi. A kiadás kétnyelvű; aki ért latinul, egybevetetheti a magyar szöveget az eredetivel s láthatja, mily leleményes volt és ugyanakkor mennyire hű az eredetihez, nemcsak szöveg szerint, hanem ami a legfontosabb: szellemében is. A magyar változatban közölt utasítások pedig — külön, kellemes udvariassági gesztusként — jelentősen megkönnyítik a magyar olvasónak a darabban való tájékozódást. (*)

SZÍNHÁZI ŐRJÁRAT A VÍGJÁTEKOK MEZEJÉN. Calderónról és G. B. Shawról szólna ez a beszámoló, de persze az európai vígjáték nem Calderónnál kezdődik, csak éppen a késői spanyol vígjátékiróknál, az említett szerzővel, valamint Alarcon, Moreto és a többiekkel zárul le az az antik korszaka, amely a fennmaradt művek tanúsága szerint Arisztofanészen és Menandroszon át, plautusi és terentiusi átdolgozásokon keresztülözve a spanyol vígjátékirókig és azután Molièreig vezet.

S ahogy a spanyol világalom átöröklődött az angol világhatalom örökébe, ott is kifejldődhett a zseni és Shakespeare már egészen más, összetettebb, mai emberiségünkhöz közelebbálló komédiákkal örvendeztette meg a kevésszámú előkelőket és az akkor földszinten álló, pipázó, söröző s közbe-közbe kiáltozó tengerészekből, iparosokból, kétkézi dolgozókból álló közönséget.

A spanyol színpadnak ugyanúgy trágúzós-éltető eleme volt ez a fillérékért szórakozó közönség, mint az angolnak. (Ne felejtsük el, a régi magyar szakácskönyvekben sok helyen ez állt: trágúázd meg gyömbérrel, szekfűborssal, tejfellel s egy kis nádcukorral. A trágúázás az izesítést, az étel dúsítását jelentette s ez a póri publikum egészséges nevetési ösztönével sokszor jobban nevelte a sikerre éhes színpadi szerzőt, mint a spanyol nem udvari, hanem udvarokon játszó színházak elfüggönyözött árkádjá mögül hébe-hóba kikandikáló fejedelmi vendégek, vagy a Globe-színház színpadon ülő parókás föntségű finnyás előkelő vendégei.)

A vígjáték komoly dolog s szomorú játékká válik, ha a legolcsóbb jegyek helyeinek tájékaról nem visszhangzik a tetszés. Minden nagy színpadi szerző tudta ezt s éppen nagyságának tudatában nem fukarkodott a bohóckodással. Még Goethe udvari tanácsos úr is megpróbálkozott vele, lévén ő mindentudó, de neki inkább a Faust sikerült remek humorú Márta és Mefisztó részleteivel. Vígjátékait pedáns állóképekbe merevítette a kor divatja szerint, nem merte egészen vállalni a bohóckodást. De Calderón és Shakespeare, Lope de Vega és G. B. Shaw merte. S most éppen egyszerre játsszák nálunk Calderón huncut kísértetét és G. B. Shaw moralizáló Barbara órnagyát. Hadd írjunk hát erről a négy szerzőről, mert ellentét-páronként nagyon is egybe tartoznak.

A görögéből eredező klasszikus latin komédia kiteljesítője Lope de Vega volt, akinek darabjaira úgy vadásztak a színigazgatók, hogy az egyik — bizo-

nyára előleget vett fel tőle — föltartóztatta számárfogatú útjában, becsukta egy olajtól bűzlő és poloskától nyüzsgő, bolháktól szinte vitustáncot járó vidéki fogadócskába s addig nem engedte ki, amíg az ígért darabot át nem adta. Tiszta szerencse, hogy a lányai férjhez és zárdába adása utáni immár egyházi rangot viselő Lope de Vega ekkorácska földadatát még a legkellemetlenebb körülmények között is két-három nap alatt abszolvált. S bár ő még az aranykor költője — azért kerülhetnek nehezen színre ma már párbajokban és gyilkosságokban, hörgésekben és halálrángásokban gazdag tragédiái — vigjátékaiiban érzékeltetni tudja a spanyol fogadók olaj- és halszagát, a madridi Prado közkútjainak korsós cselédjeit és a köröttük sündörgő, kalandra leső fiatal férfinépet.

S az ő munkáját folytatja Calderón. Öreg korára pap lesz ő is, mert akkor még a nyugdíjkérdést is az egyházra hárították, nemcsak az iskolázás földadatait. Aki valamiben kitűnt, kapott valami egyházi javadalmat. Lope de Vegának például igen nehezeze esett, hogy gyóntatója tilalmára ezentúl nem írhatta meg pártfogó hercege szerelmes leveleit és a hölgyek bájaikt dicsőítő szonettet, de ha már olyan templomigazgató-féle címet és jövedelmet kapott, inkább szembeszállt a kegyvesztettség fenyegető árnyával is.

Calderón simább, kevésbé viharos egyéniség. Kedvtelve írja autos sacramentales-eit, amelyből „A nagy világszínház”-at és „A szentmise titkai”-t a magyar közönség is ismeri, ír remek filozófiai és társadalmi drámákat (Az élet álom, Zalameai bíró) és habkőnyű, ma már operettnék is beálló vigjátékokat. Ne feledjük el, hogy a mai operett ott kezdődik valahol Calderón és Moretó színpadi lecsiszoltságában és a szerelem problémájának központosításában. Valamiféle módon, belső gögből, vagy helyzeti akadályokból elérhetetlen nő a középpont, aki köré (akkor még) kardos, köpenyes lovagok seregellnek, hogy az imádott hölgy kezét elnyerjék. A lovagok vetélkednek, párbajt vívnak, esetleg falakat és tornyokat másznak, a való életet pedig néhány vérbő, néha itálos, hagyma- és heringszagú szolga és szolgáló egészséges humora szolgáltatja.

„A huncut kísértet” összes rekvizitumait elárultuk ezzel. Mert mi történik Calderón „La dama duende” című komédiájában. Egy spanyol lovag Madridba jó, régi barátját meglátogatandó, de közben egy az utcán átsuhanó hölgy védelmében párbajba keveredik előbb föl nem ismert barátjával. S persze a hölgy a legjobb barát s a jövődő házigazda testvérhuga, nemrég előzvegyült fiatal teremtes, akit zord bátyja valóságos háziőrizetben tart a gyászév folyama alatt. Az özvegy azonban unatkozik, kiszökők álarcosan Madrid egyik színházába s éppen a házába igyekvő lovag és szolgálja segítségét kéri, hogy egy kis párbajjal, szúrással, bökéssel akadályozzák meg inkognitójának leplezését. A hölgy visszajut a két utcára néző palotácskába, amelynek asszonytraktusát jó arab, szokás szerint hatalmas üvegszekrénnel rekesztették el a féltékeny testvérek a vendégül látott Don Manuel szobájától. Az asszonyok azonban rájönnek a szerény titkára, azt minduntalan eltörlő helyéről, amikor a vendég úrfi távollétéről meggyőződnek s oda kísérteties módon szerelmes leveleket és ajándékokat csempésznek. Ma már csak operettbe illő bonyodalmak árán azután persze minden rendbejön, a bősé fiútestvérek boldogan adják áldásukat huguk újbóli nászára; sőt ők maguk is a házasság jármába hajtják a fejüket.

Hibázott-e tehát a Vigszínház rendezője, Nógrádi Róbert, amikor ezt a bizony kissé elavult tematikájú vigjátékot operettszerűen rendezte meg, hogy Vincze Ottó fölbemászó muzsikájával fűszerezte és a Commedia dell'Arte ma is élő rekvizitumai mellett vurstilbeli falovakon lovagoltatja a férfiakat s párbajaikból filmbohózati jeleneteket rögtönöz? Szerintünk ez az átértékelés annyiban jogosult, hogy a legjobb magyar fordítás sem éreztheti az eredeti spanyol verses csengő-bongó ritmusát, így tehát nem is lehetett korhű, klasszikus fölgásban átnyújtani azt közönségünknek. Ha hibát keresünk, inkább a túlédés-késre, túl barokkosra sikerült diszleteket nehezményeznők, mert ezek a spanyol grandok többnyire fenn az ernyő nincsen kas uraságok voltak már a barokk korában s hugukat is azért őrzik olyan féltékenyen, hogy annál csábítóbbá tegyék: s annál könnyebben megsza badulhassanak eltartásának költségeitől. Palotácskáik bizony ridegebbek voltak, diszkertjeik kopárabbak és egész életvitelük szegényesebb.

De mit akadémiskodjunk egy szereposztását és játéktípusát illetően kitűnően sikerült bohózatos estéért. Ruttkai Éva varázslatosan tündérszerű fiatal özvegy és Benkő Gyula szívében gyöngé, álhősieskedő Don Manuelje épp olyan választékos színészi alakítás, mint amilyen jól sikerült Pándy Lajosnak a zord és kissé ostoba Don Juan megjelenítése. Szakáts Miklós minden szoknyától megvaduló mackós bikaviadora is épp olyan telitalálat, mint Verebes Károly és Gera Zoltán szolgáló-alakításai. Az alakok egysíkúságát a többi nő szereplőnek is sikerült apró, finom játékeszközökkel kiegyenlítenie és így Berczeli A. Károly üdehangú fordítása kitűnő interpretálásra talált.

Mikor azonban Calderón megszületett, ott túl a csatornán, ködös London városában Shakespeare zsenije már megalkotta azt a vígjátéktípust, amely ha nem is mondott le a szerelmi láz hajtóerejéről, mégis a millió-arcú embert, pórt és nagyurat, városi polgárt és tündéreket, olasz, angol és francia ember-típusokat tett vígjátékai szereplőivé. A típus-alkotó erejében kimerült spanyol vígjáték-irodalom mellett fölnőtt és világjelentőséget nyert az a shakespeare-i realizmus amely eltávolodva a Commedia dell'Arte szokványmegoldásaitól, a leghihetlenebb bonyodalmak közepette sem feledkezik, hogy földön járó embert s azt is a leggyedibb egyénítéssel állítson a néző elé.

A XX. századra virradóan G. B. Shaw lépett Shakespeare örökébe a vígjátékirodalom terén. Bevallom itt ifjonti gőgömet, hogy tizenhat éves koromban Shakespeare-nek még csak a drámáit és tragédiáit tudtam igazán élvezni. Mikor 1919. május elsejét a Nemzeti Színház Shakespeare Vízkeresztjének előadásával ünnepelte, kissé fintorgattam az orromat, mondván: értelmesebb darabot is választhattak volna. Shakespeare vígjátékainak igazi élvezetéhez ugyanis bizonyos érettség szükségeltetik, hogy a sok bohó móka mögött megláthassuk az élet valódi szövetét. Ugyanekkor több Shaw darab is volt műsoron Budapesten, többek között a Candida és a Warrenné mestersége, meg talán a Pygmalion. Talán mint a század gyermeke éreztem ezeket az írásokat sokkalta közelebb magamhoz, igaz, hogy Varsányi Irén alakítása tette feledhetlenné szívemben Candidát. A kevésbé jó előadású Warrenné azonban ekkor még nem tudott meghódítani.

Shaw nyelvét is meg kell tehát tanulnia a nézőnek, de a színházaknak is meg kell találniuk azt a jellegzetes stílust, amely Shaw szellemének minden kis gúnyos árnyalatát kihozza. S most több mint negyven évi ismerkedés után méltán állíthatom, hogy a Katona József Színház „Barbara őrnagy” előadása a legjobb, amit ebben a nemből elképzelhetünk. Pedig a Barbara őrnagy Shaw egyik legbonyolultabb és legkifürkészetlenebb darabja. Ma úgy értelmezhetjük, hogy maró gúnnyal fordul a fegyverkezés ellen, de igazi shawi bakugrásokkal bizonyos áljátékonykodással szemben a fegyvergyárosoknak ad igazat, akik tisztítóüzet bocsájtanak a világra. S itt mintha a háborúk után egyre jobban erősödő szocializálódási folyamatra, az esedékes nagy forradalmakra gondolt volna már a két világháború előtt, hiszen ezt a darabját 1906-ban írta.

S kicsoda grimaszokat vág az álszent angol társadalom szemébe, amely világméretű hadiszer-szállítási üzletein súlyos fontmilliókat zsebel be s közben üdvhadsergeli szölamokkal, ingyenleves akciókkal akarja keresztényi látszatát megmenteni. Shaw tehát előveszi boszorkányüst-szerű keverő tégelyét s belétes egy Undershaft nevű ágyúkirályt, aki ottgyűjja álszent és kapzsi feleségét, lányait és fiát s egyedül az üzletnek él, mint szabad ragadozó. Millióit azonban mégis át kell örökítenie valakire s felesége levelére végre meg is szemléli a fölnőtt csemetéket. Fia üresfejű báb, egyik lánya ugyancsak fecsegő szalon-baba. De Barbarát mintha az apja ötvözetéből faragták volna. Otthagya anyja szalonját, beáll az Üdvhadsergbe, meg akarja menteni a szenvedő népet. Erélyével, találatkonyságával és fáradhatatlanságával hamarosan őrnagyi rangig viszi s ekkor látogatja meg a menhelyen mefisztószerű édesapja, az ágyúkirály. Luciferi eszközökkel megmutatja, hogy ez az egész üdvhadsergeskedés fikarcnyit sem ér, mert csak képmutató naplopókat nevel. S ezek a naplopók föl is vonulnak előttünk, remek képcsarnokát nyújtva a londoni alvilág-nak. Barbara kiábrándul az apa-Lucifer mesterkedései folytán a látszat-jótekonyságból s most ő adja vissza a vizitet apja ágyúgyárában, ahol tovább fo-

lyik a kapitalista ágyútermelés közhasznúságának a vitája. Undershaft tovább elemzi gyermekei jellemét s végül is úgy dönt, hogy neki és az Ővhadserégből szintén kiváló, esetlennek látszó görögtanárnak hagyományozza millióját, mert az ezeknek a kezében a legjobb helyen lesz.

Bukfenc bukfcencet követ, de alakjai minden karikirozottságuk mellett is reális jellemek. S ne felejtjük el, hogy a századelő még megrettenthetetlennek hitt üzleti bálványainak idején Shaw csak így mondhatta el ma is többé-kevésbé érvényesen azt, amit igaznak tartott kereszténységről, jótékonykodásról, áljótékonykodásról és üzleties kizsákmányolásról. Nem mond ki nagyképű szentenciákat, csak gondolkodásra készíti nézőit, intenzív, keserű, kegyetlen önvizsgálatra, ami lelkiismeretvizsgálatnak is beillik.

Várkonyi Zoltán rendezése valójában torkonragadja a bonyolult színmű összes alakjait. Beszéljünk talán legelőbb két nagy színésznőnk remek hipokrita karrikatúrájáról. Makai Margit tartásdíjból élő szalonadámája és Gombaszögi Frida pénzharcsóló üdvhadserég-főnöknője a shawi színjátászás magasiskoláját jelentik. Nem marad el persze mögöttük Básti Lajos ágyúkirálya és Kálmán György félszégességében is ragadozó ugrásra kész Cusins professzora. Mészáros Agi a címszerepben szép és kiegyensúlyozott, csak egy kicsit temperamentumosabbnak kellene lennie. Pártos Erzs, Makláry és Horkai a londoni alvilág színes-ízes prototípusai. Ottlik Géza mai vagány-nyelvvvel is dúsitott fordítása méltó részese annak a sikernek, amelyet Nemzeti Színházunk kamaraszínháza a följújtással elért. (Posszonyi László)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Pekáry István festőművész három év gazdag terméséből magyar és olasz tárgyú festményeit, rajzait, gobelin- és freskóterveit és kiegészítésül, korábbi eredetű és méltán híressé vált színpaddíszleteit mutatta be gyűjteményes kiállításon, az Ernst múzeumban. Évtizedek óta ismerjük és mindig felidulva, figyelemmel kísérjük ennek a szerény, halkszavú, a hivatástudattól égőszemű művésznek megnyugtató melegséggel fénylő, világos színeit. Ezekbe a kellemes színekbe, hajlamának engedve, ösztönösen, de némileg tudatosan is, titokzatosan belekever árnyalatokat a mosolyból, a gyermek naiv csodálkozásából, az álmodozó emlékezés árkádiai nosztalgiájából. Első pillantásra egyhangú bájosságúnak ható képeit szemlélve, virágos kertben érzi magát a látogató. Napfény, kamaszos derű, gondúzó öröm, megifjító, játékos kedvesség árad belőlük. Még a házai is valósággal virágbaborulnak. Újjonganak, hogy élhetnek, mozdíthatatlan állhatatosságukkal védelmet, biztonságát és szépséget sugároznak. Számára az élet kifogyhatatlan leleményű nagyszínpadi látványosság. Benne él a forgatagban, szünetlenül, a huszvárválóság magasfeszültségű árama járja át keresztülükasul és mégis kívülről, képzeletbeli bárányfelhőn úszva szemlélődik. Nem pörköli meg a szenvedés, a gyötrelem, a szomorúság. Minden körülmények között megőrzi szenvedélyes kedélyhullámzásoktól megtisztított, személytelen és éber kíváncsiságát. Talán súlytalanul könnyed és mert visszariad, hogy szembeszálljon a démoni erőekkel, csupán felszínesen szórakoztató ez a művészet! Ne feledjük: Pekáry ecsetkezelése még erjedésben, fokozatos fejlődésben, egyre magasabb szinten eszményit és ezért semmiképpen se minősülhet könnyű fajsúlyúnak. Keresi végső felszabadulását, hogy immár kényszerű stilizálás, vagyis (bármily kisfokú) mesterkéltség nélkül szárnyalhasson, szabadon a képzelete után. Vitathatatlanul hatott rá Bartók és Kodály népdalgűjtése és méginkább a zenéje. Tapasztalatokat szerezve, átesett Paulini Béla „Gyöngyösbokréta”-időszakán is. A játékoság, a meseszerűség édességének habzsolása sebes iramban fejlesztette technikáját, de meg is merevítette. A rutin fölényes elsajátítása már-már a kényelmesség vad-hajtásával, a megrekedéssel fenyegette. Szerencséjére, elevenen hatott benne mesterének, Rudnay Gyulának példája: A megalkuvás nélküli önmegismerés meredek kapaszkodóján megállás nélkül előbbrejutni. Véralkatta, csillapíthatatlan derűszomja a tűző Nap költészetében érzi otthonosnak magát. A Rudnayéhoz hasonló hazaszeretettel, a honi tájak és emberek izzó megértésével fejezi ki a szülőföld néma beszédét. A tárgyával azonosuló szeretet himporozza

be ecsetjét azzal a kielemezhetetlen „több”-el, „más”-sal, „főlösleg”-gel, amit varázslatnak érzünk. Csak éppen Rudnay, kivárva és önmagában lesve ki a hajnalhasadást, az éjszaka sötét mélységéből a lélek ősi titkait hozza felszínre. Pekáry művészete rokon a Gulácsyével is annyiban, hogy mentes indulatoktól, heves vágyaktól és, így benne sincs meg a vészterhes vihar, a félelmetes örvény időnként elsötétítő komorsága. De Gulácsy a múltba révül mindig, menekül a jelentől, Pekáry meg felolvad teljesen a mában. Ábrázolása: visszatükrözése a megcsépítő messzeségnek, a táltos-rohanásnak. De nem szakad el sohasem a földtől. Mélyen benngyökerezik az érzékelhető jelenvalóságban. Ez a kettőség, a józan, szinte parasztosan reális csiszolatlanság és az elérhetetlennek távoli csillámlása — adja meg festészetének különállóan sajátos jellegét. Színharmoníája, pusztán esztétikai gyönyörűsége a pompázatos látványosság tobzódásában: némileg Csók Istvánra emlékezteti. Magyar szemmel néz és lát. Fessen bár magyar falut, magyar házakat, tájakat, embereket, vagy olasz városkákat, szigeteket, tengeröblöket, piazzettákat, halászbárkákat és sétányokat. Ittas szemmel, termékeny sietséggel számol be olasz úti élményeiről. Minél tovább, minél többször nézzük őket, annál inkább úgy találjuk, végeérhetetlenül sokasodnak, a szemlélődés élvezetével betelhetetlenül, szorgos keze alatt a ház-csoportok, a terek, utcák, ünnepélyes hófehérségű templomok, friss és egészséges életszeretetről árulkodva, mert az idegenben is haza gondol, hangulatos színeinek összecsengő kórusával a honfiúi szerelméről dalol. Képei büszkén vallják: „magyar festő vagyok!” És ha elmerülve olaszországi vásznaiban, hirtelen visszanézzük magyar ihletésű látomásait, a behavazott falut, a poetikus tóparti falut, a falusi utcát, a mézédés bor arómájától mámoros képzeletben fogant prэшházát, a száguldva zörgő szekerek elé fogott tüzes magyar lovakat, dölcegen ülő hetyke kocsisaikkal, egyszerűen világos lesz előttünk, hol az ő világa. Ez a világ lángragyúl a képzeletétől, ha tehetségének legmegfelelőbb területén, a szöttesek birodalmában bontakozhatik ki amúgy kedve szerint, kötetlenül és tökéletesen.

A kulturális kapcsolatok intézetének kiállítási termében egy fiatal magyar festőművészről mutatkozott be, szakmai körökben is elismerést aratva, üde szemléletű, finom színérzékenységgel a lényegre, a jellemzőt kifejező festményeivel és tussrajzaival. E képek a Szovjetunióban eltöltött két évi tanulmányútnak leszűrt eredményei. Mezőtúrból indult el *Galambosi* Edit természetesen könnyedséggel kibontakozó tehetsége. Színeit a főiskolán Bernáth Aurél is megdicsérte. Vlagyimirben eredetiben tanulmányozhatta a 600 év előtt született hírneves orosz ikonfestő, Rubljov finom, törtfényű, szürkeárnyalatú színeit az Uspenski székesegyházban. Sokat tanult Gauguin és Van Gogh Leningrádban megcsodált színeköltevényeitől. Még nem kiforrott, erősen érésben, fejlődésben lévő, fogyatékos kulturájú s egyelőre önállótlan tehetség. De viszont romlatlan és mohó a fogékonysága, töprengésektől, tudatosító, kritikai ellenőrzéstől nem korlátozott a látása, zavartalan és spontán az áthasonító képessége. Képeinek elhisszük, hogy hamisítatlan moszkvai, dimitrovi, zágorszki, dubnai, jaroslávi, szuzdali légkört teremtenek, az idegen környezet hangulatát közvetlenül, elsőlegesen adják vissza. Eppen ezekkel a finom, ösztönösen megérezett, hangulatkeltő színeivel valóságosabb, hívebb emléket állított élményeiről, mint tehetne volna egy nálánál nagyobb, tapasztaltabb, tudatosabb és önállóbb művész a bonyolultabb, átértékelt, szintetikus műhelymunkája alapján.

Ridovics Ferenc festőművész bemutatkozó gyűjteményes kiállítása a Fényes Adolf-teremben egy lassan erő, küszködve gyürköző, önmagával kíméletlenül vívódó művészegyniséggel ismertetett meg. Berényi, Domanovszky, Bernáth és Szentiványi voltak a mesterei. Miként nagy elődje, Derkovits, kézműiparosból lett festő. Áhítatos megilletődést érez a művészet kimeríthetetlen hatalmától. Tudatában van felelősségének, feladatvállalása komolyságának, a festői hivatás szépségének. Festményei, akvarelljei, rajjai aprólékos gonddal, kinos lelkiismeretességgel kidolgozott műhelymunkák, fáradsággal megszerzett tudásának fokozatosan emelkedő lépcsőfokai. Kész műveit is, mármily nehezen enged ki a kezéből, csupán vázlatoknak, kísérleteknek, kezdeteknek veszi, hogy

forma és tartalom szerencsés egybeolvadásából idővel megszülessék a teljesértékű mű. Türelmes és állhatatos. Tud várni. Kiemeljük egy szobabelsőben elhelyezett ülő nőjét. Erdeme, hogy újat, egyénit, érdekeset tudott mondani erről a sokat és nagyok által remekül (Vermeer van der Delft, Hooch) megfestett témáról. Ihletett órában, inkább sejtelemszerűen, mint előre kiszámított jelentéssel alkalmazott színösszeállításával tömören, határozottan és tévedhetetlenül jellemez. Mindenekelőtt érzékelteti a napszakot, a nyárutó délutáni ernyedségét, az összeszedettségnek nem kedvező, laza és zilált képzetkapcsolatok kerítő célzatú zubogását. A nyitott könyv olvasatlanul hever az ülő nő ölében, aki révedezve néz maga elé, kiszámított, kacér pózban, várakozó nyíltsággal, csábosan és elérhetetlenül. Prózaíság és költészet egy személyben, közönségesség és eszményiség keveréke. Az örök Éva, mai, modern változatában, akit nem lehet összetéveszteni még csak tizegyenéhány év előtti másával sem. A ma vérkeringése lüktet, jelenünk, a mi korunk forró érzékeltetésével, ebben a minden korban oly jólismert nő-típusban. És ez a szuggesztív ennek a képnek valódi értéke. (*Haits Géza*)

Kosztza József 1861—1949. Száz esztendővel ezelőtt, 1861. március 27-én született Kosztza József, a nagy valóságtolmácsoló magyar festő. (Születési éve egyes kiadványok szerint 1860, ill. 1864, azonban Bényi László művészettörténész a brassói evangélikus egyházközség anyakönyveit átvizsgálva, megállapította és kiváló Kosztza-monografiájában a közelmúltban publikálta a valódi születési dátumot.) Kosztza szülei székeltek voltak, nagypapja erős akaratú, szívós tudásvágyú ember, aki disznópásztorból lett protestáns lelkész, az apa mészáros-ségét. A fiú az elemi iskola néhány osztályának elvégzése után fényképészinak állt be. Művészi pályafutása vándorpiktorkodással kezdődött, ennek során Erdély sok helyén megfordult. Festészeti tanulmányait Bécsben, Münchenben, majd itthon Benczur mellett végezte, később megjárta Itáliát és Párizst, egy rövid ideig Nagybányán is dolgozott. Tanulmányozta (és részben másolta) Fra Filippo Lippi, Velazquez, Tizian, Goya, Millet, az egyidőben túlbecsült Bastien-Lepage s Ferenczy Károly munkáit, de mindenekelőtt két művész ragadta őt meg: a romantikus Delacroix, ez a nagyszerű kolorista, akinek művészetét Baudelaire is annyira csodálta, — és Munkácsy. Kosztza, s mellette Tornyai és Rudnay azok, akik a XX. századi magyar festészetben a Munkácsy-hagyomány legigazabb folytatói; ők hárman nem a könnyen lekopírozható különbségekben, hanem a lényegben, a szellemben tekintették példaképnek Munkácsyt.

Kosztza hosszas keresés után talált végre önmagára. Már a hatvanadik életéve felé közeledett, amikor az egyéniségét, művészi szemléletmódját megbéklyózó különféle hatások kötelékei pattanó feszüléssel lehullottak róla. 1917-ben kiállította új munkáit, s ekkor a közönség meglepetéssel tapasztalta, hogy egy szinte új festő született, egyedülálló a mi kis glóbuszonkon, de azon túl is. (Ybl Ervin írja: „Bárhol rendeztünk is külföldön az utóbbi évtizedekben magyar művészeti kiállítást, mindenütt Kosztza volt annak egyik ünnepeltje.”) A nagy fordulat természetesen nem volt egészen váratlan, hosszas fejlődés, érlelődés betetőzése volt, mint ahogy az „Új Versek” Adyjának hangja már felcsendült a „Még egyszer” kötet nem egy darabjában. Pályája elején sokat küszködött egy témával. („Mátyás király és Beatrix találkozása.”) A történelmi tárgy nem volt nekiváló, a vázlatok azonban már sejtetik a későbbi nagy mestert. A „Három királyok hódolata” (két változatban ismerjük) további lépést jelent Kosztza művészetének előrehaladásában. A rendkívül közvetlen, kedves hangulatú, mindenféle ünnepélyeskedést mellőző festmény alakjai népi típusok. A nagybányai felfogású kép kapcsán, amelyet a formai elemek nagy festői kultúrája jellemez, Bényi joggal említ egy harminc esztendővel később írt költeményt, a „Betlehemi királyok” című bájos József Attila-verset.

„Én azok közé a festők közé tartozom — írta levelében a század elején Kosztza, — kiktől a közönség soha képet nem vesz.” Az 1917-es kiállítás azután az erkölcsi és anyagi sikert egyaránt meghozta. Ekkor vásárolta a kis szentesi tanyát. Sosem volt barátkozó természet, rokonai és ismerősei tusként, mogorva,

önmagába zárkozó és indulatos embernek ismerték. A mosoly, kivált pedig a tréfa ritka eset volt nála. Művészete is komor, a megenyhülés, az ellágyulás nyomaival csak kevés munkáján találkozunk, kislgyermekeket ábrázoló néhány festményét kivéve. Két ember tudott csak a szívéhez közel férközni: felesége, Annuska, sok képének modellje, ötven esztendőn keresztül hűséges társa, és Rudnay Gyula, akihez Juhász Gyula verset írt. E költemény sorai nemcsak Rudnay, de Koszta életművére ráillenek: „A földet érzem, mely viharban azott, — Az eget érzem, mely bizton hajol ránk...”

A nagyvárosban — Münchenben vagy Budapesten — nem érezte jól magát Koszta, a kollégákkal való eszmecsere és az urbánus szellemi emberek között oly gyakori „vesetaposás” (Hatvany Lajos gyakori szava volt) nem érdekelte a szófukar, „weltfremd” festőt. A legboldogabb akkor volt, ha festőkészletével az Alföldet járhatta, s figyelhette és festhette az abonyi, ceglédi, szolnoki tájat és népet. Utóbb azután végleg lehorgonyzott Szentesen, ahol a piktúra mellett, kis birtokán kedvvel s szakértelemmel gazdálkodott a Viharsarokba szakadt székely.

Hajladozó kukoricatörők, falusi malmok, faluvégi „szegénysor”, tarka sálakat viselő parasztlányok, az alföldi száraz kánikulában izzó szántóföldek, tányértörő parasztaasszonyok, tanyaudvarok, — ahol színes ruhanemű szárad a kötélén — láthatók képein. Az elmúlt emberöltők népi élete a maga kendőzetlenségében jelent meg mélytűző festményein, — érthető, hogy a felszabadulás utáni új kormányzat az elsők között tüntette ki Kossuth-díjjal a 87 éves agg művészt, s röviddel halála előtt, 1948 őszén a Nemzeti Szalónban nagy gyűjteményes kiállításon mutatták be alkotásait.

Munkái — melyeken szín szín ellen feszül, parázsló vörös, vad sárga, mély kék foltok zengenek — témában nem változatosak. De a kevés motívum nem a szegényesség jele Kosztánál. Ő nem elbeszélő festő volt, a litteráris hatásokat nem kereste. Alkotásai más téren gazdagok: fojtott drámaiság, szenvedélyes kifejezőerő, érzelmi forróság van beléjük zárva. A Koszta-művek megállíthatnak, megszólítanak, reánk kiáltanak, emberi igazmondásukkal s festői értékeik pazar bőségével. Ha Franz Kafka azt mondhatta, olyan regényeket érdemes csak olvasni, amelyek „ökölcsapásként” hatnak reánk, — a képzőművészet területére átvive a kaffai követelményt: ennek Koszta vásznai a legteljesebben megfelelnek.

Koszta — mondják — nem szerette a legújabb festői törekvéseket, amelyekkel Párizsban módjában volt megismerkedni. Ő, a való világ szerelmese, spekulációnak, kiagyaltságnak tekintette az új festészeti iskolák termékeit. Az utókor azonban Koszta magas hőfokú művészetét nemcsak Munkácsyval (s az irodalomban Móriczcal), hanem a legjobb értelemben vett avantgarde művészettel — a szegény Vincent-nél, Georges Rouault-val, Vlaminck-kal, Czóbél Bélával — is rokonnak érzi.

Ha Koszta Józsefet — akinek születési centennáriumához most elérkeztünk — a magyar festészet nagy nemzeti klasszikusának nevezzük, nem a köteles, kényszeredett tisztelet diktálja szavainkat. Művészetében nincsen semmi avitt íz, annyira eleven, hogy szinte kortársunk lehetne. Festészete el nem apadó forrásvíz, amelyből az újabb és újabb nemzedékek számára nagy szépségek buznognak elő. (*Dévényi Iván*)

A Magyar Nemzeti Galéria múlt évi munkájáról és jövő terveiről számolt be Pogány Ö. Gábor, a Nemzeti Galéria igazgatója január 31-én a „Múzeum Barátok Köre” előtt. A Magyar Nemzeti Galéria feladata tudvalévőleg a magyar képzőművészet alkotásainak őrzése és megismertetése. Termeiben a magyar festészet és szobrászat mindama remekművei megtekinthetők, amelyek azelőtt a Szépművészeti Múzeumban voltak elhelyezve. Ezen az állandó kiállításon kívül a Nemzeti Galéria egész sor különleges kiállítással is szolgálta a magyar művészet ügyét, a fővárosban, vidéken és külföldön is.

Budapesten „Művészetünk a felszabadulás után”, „A mezőgazdaság a képzőművészetben”, „Az Alföld a festészetben” és „A felszabadult Budapest” címmel rendezett gyűjteményes kiállításokat a Galéria, megrendezte azonkívül a

plakátkiállítás, valamint a Fényes Adolf-emlékkiállítás. A vidéken rendezett tárlatok közül meg kell említeni a Thoma János kiállítást Kiskunhalason, a Székely Bertalan anyag bemutatását Szadán és a felszabadulás utáni művészetet bemutató kiállítás vendégzereplését több vidéki városban.

Külföldön is több helyen szerepelt magyar anyag 1960-ban. Elsősorban kell említeni a velencei XXX. Biennalét, amelyen Derkovits Gyula, Mikus Sándor, Kerényi Jenő és Szentiványi Lajos munkáival vettünk részt. A Derkovits anyag később Amszterdamban is bemutatásra került. Válogatott XIX. és XX. századi magyar anyagot állítottunk ki Genfben. Közel 120 kép és 20 szobor szerepelt ezen a kiállításon, amelyen főleg Koszta József, Tornyai János és Rudnay Gyula alkotásai arattak nagy sikert.

Pogány Ö. Gábor ismertette a Nemzeti Galéria legközelebbi terveit is. Az idén rendezik meg a Vaszary János, majd a Rippl-Rónai József emlékkiállítást. Ez utóbbit Rippl születésének 100 éves évfordulója alkalmából előbb Budapesten, majd Kaposváron. A Tornyai János emlékkiállításra a festő halálának 25 éves évfordulója alkalmából kerül sor. Novemberben átfogó jellegű kiállítással szeretnénk a közönségnek kedveskedni „A romantika a magyar képzőművészetben” címmel. Előreláthatólag 1962-ben kerül sorra a nagybányai festőiskola művészeinek, már régóta nagy érdeklődéssel várt gyűjteményes kiállítása.

Az idén is több külföldi városban szerepel majd a magyar művészet. Prágában „Az Alföld a magyar festészetben” címmel rendezünk kiállítást. A Derkovits emléktárgy Rómában kerül bemutatásra. Szeptemberben Bécsbe visz ki a Nemzeti Galéria egy átfogó XIX. és XX. századi magyar válogatást. A Rippl-Rónai emlékkiállítás Moszkvába is ellátogat.

Pogány Ö. Gábor végül a Magyar Nemzeti Galéria anyagának múlt évi gyarapodásáról számolt be. Az állami vásárló bizottság 444 ezer forint értékben élő festők, és 417 ezer forint értékben elhunyt művészek alkotásait vásárolta meg a Galéria számára. Kiemelkedő szerzemények, Derkovits Gyula: *Hidépítők*, Pór Bertalan: *Család*, Mednyánszky László: *Padon ülő csavargó*, Fényes Adolf: *Cukrárszütemények*, valamint gazdag grafikai anyag. (S. K.)

ZENEI JEGYZETEK. (Berlioz: *Rómeó és Júlia*) 1838. december 16-án hatalmas hangversenyt vezényelt Berlioz, melynek tetőpontja a Harold Itáliában c. szimfónia volt. Hangverseny után arra sem volt ereje, hogy megköszönje a közönség üdvözlését: kimerülten rogyott le a színház egyik félreeső részében. Aztán magához tért és lassú léptekkel vándorolt a zenekari kijárat felé. Itt találkozott össze az akkor már világhírű hegedűvirtuózzal, Niccolò Paganinivel, aki fia kíséretében közeledett felé. Az elragadtatott Paganini „megragadta karomat, ... felvonszolt a színpadra és megcsókolta kezemet. Azt hiszem, talán fölösleges megmondanom, milyen kábulat fogott el.” És másnap Paganini fia, Achilles levelet kézbesített a betegen fekvő Berlioznak. Az egyik papíron mindössze ennyi állt a Rotschild-banknak címezve: „Báró úr! Arra kérem, fizesse ki Berlioz úrnak azt a húszezer frankot, amelyet tegnap letétbe helyeztem Önnél. Fogadja s. t. b. Paganini.” Ez az a rövid levélke, melynek a *Rómeó és Júlia* létrejöttét köszönhetjük. Az említett summával ugyanis sikerült Berlioznak rendeznie fenyegető adósságait s aztán teljes lendülettel belevetette magát az alkotásba. Legnagyobb és legszebb művét akarta megírni, mely méltó lesz a nagylelkű barátához, Paganinihez, aki Beethoven megújított lelkét ünnepelte Berlioz művészetében. És Berlioz, akárcsak Beethoven, kórusokkal, énekszóloival és korál-recitativókkal ékesített szimfóniát kezdett komponálni, a *Rómeó és Júlia*-t.

Egyébként is érdekes párhuzamokat lehet vonni Beethoven és Berlioz művészi ars poeticaja között. Beethoven szinte előkészítette az utat Berlioz szabad csapongása számára. Már az V. szimfónia befejező tételében kézzelfoghatóan érezni, hogy újból és újból nekirugaszkodik a szimfónia hagyományos és immáron szűknek érzett kereteinek, szét akarja feszíteni őket. Aztán a IX. szimfóniában szakított is a hagyományokkal, de nem terjedelmüket vetette el (amerre az V. fináléjában tartott), hanem minőségileg változtatott rajtuk: az ének-

hang és zenekar együttesével fogalmazza újra Schiller Örömdóját. Berlioz készen kapta ezt az újítást és alkalmazta is, éppen a Rómeó és Júliában. O azonban a szimfónia quantitativ elemeit is alaposan kiterjesztette, úgyhogy néha kedvünk volna fegyelmezetlenséggel, érzelmi túlsordulással megvádolni. Ha azonban elolvassuk emlékirataiban azt a részt, melyen Shakespeare-rel való első találkozását írja le, egyszeriben megértjük, miért nem tudott uralkodni zeneszerzői vénáján. (Kroó György ismertetéséből idézzük) „... Másnap Rómeó és Júlia jelent meg a falragaszokon... Itália balzsamos éjszakáiban voltam és olyan szerelmet éltem át, amely gyors, mint a gondolat, égető, mint a láva, parancsoló, ellenállhatatlan, mérhetetlen, tiszta és szép, mint az anygálok mosolya, láttam a bosszú örvöngő jeleneteit, az önfeledt öleléseket, a szerelem és halál kétségbeesett tusait — túl sok volt ez. A harmadik felvonásnál, amikor már alig lélegzettem, s úgy szenvedtem, mintha vaskéz szorongatta volna szívemet, benső meggyőződéssel mondtam: Ah, végem van!”

Igen, ez a fegyelmezetlen, gátjátcsakító romantikus világérzés benne van a történet berliozai átértésében — kérdés, mit szőtt volna Shakespeare egy ilyen-fajta értelmezéshez —, s ezért véli zenéjét a mai hallgató kicsit túlméretezettnek néhol. Viszont ugyanez az önfeledt kitárulkozás hozott létre olyan remek részeket, mint a bevezető rész fegyelmezett lírája és a zárókórus magasztos könyörgése. Ezeknél a részleteknél önkénytelenül igazat adunk Berlioznak, aki csodálatos szigetnek nevezte e művét, hol a művészet temploma emelkedik. És csak sajnálni tudjuk, hogy nekiünk nincs időnk a berlioz szigetet, vagy annak másik, magyar megfogalmazását: a Vörösmarty által is megénekelt Délszigetet megkeresni. Csak egy-egy körvonala tűnik elénk, de ennyi is elég, a részletekből is megsejtjük az egész épület nagyszerű arányait. És néha más formában is találkozunk vele: hisz amikor Wagner, Mascagni, vagy mások egy-egy nagyon szép motívumát ünnepeljük, nem is sejtjük, hogy ezt már Berlioz is megírta.

Szentpétervárott, ahol Berlioz a legnagyobb sikereit aratta, „császári volt a szervezés (t. i. a Rómeó és Júliáé), az előadásnak tehát csodásnak kellett lennie és az is volt!” Az óriási és előkelő orosz közönség számtalanszor kihívta a szerzőt, aki szinte megsédült az egyenruhák, válldíszek, sisakok és gyémántok csillogásától. De — folytatja Berlioz — „hogy mindent őszintén megmondjak, noha a közönség meleg fogadtatásban részesítette szimfóniámat, úgy hiszem, hogy formáinak széles ivelése és elsősorban a zárójelenetek szomorú ünnepélyessége kissé kifárasztotta és szívesebben hallgatta a Faustot, mint a Rómeó és Júliát.” A Rómeó és Júlia mostani előadása után megint erre a jelenetre kellett gondolnunk. Igaz, közönségünk szívesen fogadta a művet. Kérdés azonban, hogy ebből az ünneplésből mi illette a szép részleteket és mi a darab halványabb egészét.

Berlioz mondja egy helyen, hogy a Rómeó és Júlia elvezénylése szinte megoldhatatlan feladatot jelent a karmester számára. Most, hogy Ferencsik János hallatlanul könnyed, szellemes és természetes interpretációját már végig élveztük, nem tudjuk, higgyünk-e a szerzőnek. Hisz Ferencsik esetében az egész olyan egyszerűnek látszott. Igaz, a Hangversenyzenekar is egészen kitűnő napot fogott ki és mindenben követni tudta a karmester elképzeléseit. (Különösen a mesteri oboaszólót és a vonósok kifogástalan összjátékát emeljük ki.) A három szólista (Szabó Anita, Réti József és Faragó András) szintén szépen helyt állt, és jól működött a Budapesti Kórus is, bár a tenor és szoprán szólam ezúttal sem volt egészen kifogástalan.

(Hangversenyekről — röviden.) A Liszt—Bartók-év egyik kiemelkedő hangversenyét a Rádiózenekarnak és Ferencsik Jánosnak köszönhetjük. A zeneakadémiai koncertet a televízió és sok külföldi adóállomás is közvetítette. Alighanem mindenki nagyon előnyös benyomást kapott zenekultúránk fejlettségéről. Különösen meleg fogadtatásra talált a briliánsan megszólaltatott Mandarin-szvit és a Haláltánc Bächer Mihály előadásában. — Borbély Gyula és Jevgenyij Malinyin közös estjének eseménye Grieg a-moll zongoraversenyének szép megszólaltatása volt. Kár, hogy a zenekar és a zongorista összmunkája nem mindenütt volt kifogástalan. — Igen szép zenei élményben volt részük

azoknak, akik meghallgatták László Margit és Réti József dalestjét. Nemcsak két kiváló énekesünk pompás hangjában gyönyörködhetek, s nemcsak abban, milyen remekül bánnak a hangjukkal, hanem abban is, mennyire értik annak a lényegét, „lelkét”, amit énekelnek, és mennyire alá tudják rendelni hangjuk természetes szépségét a művészi kifejezés igényeinek. Ezért olyan megkapóan stílushű az előadásuk, s ezért szereztek néhány valóban maradandó élményt a hallgatónak, mint László Margit Schubert-dalaival, Ravel Habanerájával vagy Kodály-tolmácsolásával, Réti József a Schuman- és Strauss-dalokkal és Beethoven Adelaidájának mélyizzású előadásával.

(Borogyin: Igor herceg.) Borogyin, mint tudjuk, az „ötök” társaságának tagja volt; Muszorgszkijjal, Balakirjevvel, Kjuijjal és Rimszkij-Korszakovval az orosz nemzeti zeneművészet és orosz nemzeti opera megeremtésén fáradozott; e törekvésének egyik gyümölcse az „Igor herceg”, melyet ő maga már be sem tudott fejezni, úgyhogy csak Rimszkij-Korszakov és Glazunov hangszerelésében és kiegészítésével kerülhetett színre. Témáját a messi nemzeti múltból, dallamait jórészt az orosz népi dallamkincsből meríti. Szövegét szintén régi orosz források, részben az ősi Igor-ének alapján maga Borogyin írta. S az operát nem is egyfolytában komponálta, hanem szinte szakaszonként: professzori s egyéb teendői közt adódó „ráérő” idejében. Nyilván ez a magyarázata annak, hogy az aprólékos kritikai vizsgálódásnak nem nehéz a mű szerkezetében következetlenségeket kimutatnia. Eősze László (Az opera útja, 1960) említi „az egész művön végighúzódo határozatlanságot a szereplők megformálásában”; őt idézzük a továbbiakban. „Mindenki mást tesz, mint amit mond, vagy tenni készül. Igor fogadkozik, mielőtt harcba indul, hogy nem tér addig vissza, míg a mongol kánt le nem győzi, vagy halálát leli a harcmezőn. Sem ez, sem az nem történik: fogságba esik. Azután szavát adja a kánnak, hogy nem él vissza az engedélyezett mozgási szabadsággal — majd megszökik. S mikor hazajut egy szál lovon, városa diadalmas hősként fogadja. Galickij herceg, az Igor távolléte idejére megbízott helytartó, előbb megfogadja, hogy a nép hű őrzője lesz, hiszen a hála is kötelezi erre. A következő képből pedig féktelen dorbézolás közepette találjuk, amint a fejedelmi trónra tör és garázdalkodásával rémiti a népet. Végül Igor visszatér — és nem bünteti meg Galickijt. Koncsak, a poloveciek kedélyes kánja is különös ember. Legyőzi Igot, majd felajánlja barátságát neki. A visszautasításért nem haragszik meg”, stb. . . De „a zene számtalan szépsége átlendíti a hallgatót a meseszöveg és jellemrajz fogyatékosságain”.

Akik az Operaház új előadásában látták az Igor herceget, alighanem meglepődve olvassák a fentieket, amennyiben ők az opera három (előjátékkal négy) fölvonásán át jóformán semmi jellemrajzbéli vagy meseszövebszerű fogyatékos-sággal nem találkozottak; legföljebb ennyit állapíthattak meg magukban, hogy egy más karakterű nép fiai mozogtak előttük a színpadon, akik a maguk karakterének megfelelően cselekszenek, de e sajátos karakterükön belül aztán ellentmondás nélküli következetességgel és teljes elhithető és meggyőző erővel. Koncsak kánt, hogy csak egy példát hozunk elő, egyáltalán nem „különös embernek” látják, hanem a tipikus sztyepei nomád fejedelemnek, akiben a mi izlésünk és erkölcsünk számára kétségkívül meglepően, de valóságosan és hitelesen (történelmileg is hitelesen) keverednek nagylelkűség és kicsinyesség, nemesség és vadság ellentétes vonásai. Hasonlóképpen vagyunk a többiekkel: Igorral, Galickijjal vagy a köpönyegforgató két vándormuzsikusz jómadárral is.

Azt jelentené ez, hogy a szövegeknyvben valóban nincsenek ellentmondások, ingadozások, következetlenségek? Az bizonyos, hogy ebben az előadásban nincsenek, és hogy nincsenek, az nyilván a rendező, Pavel Zlatogorov érdeme. Amit ő itt alkotott, az valóban mestermű: egyetlen nagy látomással át tudta tekinteni Borogyin egész „öserdejét”, s a hangsúlyok kellő elosztásával el tudott tüntetni benne minden következetlenséget. Ebben legfőbb „titka” alighanem az volt, hogy ezt a lényegében kórus-operát valóban a kórusra építette: főszereplőjévé a népet tette. Az lehet, hogy Igor például „következtetlenül” cselekszik, ha tetteit (főként fogságból szökését) valamilyen elvont, lovagi „becsület-kódex” szabályai szerint mérlegeljük. Igorban valóban föl is merül a gondolat,

hogy nem „illik” megszöknie; de ezt a gondolatot legyőzi benne egy hatalmasabb: hogy népe javát kell szolgálnia, még bizonyos egyéni „becsület-szempon-tok” föláldozásával is. Amikor tehát eltávozik a kán táborából, voltaképpen egy, egyéni hősiességen is túltevő nagy tettet hajt végre: alárendeli önmagát annak, amivel a tatár harcos valóban rá is veszi a szökésre: népe érdekének.

Ezzel a kiemeléssel egyszeriben megoldódtak az „ellentmondások”, hála Pavel Zlatogorov nagyszerű rendezői munkájának. Nem egyéni sorsokat mozgat előttünk, hanem a népet mozgatja — valószínűleg úgy, ahogyan azt maga Borogyin elképzelte, vagy legalábbis megsejtette. Ami lehetőség, sугalom az ő művében ez irányban benne rejlett, azt a rendező kibontotta, kiteljesítette, s ezzel a mű valóban újjászületett a keze alatt.

Remekek voltak a színpadképek, kiváló a „nép”, a kórus, gyönyörűek a híres poloveci-táncok, kitűnő a karmester, Komor Vilmos, és kifogástalanok a szereplők: Jámbor László mint Igor, a szerepe egy-egy vontatottságát mély lírájával elfeledtető Takács Paula, Galickij herceggént Fodor János, s a felejt-hetetlen, valódi nomád kánnak ható, elragadóan éneklő Székely Mihály, meg a többiek is: Tiszay Magda, Szőnyi Olga, s a két vándor-muzsikás: Katona La-jos és Palcsó Sándor — valamennyien részesei a méltó sikernek. (Rónay László)

RÓRAY GYÖRGY ÚJ REGÉNYE. Rónay György regényírói arcéle csak a legutóbbi években vált egészen elsessé a többi Rónay-arc: a költő, a műfordító, az irodalomtörténész és a novellista arca után. Eppen ezért a szép írók ba-rátai nagy várakozással tekintettek új regénye, a *Képek és képzelgések* (Mag-vető, 1960.) elé. Sorrendben (a *Harminc utca 4* című kisregényt is ideszámítva) ez a szerző nyolcadik regénye. A fiatalon írt *Keresztútól* (1937-ben jelent meg) a *Képek és képzelgések*ig hosszú volt az út, s ezen az úton nem sok elismeréssel találkozott. Mindjárt első regényét vegyes érzelmekkel fogadta a kritika és a közvélemény, s többször nem éppen tárgyilagos bírálatokkal illették szépprózai műveit. Ettől volna az ideje, utolsó két nagy regénye alapján igazán megérdemel-né, hogy jogos elismerésben részesüljön regényírói munkássága is.

Hogy korábbi regényeit vegyes érzelmekkel fogadták, ennek oka volt az is, hogy Rónay György nem tartozik az ún. könnyűfajslúlyú elbeszélők közé, s hozzá még minden regénye, egészen *A nábob* haláláig kísérlet, saját hangjá-nak, erejének keresése és próbálgatása. A szándék, a célkitűzés azonban jó volt: a nagy, klasszikus prózaírók eredményeinek felhasználásával, technikájuk teljes fegyverzetében megalkotni a hazai hagyományokon nevelődött, ugyan-akkor minden ízében modern magyar regényt. Ehhez volt kísérlet a doszto-jevszkijes komorságú, kissé túlságosan is „megszerkesztett” *Keresztút*, a ber-nanosi látomásokkal „spiritualizáló” *Lázadó angyal*, a szatirikus könnyedségű *Cirkusz*, valamint a kelleténél jobban megcsodált Virginia Woolf hatása alatt íródott, egyébként sok részletében nagy tehetséget villogtató *Fák és gyümöl-csök*, amely Baumgarten-díjat kapott. (Milyen kár, hogy nyomtatásban meg-jelent regényeket nem szokás átdolgozni, ez a regény kis átirással nagyszerű lenne!) A nemes szándék e kísérletek után *Az alkony évében* kezdett teljesed-ni, s ennek a regénynek második fele már azt a realista Rónay Györgyöt igéri, aki végül is *A nábob* halálában és a *Képek és képzelgések*ben a regényírás ma-gaslataira érkezett.

A nábob halálát a regény mesteri szerkezete (néhány órába sűríti egy csa-lád tragédiáját), lírájának megdöbbentő, szinte kísértetiesen ismétlődő párhuza-mai (eső, köd, felhők gomolygása, órák tompa ütései, színek és illatok hullám-zásai), a jellemzés balzaci találatai (különösen Wernerné és Sándor alakja) tes-zik feledhetetlenné, maradandó emlékü irodalmi élménnyé. Érthető, hogy utána fokozott érdeklődéssel vesszük kézbe a *Képek és képzelgések* kötetét, kissé ta-lán szorongva: meg lehet-e ismételni a bravúrt, nem csalódik-e *A nábob ha-lálán* válogatássá nevelődött igényességünk. S a regény végén örömmel álla-pítjuk meg, hogy nem csalódtunk. Habár *A nábob halálának* összehatását erő-sebbnek érezzük, végeredményben hasonló élményben részesültünk. Némely vonatkozásban az előre „elképzelt” szépségek helyett másokat kaptunk, de be-

igazolódott, hogy *A nábob halála* nem bravúrt jelent csupán, hanem magaslátot, amelyen maradni lehet és érdemes.

A *Képek és képzelgések* eseménye lényegében nem sok: egy kamaszdiák nyarának története Bécsben, a Semmeringen és a családi Werner-birtokon, Homokházán. Egy család haldoklásának „természetrajza” s egy diák három kamaszszerelemének és szeretetigényének ábrázolása. Folytatása a Werner-család történetének a nábob halála után, ugyanakkor egy új élet (s reméljük, egy új regényalak életének) indulása. A Werner-család a szabadesés gyorsulásával zuhan a teljes pusztulásba. Annyi ereje sincs már, hogy védekezzék a halál ellen. Társadalmi, biológiai, lelki életereje, akarása elpusztult, mindössze üres önérzeteskodása maradt meg, annyi csupán, hogy a társadalmi szokások búvkörében mozogva, még egyszer a halál előtt, az öregasszony hetvenedik születésnapján (a regény legmeggrázóbb része!) legalább önmaga előtt bizonygassa hajdani „nagyságát”.

Mindez a tulajdonképpeni főcselekmény, az unoka, Zsombory Géza kamaszszerelemének (Nóra és Ágnes) és szeretetének (Márta) drámai elbeszélésében játszódik le előttünk. Maga a „cselekmény” egyáltalán nem látványos, nem színpadi eseménysorozat, kivéve a történet végén lezajló születésnapj ünnepséget. A huszas évek apró magánügyeiről, kis napjairól, szórakozásairól, időtöltéseiről van szó legtöbbször, de csak *látszólag*, mert valójában igen szomorú, igen jelentős dolgok történnek: emberek vergődnek a magános boldogtalanságban.

Számon kérhetnők az írótól a nagyobb, részletesebb társadalomrajzot, mint ahogy egyesek bizonyára számon is kéri, kérdezhetnők, miért nem tárja föl bővebben a bukás, a pusztulás közismert társadalomfejlődési okait, de úgy érzem, számonkérésünk nem lenne igazságos. Először is azért nem, mert ezek is benne vannak valamennyire a regényben. Elégképp részletesen rajzolja meg az író (a születésnapj készülődés lapjain) a vidéki iparosok, kereskedők előretörését és azt a történelmi pillanatot, amikor a földbirtokos osztály hagyatékát vidéken átveszi a spekuláció (Rejtő—Zsombory érdekltség s főként a Grannoti—Herzfeld együttes), a kereskedelem, és a kisipar. Másodsor azért nem lenne egészen igazságos számonkérni a bővebb külső társadalomrajzot, mert Rónay György — és ez regényéből világosan kitűnik — nem is ezt akarja adni. Ezt megírták már számosan, Mikszáth, Móricz és mások. Rónay elsősorban *belső* eseményeket akart megírni, lélekrajzon keresztül megmutatni az egész elvesző, pusztuló társadalom belső rútságát, erőtlenségét, élehetlenségét. Azt a világot, amely látszólagos símasága ellenére is tele van tragédiákkal, amelyben senki sem érzi igazán jól magát, senki is sohasem, sem egyedül, sem társaságban. Lelki sivatagba vezet a regény, sivatagba, amelyből hiányzik az élet, a fejlődés, amelyben mindenki magános és többé-kevésbé boldogtalan. Ez a boldogtalanság gyötrődés, magánosok gyötrődése, mint a haldoklás általában, amelyet mindenkinek magának kell átélnie. A közönyösség világát festi meg Rónay György, a szeretetlenség társadalmát, amelyből mindenki, akiben van még erő, menekülni akar, mint Géza, a kamaszfiú a szerelem, a képek és képzelgések világába, és amikor ezekben csalódik, a visszaálmódott szabadságba és szeretetbe, amelyet édesanyja halála után a szeretet elvesztésébe beleőrült Márta, a gyerekkori cseléd lány képvisel. Nyilván ez az értelme a kicsit filmszerűen, majdnem színpadiasan ható, megrázó befejező jelenetnek.

Mindezt Rónay György nem *elmondja*, nem megfogalmazva hirdeti, hanem a regényírás tiszta eszközeivel *ábrázolja*. A regény három részre tagozódik. Mindegyik részben egy-egy nőalak körül csoportosulnak az események. (Érdekes, hogy egy-egy szereplő neve áll a főbb fejezetek élén első regényében, a *Keresztútban* is.) Ez a hármas tagozódás és a regényen végigvonuló kettős „mondanivaló” (a diák élete és a család haldoklása) nem teszi lehetővé az olyan szoros, zárt, szinte klasszikus szerkesztést, amilyent *A nábob halálában* élveztünk, ezzel szemben a *Képek és képzelgések*nek sajátos elhithető ereje van, sajátos technikája, mely az előbbi regény tárgyilagossá közlése helyett a nagyobb élményszerűséggel szuggeralja, teszi realisabbá, „megtörténtebbé” az eseményeket. Jobb híján nevezzük ezt a stílust „visszaemlékező stílusnak”. Az egész akár

egyesszám első személyben is íródhatott volna. Úgy hat, mintha a diák, Zsombory Géza írta volna meg emléknaplóját felnőtt értelemmel átdolgozva. Mintha a kisdíák emlékezne vissza életére és a rokonságtól hallott visszaemlékezésekre. S hogy ez lényegében így is van, erre enged következtetni a regény hatásvos „játéka”: a diák Zsombory Géza is regényt akar írni, annak a címe is *Képek és képzelgések*. A semmeringi hotelben a doktor így oktatja a tapasztalatlan „író”: „Az igazi képzetet azt képzeled el, ami van. Hogyis lehetne ezt kifejezni? Tudod, mi az igazi képzetet? Röntgen. Röntgensugár. Látsz valakit, megírsz valakit. Nem kell másnak írnod, mint amilyen.” (182. l.) S aztán később az ifjú regényíró így elmélkedik: „Regényt akart írni: micsoda szédelgés! Igaza volt a semmeringi doktornak: először élni kell, tapasztalni. Nem az írótkői várról képzelegni, amit sose látott, ami talán nincs is. De úgy élni, hogy minden megmaradjon, eltenni magunkban minden képet... Aztán majd egyszer, talán...” (242. l.) Hálások lehetünk az írónak műhelytitkait leleplező soraiért.

Ez a „visszaemlékező stílus” nagy elhitető erőt ad a regénynek. Nagyrészt ez a titka annak, hogy az olvasók közül az idősebbek borzadózva élnek át újra azt a társadalmi poklot, amit a regény ábrázol, s a fiatalabbak is mindenképpen valóságnak fogadják el, még akkor is, ha mint e sorok írója, közelebbről soha nem ismerték azt a világot. (Talán ez a titka, illetve ez is titka azoknak a kiváló új magyar regényeknek, amelyek körül sok vita zajlott az utóbbi időben: Szabó Magda *Freskójának*, Ottlik Géza *Iskola a határon* és Thurzó Gábor: *Leningrádi éjszakák* c. alkotásának.)

Mindezek után feltehető a kérdés: katolikus regény-e Rónay műve. Erre a kérdésre nehéz válaszolni, márcsak azért is, mert nincs világos meghatározásunk, mit kell katolikus regénynek neveznünk. De a jelen esetben nincs is szükség az ilyen kategorizálásra. A *Képek és képzelgések* szereplőinek életében a vallás csak hagyomány, mellékes mozzanat, nem életheirányító elv. A szereplőknek nem is problémájuk a vallás. Szinte kivétel nélkül bűnös, gyarló emberek. Az egyik főszereplő (Werner Sándor) természetellenes hajlamú, a másik (ösv. Wernerné) az erőtlenség, a csalódottság iskolapéldája. A többi is mind bűnök közt vergődik, vagy legalább is „unatkozik” a világban, kivéve Mártát, aki örületben szenved és az unokát, Zsombory Gézát, aki küzd a bűnök ellen. De ő is boldogtalan, s a regény végén sem derül ki, boldog lesz-e valaha. E sötét képeknek és jellemeknek a hatása nyilván az lesz, hogy az olvasó megriad tőlük, megborzad a bűnöktől, s elutasítja azt a társadalmi „formát”, amelyben ezek a bűnök megszülettek. Egy biztos, nem gyerekek kezébe való s minden stílusbeli könnyedsége ellenére sem könnyű olvasmány. De az is biztos, hogy minden negativum, minden bűn és gyarlóság a szeretetlenség, a céltalanság borzalmát illusztrálja benne, s az egész regény egy nagy, vágó kiáltás az emberi megértés, az igazság és a boldogító szeretet után. S így negative a regény a szeretet igazolása.

Az utóbbi évek egyik legjelentősebb alkotása. (Csanád Béla)

RÉGI MAGYAR DRÁMAI EMLÉKEK. Az Akadémiai Kiadó két tekintélyes kötetben, több mint másfélszer oldal terjedelmű gyűjteményt adott ki latin és magyar nyelvű régi drámai szövegemlékeinkből. A XI. század utolsó évtizedéből származó „Tractus Stellae”-vel kezdve (Hartvick-Arduin győri püspök számára készült főpapi szertartáskönyvből vett Csillag-Ének) és a XVII. század végén keletkezett „Comedia Generalis de conflictu Turcorum et Hungarorum”-on végezve 49 drámai szövegemléket mutat be a két kötet.

A gyűjtemény szerkesztője — Kardos Tibor — nem törekedhetett teljességre, hiszen célja nem az volt, hogy felleltározza a honfoglalás után eltelt hat évszázad latin és magyar nyelvű drámai emlékeit. Inkább az, hogy a közötti félszáznyi szövegemlék bemutatásával dokumentálja a kezdeti népi kultúra birkózását a nyugati latin műveltséggel; a vallásos dráma humanizálódásának és elvilágiasodásának útját nyomon követve utaljon azokra a kölcsönhatásokra és érintésekre, melyeknek birtokában a magyar reneszánsz drámai műfajai már európai színvonalon jelentkező irodalmi alkotásokkal dicsekedhetnek.

Természetesen, akármily gondos válogatás sem érhetne volna el ezt a célt egy olyan tanulmány nélkül, mely a kérdést a maga szélességében és mélységeiben elemzi, feltárja a régi magyar drámai szövegek keletkezésének és funkciójának történetét, ugyanakkor a drámának — mint legtársadalmibb műfajnak — vizsgálata közben számos új vonást is felmutat az egyes korok és társadalmak osztálytörekvéseiből, valamint az irodalom fejlődését tápláló nagy közösségi élmények forrásaiból.

Ilyen vonatkozásban nemcsak hézagpótló, hanem korszakosan alapozó munka elvégzését is vállalta a szerkesztő a téma legjobb tudományos kutatóinak és ismerőinek segítségével.

Ezekben az években sokszor megdobogtatta szívünket egy-egy gyűjteménynek, vagy sorozatnak az elindítása, melynek keretében egymásután jelentek meg irodalmunk, történelmünk, zenénk régi dokumentumai. (A magyar népzene tára, Bibliotheca Hungarica Antiqua, Melodiarum Hymnarum Mediae aevi, Képzőművészeti Alap műtörténeti sorozata, stb.) Gyökeresen megváltozott társadalmi rendszerünk és a jövődőt építő mai törekvéseink is azt követelik, hogy a magyar kultúra régi kincseinek számbavételével és közkézre adásával egyidőben ezeknek időszerű és a tudományos fejlődés mai állapotának megfelelő értékelését elvégezzük. Ilyen szempontból nevezhetjük alapozó munkának a régi drámai emlékek kiadását.

Hadd mondjuk el mindjárt itt, hogy — bár a gyűjtemény harmadfélszáz oldalas tanulmányának nem minden tételével érthetünk egyet — jólesően tapasztaltuk régi drámai szövegműveink értékelésénél annak a döntő szempontnak érvényesülését, hogy a jelenségeket — legyenek azok történelmieket, társadalmiak, vagy éppen irodalmiak — mindig az adott kor miliójében kell vizsgálni, hiszen csak így lehetséges a ma számára objektív és ezért építő köztudatot kialakítani.

Mindezt nem azért emeljük ki az értékes munkával kapcsolatban, mert a gyűjtemény szövegeinek csaknem fele kifejezetten vallásos vonatkozású, sőt rendeltetésű játék volt a maga idejében. Részből szorosan a nagy ünnepek istentiszteleti köréhez tartozó liturgikus játékok, részben egyházunk tanításának dramatizált közvetítése, végül moralizáló drámák, melyek a szerzetesi iskolák közvetítésével időben is messzire ható és mély ösztönzést adtak népünk színjátszó kedvének és készségének.

Nem is Kardos Tibornak és munkatársainak vállalt akarjuk megveregetni, amiért bátor volt a magyar dráma történeti nyomainak vizsgálata közben ilyen alaposan elidőzni a középkor vallásos színjátékainál. Hiszen ezt a tudomány tárgyilagossága is megkövetelte tőlük, mert egyébként hogyan is lehetne áthidalni a magyar pogánykor drámai emlékei és a reneszánsz kori világi drámák közötti szakadékot? Azt az időszakot, amikor a felvett kereszténység friss élményei motiválták túlnyomórészt költészetünket. S amikor a népi élet csaknem minden megnyilvánulása vallásos jellegű és keretű volt, mert az ünnepekhez igazodott.

Inkább arra gondolunk, hogy egy teljességre igényt amúgy sem tartó gyűjtemény lehetőséget kínált egy heroikus kor eljelentéktelenítésére, a középkori vallásos színjáték műfajainak akár irodalmi, akár társadalmi leértékelésére. Ehelyett — ha az értékelésben és a vallásos játékok társadalmi funkciójának elemzésében itt-ott a katolikus felfogással nem is egyező — mégis az áttekinthető szempontjából olyan nagyméretű összefoglalást kaptunk liturgikus drámáinkról, a népi nyelven jelentkező vallásos jelenetekben és játékokban megmutatkozó pogány-keresztény szinkretizmusról, laudáink és szekvenciáink drámai elemeiről, a drámai beszédekről és devociós játékokról, passiókról és mártírdramákról stb., amivel katolikus szemléletű irodalomtörténeti kutatásunk annak idején adós maradt.

Egy fél évszázaddal ezelőtt — 1914-ben — Alszeghy Zsolt vázlatos keresztmetszetet állított össze régi latin és magyar szövegű drámai emlékeinkből. Az ő gyűjteményében (Magyar drámai emlékek a középkortól Bessenyeiig) azonban csak a XVI. századdal kezdődő és a XIX. század elejéig terjedő korszak drámai emlékeinek 15 magyar nyelvű szövegműve foglalhatott helyet. Az ezt megelő-

ző századok drámái anyagára legfeljebb a tudományos kutatás akkori állapotának megfelelően utalhatott. 1943-ban Karsai Géza állított össze egy értékes munkát a középkori vízkereszti játékokról (Szent István Társulat, 1943), a győri Tractus Stellae-ről és rokonairól, külföldi kölcsönhatásairól. Ismerjük Hont Ferenc kitűnő munkáját is az eltűnt magyar színjátekről. Egyébként csak részlettanulmányok, szövegtörödékek közlései jelentek meg különböző folyóiratok hasábjain, elsősorban. (Itt említjük meg, hogy Holl Béla közlésében a „Ritmi pro Epiphania Domini in Processione” című ecsegi betlehemes játék a Vigilia 1952/12. számában jelent meg. Ez az értékes darab egyébként a Régi Magyar Drámái Emlékek gyűjteményébe is bekerült most.)

A gazdagon illusztrált és jegyzetekkel bőven ellátott kiadvány tehát első nagyvonalú összefoglalója a magyar dráma kialakulásának. Nem befejezett mű, hanem távlatokat nyitó kezdeményezés további kutatások és vizsgálódások, a magyar dráma korpuszának összegyűjtése felé. Mindenesetre így is eléggé valószínűsíti a gyűjtemény Kardos Tibornak az előszóban kifejezett tételét, hogy „a magyar nyelvű irodalmunk első, európai színvonalon megjelenő műfaja a dráma”.

Hadd fejezzük be a jeles kiadvány körüli gondolatainkat egy reflexióval, melyet a bevezető tanulmány egyik bekezdéséhez fűzünk:

„A kutatás egy korábbi szakaszán e liturgikus játékoknak döntő fontosságot tulajdonítottak az európai modern dráma keletkezése szempontjából. Ma már, anélkül, hogy lebecsülnénk jelentőségüket, e véleményeken messze túljutottunk. Az európai dráma mélyebben gyökerezik egyrészt a földművelő nép ősi drámái hagyományaiban, másrészt a polgári követelte új vallásos drámái formákban, mint a liturgikus játékokban, s a vallásos drámának nagyon sok fokozaton kell átmennie ahhoz, hogy a modern laikus dráma keletkezését befolyásolhassa. Csak a morális, az emberi jelenetekben gazdag misztériumok, a humanisztikus szellemű passiók érintkeznek az újkor drámaival...”

Ezzel a megállapítással egyetérthetünk annál is inkább, mert a fenti idézet előtt pár oldallal a tanulmány írója így vezeti be a liturgikus drámáról alkotott fejtegetéseit: „Ezek után kezdjük korai kereszténykori drámái szövegeink tárgyalását, az új, mérhetetlenül gazdagító elemmel, a keresztény liturgikus drámával.”

A mérhetetlenül gazdagító elem — a kereszténység tanítása, gondolatvilága, a vallásos kultúra értékei — nemcsak a hosszú vándorlás és kalandozás után letelepedett magyarság új életformájában teremtette meg a kapcsolatot a múlt és a jövő között, de ugyanakkor összekötötte a házara lelt népet akkori környezetével és a művelt világgal is. Ma már bizonyos, hogy nemcsak a korai kereszténység drámái emlékei, a liturgikus játékok, hanem a későbbi korok vallásos drámái anyaga is rendelkezett ilyen szereppel és hozzájárult ahhoz, hogy a magyar drámairodalom megtalálja elevenítő kapcsolatait Európával. Hogy pedig ilyen vonatkozásban milyen jelentős közvetítő szerep jutott a magyarországi vallásos színjátszásnak Kelet és Nyugat között, annak feltárása még a jövő egyik szép feladata lehet. (Magyar Ferenc)

JEGYZETLAPOK. (A próféta tévedése.) 1801-ben jelent meg Herdernek, a német irodalmi megújulás egyik kimagasló egyéniségének *Adrastea* című műve, s ebben egy értekezés „A porosz koronáról”. Ausztriának és Poroszországnak mielőbb egymásra kell találnia, írja; természetes szövetségesek ők, s az a földadatuk, hogy mint „középhatalom”, védjék a német népeket az idegen népek és nyelvek elnyomásától. Ellenfélnek, vetélytársnak nézni őket, „ellenséges politika”. Hiszen „az ellentét, mely elválasztotta őket, jóformán kialudt, s remélhetőleg hamarosan eljön az idő, amikor Európa általános javára s a német és németből származó népek üdvére a kettőt egy közös érdek fogja szorosan összekapcsolni. Ennek az egész emberiségre nézve hasznos célnak a nevében mindenki kész volna Poroszországnak szélesebb, mélyebb bázist adni, hogy az Európa érdekében szükséges teher ne nyomja túlságosan alattvalóit.”

Herder szerencséjére nem érte meg próféciajának százharmincegy-néhány évvel későbbi beteljesedését. Mit szolt volna „Európa általános javához”, ho-

gyan ítélte volna meg a „közös érdekekben” összeforrt két ország tevékenységét „az egész emberiség hasznára”, s miként szemlélte volna a porosz militarizmus buzgólkodását azért, hogy „szélesebb, mélyebb bázist” biztosítson magának, sorra nyelve le a népeket a *Drang nach Osten* jelszavával?

Álmok gyümölcsei, mire megérnek, olykor nemzedékeket mérgeznek meg.

(Az érzékeny művész.) Philipp Hackert nevét ma már csak kevesen ismerik; valaha rendkívül népszerű festő volt, egy ideig udvari művésze a nápolyi királynak; fotografikus hűségű tájképeit nagyon szerették.

Johann Heinrich Wilhelm Tischbein nevét is feledés borítja; legfőlőbb annak a szép képének reprodukcióját ismerik, amely Goethét ábrázolja „a római Campagnán”, fehér porköpenyben, félkönyökre dőlve — és az *Italienische Reise* olvasói egy-egy lendületes rajzát Goethe római életének különféle mozzanatairól.

Nos, ez a Tischbein egy időben a nevezetes Hackert festőiskoláját látogatta, s ott történt vele a következő eset:

Hackertnak, aki egyébként szókimondó, nyers modorú ember volt, egyszer az a fölfedezése támadt, hogy fiziognómiájában minden ember valamilyen állatra hasonlít. Ezt nyomban közölte is a műtermében dolgozó tanítványokkal. Reiffenstein például, a régész Winckelmann egykori barátja, a római német kolónia legtekintélyesebb tagja, oroszlanra hasonlított; ő maga, Hackert pedig sasra.

— Hát én? — kérdezi a fiatal Tischbein.

— Struccra! — hangzik habozás nélkül a felelet.

A derék Tischbein, akinek fiatalkori önarcképén, komikus módon, valóban van valami „struccos”, rendkívül megsértődött.

— Nohát, ha strucc vagyok — mondta szetten: — a strucc elrejtja a fejét és csak a hátsó felét mutatja ellenségeinek!

Azzal sarkonfordult, kiment és becsapta maga után az ajtót.

(Népek meséi.) Ir-angol mese: „Maelduin tengeri kalandjai”. A hős apját tengeri rablók ölik meg; birtokát földüljék, házát fölguyjtják. Az, mikor megtudja ezt, útrakél, hogy bosszút álljon. Rengeteg kalandon megy át; hosszú, viszontagságos tengeri út után a rablók szigetéhez érkezik. Látja, hogy a palotában javában mulatnak a kalózok. Az egyik azt mondja: „Mit tennénk, ha most ránk zörgetne Maelduin?” Mire a főnök: „Épp elég baj s bánat érte; ezért, bár ellenségek voltunk, most szíves barátsággal fogadnám.”

Maelduin erre valóban bezörget. A ház ura szélesre tárja előtte az ajtókat; új ruhát adat rá és társaira, lakomát rendel nekik; pihennek, vigadnak, elfelejtik bújukat-bajukat; elmesélik, mi mindenben mentek át, majd néhány nap múlva hazamennek. Még csak föl sem merül senkiben a gondolat, hogy esetleg bosszút lehetne állni a szegény Allil Ocar Aga haláláért. Legkevesbé fiában, Maelduinban.

Elfelejtette a hosszú tengeri úton, miért kelt útra? Vagy mint A. É. megjegyzi: a mesemondó már szenilis volt s elfelejtette a befejezést? A Thegetoff-gyűjteményben olvasom (s onnét fordítom) a mesét, nem kis elképedéssel. A magyar hős, Maelduin helyében, ilyenkor kiugranék a partra, miszlikbe vágná a tengeri rablót és gulyássá aprítaná egész hadseregét. Ez a Maelduin meg leül és sörözik vele. Íme, gondolom, a két nép karakterének, vérmérsékletének (és képzeletének) különbsége.

Mit szólna egy magyar gyerek ehhez a vajszívű békességhez? Nyilván fönnakadna rajta; az ő igazságérzete elégtételt követel: hogy a bűnért bűnhődjenek, és szegény Maelduin, ha már ennyit szenvedett, legalább egy fejjel magasabb legyen a rablóknál, akik azalatt nyilván tovább raboltak és a hasukat hízlalták a szigetükön.

A magyar gyerekeknek igazuk volna. Egy kicsit „kozmetikázni” kell a mese végét. Egy csipet paprikát szórni bele; ha nem is csíp, legalább színesítsen. Intek: a rablóvezér térdre borul Maelduin előtt, és bocsánatot kér tőle.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

G. J. — Ne csodálkozzék, hogy nem tudják megmondani önnek, a kérdéses szobor kit ábrázol. Néha nem is olyan egyszerű feladat felismerni, melyik szentünket állítja eléünk egy-egy templomi szobor vagy kép. Hivatalosan semmiféle rendelkezés nem szabja meg, hogy ezt a szentet így vagy amúgy kell megjeleníteni. Az egyes ábrázolási módok, jelek, jelvények attributumok évszázadok folyamán alakultak ki. Minthogy régen egyáltalán nem volt szokás felírni a szentek nevét, két-háromszáz év alatt nem egyszer feledésbe ment kilétük, különösen az olyan helyen, ahol kicserélődött a város társadalma, megváltozott a nyelve. Valóságos kis tudományág ma már a régi szentek felismerése jelvényeik alapján. Németül, franciául, olaszul és angolul egyformán több könyv is megjelent, amely igyekszik rendszerbe foglalni és eligazítást nyújtani e téren. Ezekből azt lehet megállapítani, hogy egy jel vagy jelvény önmagában még nem nyújt biztos eligazítást. Az ön által kértezett IHS jelvény jelezheti Sienai Szent Bernardint, Antiochiai Szent Ignácot, Loyolai Szent Ignácot és Ferrerei Szent Vincét. Minthogy mivelénk Antiochiai Szent Ignác és Ferrerei Szent Vince tisztelete kevésbé terjedt el, valószínű, hogy a másik két szent közül ábrázolja valamelyiket a kérdéses szobor. Ha gomb nélküli fekete ruha vagy pedig miseruha van rajta — Loyolai Szent Ignác lesz, ha ferences csuha — Szent Bernardin. — Egyébként csak helyeselni tudjuk kedves szándékát, hogy kinyomozza öreg templomuk érdekes szobrainak adatait és tájékoztatót állít össze róla, hogy kifüggeszék a szenteltvíztartó fölé.

Nehéz választás. Budapest. — Arra a kérdésére vonatkozóan, hogy a két lány közül, akik egyformán szívesen látják közeledését, melyikkel foglalkozzék házassági szándékkal, a vidám vagy a komoly természetűvel-e, melyikkel tud keresztnyibb házasságot élni, azt válaszoljuk: mind a kettő egyformán alkalmas rá, mind a kettőnek megvannak a maga értékei, aszerint döntsön, hogy melyik áll szilárdabb erkölcsi alapokon. A vidámság és a komolyság önmagában még nem erkölcsi erény, nem gyarlóság, mind a kettő lehet egyformán erényes és vétkes. A komolyabb természetű nőben általában több a hajlam, hogy mindennapi kötelességeit jól és állhatatosan teljesítse, házat, férjét, gyermekeit rendben tartsa. A férj mindennapi nyugalmát, kényelmét tehát egy komoly természetű nő általában jobban biztosítja. A vidám természetű asszony talán kevésbé törődik a férj, a család mindennapi kényelmével, nem töri magát annyira, hogy minden apró kívánságukat teljesítse, viszont lelke derűjével szüntelen erőt önt beléjük, előzi a kisebb gondok árnyékait homlokukról, a nehezebb megpróbáltatásokhoz bizalmat sugároz lelkükbe. Persze, mindez csak „lehet”, csak „talán”. Mert jelenthet a komolyság belső gyöngeséget, melabút, a vidámság párosulhat pontossággal, alapossággal is, lehet komoly természetű asszony százszor rendetlenebb, mint a vidám. Mindezt azért mondtuk, hogy figyelmeztessük: 1. a házasságot nem lehet egyetlen tulajdonságra alapozni, 2. a végső döntést a választásban aszerint kell megtennünk, hogy megvan-e az erkölcsi szilárdság abban, akihez közeledni kívánunk. Nem valami rendkívüli egyéniségekre gondolunk, midőn ezt hangoztatjuk, csupán a jó átlagra. Arra, hogy ne legyen a kiválasztott nőben olyan szenvedély, amely lehetetlenné teszi vele a nyugodt együttélést, amely alkalmatlanná teszi őt, hogy feleség és anya legyen, gyermeket neveljen, férjét, családját lelkiekben, anyagiakban ellássa és támogassa. A választását azzal a tudattal kell megtennie, hogy ebben az átlagos nőben — éppen úgy, mint az átlagos férfiben — az erények mellett gyarlóságok, a jó mellett rossz tulajdonságok is találhatók. S ezeket is vállalnia kell — amint ő is vállalja az ön hibáit, gyengeségeit, kellemetlen tulajdonságait. Vállalni minden következményével. Nem csupán asszonyt választunk, midőn nősülni szándékozunk, hanem — életstílust is. Erkölcsi szempontból egyformán lehet járni a vidámság és a komolyság útján. Komoly természetű is lehet súlyos bűnt elkövetni, vidáman is ki lehet tartani a hűség, a becsület, az erény mellett.

Húsz éves lány. Budapest. — Miért engedi Isten a bűnt és a szenvedést? Olyan kérdés ez, amire nem egy szerkesztői üzenetben, de még egy egész könyvben sem lehet kielégítő választ adni. A szenvedés, a bűn szerepe Isten világában — legmélyén és lényegében: misztérium. Ez azonban egyáltalán nem annyit jelent, hogy ne érthetnénk, ne láthatnánk meg egyre többet, ha gondolkodunk, keresünk, tanulunk. Ha pontos és szakszerű feleleteket akar kapni, vegye elő Schütz Dogmatikáját, ha derűs, meggyőző indításokat akar szerezni, keresse meg Chesterton Orthodoxy-ját és olvassa el, elmélkedje át a kérdéseiről szóló fejezeteket. Azt a hangulatot és aggályoskodást, amiről levelében ír, vesse el magától nagyon messzire. Kísérelje meg tárgyilagos józansággal végiggondolni problémáit. Az Isten nem lehet más a józan ész szerint sem, mint végtelenül bölcs, igazságos, végtelenül jó. Ha tehát nem értem meg Őt önmagában és műveiben, az nem azt jelenti, hogy Ő rossz, kegyetlen, igazságtalan, hanem, hogy az én értelmem véges. Nem állok meg tehát keseregve kérdéseimnél, hanem tovább keresek. Kimeríteni Isten bölcsességét nem tudom, de annyit megláthatok és megsejthetek, amennyi ahhoz kell, hogy derűsen járjam az élet útjait. Főképpen megsejthetek annyit, hogy bízam Isten jóságában. Az aggályoskodásnak az a foka, amiről levelében tanúságot tesz, ha nem súlyos kedélybetegség, akkor súlyos bűn! Bocsásson meg őszinteségünkért, de azt látjuk, hogy pathetikus kérdései semmi egyebek, mint rossz kedélyállapotának sötét buborékai. Engedje meg, hogy levele alapján a következő két témasort ajánljuk elmélkedései számára. Az elsőt a bűnről: Isten szeretet. A szeretet viszonzást kíván. Csak az olyan viszonzszeretet értékes, amit önként, szabadon adnak. Mikor tehát Isten megteremtette azokat, akiktől öntudatos viszonzszeretetet kíván — azaz az angyalokat és az embereket —, természetes, hogy szabad akarattal teremtetten meg őket. A szabad akarat tényében pedig benne rejlik a lehetőség, hogy az angyal és az ember elforduljon Istentől, azaz: bűnt kövessen el. Isten végtelenül jó. Nincsen-e valami jó az általa megengedett szenvedésben is? Vajon nem azért engedi-e meg Isten, hogy általa valami olyanhoz jussunk, amit semmi mással el nem érhetünk? Miért választotta Jézus Krisztus az ember megváltásának eszközeként éppen a keresztet? Vajon nem a szenvedéssel győzhetjük-e le önmagunkban azt az embert, akivé Ádám az eredeti bűn elkövetése által tett bennünket? Még egyet ajánlunk. Látott már igazi szenvedőt? Olyat például, aki egy negyedszázada fekszik betegágyon Istenben bizakodva, Istent szeretve. Vannak ilyenek Budapesten is. Keresse meg őket és beszéljen velük.

Cs. E. Dunántúl. — A szentek és boldogok között Isten-előtti rangjukban nincs különbség. Az eltérés csupán tiszteletük egyházzogi vonatkozásaiban van. A szentek nyilvános tisztelete kiterjed az egész egyházra, bárhol lehet templomot, oltárt emelni tiszteletükre. A boldogok tiszteletét az egyház jog egyes helyekhez, egyházmegyékhez, szervezetekhez köti, pápai engedély nélkül nem lehetnek országok, erkölcsei területek és szent helyek patronusai. A különbségtevének történeti gyökerei vannak. A szentté, illetve boldoggá avatást régente a püspökök végezték el egyházmegyéjükben. A mi Szent Istvánunkat Szent László idejében így „emelte fel” az ország főpapi kara és papsága az ecélből összehívott tartományi zsinaton. Amikor III. Sándor pápa 1171-ben a szenttéavatást a Szentszék hatáskörébe vonta, egyes püspökök saját egyházmegyéjükben továbbra is gyakorolták a régi jogot. Így vált el a boldoggáavatás a szenttéavatástól. VIII. Orbán pápa 1634-ben a boldoggá avatást is a Szentszéknek tartotta fenn. — Az „Isten szolgája” elnevezés azt illeti meg, akinek boldoggá avatása ügyében az egyházmegyei hatóság befejezte a vizsgálatot és méltónak találta, hogy a Szentszék tovább folytassa a vizsgálatot, illetve az eljárást.